

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 1 (21), 2016

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 1 (21) 2016
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19842-642 ПР
від 19.03.2013 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 1 (21) 2016
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate
КВ № 19842-642 ПР
dated 19.03.2013

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

**Постанова президії ВАК України від 31 травня 2011 р. № 1-05/5
Бюлетень ВАК № 7, 2011 р.**

**Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :
Ulrich's Periodicals Directory (Нью-Йорк, США), *Research Bible* (Токіо, Японія),
Index Copernicus International (Варшава, Польща),
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), (Москва, Росія)
Ліцензійна угода № 210-04/2013 від 25 квітня 2013 р.
Scientific Indexing Services (США – Австралія),
Видання індексується Google Scholar **

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний редактор: Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук (Україна).

Редакційна колегія: Вартанова О.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Гамс Е. канд. екон. наук (Естонія); Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна); Д'яченко Ю.Ю., докт. екон. наук, доц. (Україна); Заблодська І.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Закжевський Ю., канд. екон. наук (Польща); Сотіров С., докт. техн. наук, проф. (Болгарія); Канцявічіус С., канд. екон. наук (Літва); Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (заступник головного редактора) (Україна); Надьон Г.О., докт. екон. наук, проф. (Україна); Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн. наук, проф. (голова редакційної колегії) (Україна); Стемплевська Л., канд. екон. наук (Польща); Сегаль Б., канд. екон. наук (Угорщина); Хаморі Б., докт. екон. наук, проф. (Угорщина); Шаріпова О.С., докт. екон. наук, проф. (Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний за випуск: Д'яченко Ю. Ю., докт. екон. наук, доц. (Україна).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 7 від 29 березня 2016 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2016

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2016

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
Наш журнальний «потяг» летить вперед... _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка та підприємництво**

Ильин С. Ю.
Современные тенденции развития управленческой деятельности _____ 6

Мохначев С. А.
Научное наследие И.С. Фотина в методологии управления инновационной экономикой _____ 11

Нусратуллин В. К., Нусратуллин И. В.
Общественный интеллект как фактор эволюции экономики и общества _____ 16

Павлов К. В.
Этноменеджмент как составная часть этноэкономики _____ 23

Романовська Ю. А.
Кластеры в системе охраны здоровья в условиях децентрализации _____ 32

Фирсова С. Н.
Инновации как источник экономического роста и движущая сила качественных преобразований _____ 39

• **Податки та бюджетна політика**

Lopushnyak H., Lobodina Z., Lyvdar M.
Budgetary relations reform in Ukraine _____ 44

Костирко Л. А., Велентейчик Н. Ю.
Зарубіжний досвід регулювання міжбюджетних відносин та можливості його адаптації в Україні _____ 55

Кучерова Г. Ю.
Податкова поведінка: систематизація наукових поглядів _____ 65

• **Управління сучасним підприємством**

Смирнова І. І., Сімаков К. І.
Підвищення управлінської ефективності керівника лінійного рівня в системі управління підприємством _____ 72

Ильин С. Ю., Кочеткова И. А.
Современные тенденции развития маркетинговой деятельности организаций _____ 80

Однорог М. А.
Методичні підходи до оцінки інвестиційної та інноваційної привабливості сільськогосподарських підприємств _____ 85

• **Соціальна економіка**

Бурлуцька С. В.
Шоківі збурення соціально-економічних систем _____ 90

Калінеску Т. В., Альошкіна Л. В.
Параметризація стимулів ефективного функціонування механізму реалізації соціально-економічної політики _____ 97

Ліхоносова Г. С.
Роль соціодинаміки в тенденціях соціально-економічного відторгнення _____ 103

• **Економіка регіону**

Заблодська І. В., Большенко С. Ф.
Передумови та необхідність підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів України _____ 108

Грахов В. П., Мохначев С. А., Кислякова Ю. Г.
Особенности государственной поддержки жилищного строительства в регионе _____ 115

• **Міжнародні економічні відносини**

Исламов Ф. Ф.
Воспроизводственный потенциал рынка страховых услуг Приволжского федерального округа России _____ 124

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

В університеті економіки і права «КРОК» визначили шляхи впровадження дистанційної освіти в Україні, м. Київ, Україна, 14-15 березня 2016 р. _____ 129

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 130

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВИМОГИ щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana
Our "magazine train" flies forward... _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• Economics and Business

Ilyin S.
Current trends of management _____ 6
Mokhnachev S.
Scientific heritage I.S. Fotin in the methodology of management innovative economy _____ 11
Nusratullin W., Nusratullin I.
Social intellect as a factor in the evolution of the economy and society _____ 16
Pavlov K.
Etnomanagement as part economy _____ 23
Romanovska Y.
Clusters in health care in a decentralized environment _____ 32
Firsova S.
Innovations as a source of economic growth and driving force of qualitative transformations _____ 39

• Taxes and fiscal policy

Lopushnyak H., Lobodina Z., Lyvdar M.
Budgetary relations reform in Ukraine _____ 44
Kostyrko L.A., Velenteichyk N.Y.
Foreign experience of regulation of intergovernmental fiscal relations and possibilities
of its adaptation in Ukraine _____ 55
Kucherova H.
Tax behavior: systematization of scientific view _____ 65

• Management of Modern Enterprise

Smyrnova I., Simakov K.
Increase of administrative efficiency of a linear level leader in enterprise management system _____ 72
Ilyin S., Kochetkova I.
Modern trends of marketing organizations performance _____ 80
Odnorog M.
Methodological approaches to assessing the investment attractiveness
and innovative of agricultural enterprises _____ 85

• Social Economy

Burlutska S.
Shock disturbance of socio-economic systems _____ 90
Calinescu T., Alyoshkina L.
Parameterization of stimulus the effective functioning of realization the mechanism
of the socio-economic policy _____ 97
Likhonosova G.
Sociodynamics role in the trend of social and economic exclusion _____ 103

• The economy of the region

Zablodska I., Bolshenko S.
Preconditions and necessity for improvement of competitiveness of labour potential of regions of Ukraine ____ 108
Grakhov V., Mokhnachev S., Kislyakova Yu.
Special features of state support of housing construction at the region _____ 115

• International Economic Relations

Islamov F.
Reproductive potential insurance market of the Volga Federal District Russia _____ 124

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

The University of Economics and Law "Krok" identify ways of implementation
distance education in Ukraine, Kyiv, Ukraine, 14-15 March 2016 _____ 129

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 130

INFORMATION ABOUT AUTHORS

REQUIREMENTS

the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Наш журнальний «потяг» летить вперед ...

Це точно, що з пісні слів не викинеш і наш журнальний «потяг» летить вперед вже п'ять років. Позаду 20 «зупинок» (номерів), що знайшли своїх читачів і авторів не тільки у більшості міст України, але й по всьому світу. Дуже приємно знаходити посилання на наш журнал та статті із нього, у тому числі на блог головного редактора, у більшості науково-метричних базах світу, навіть, у тих, в які ще не увійшов наш журнал. Тому не випадково приходять повідомлення деяким нашим авторам із SCOPUS, що їх статтями там цікавляться, бо більшість науково-метричних баз, у яких представлено наш журнал, є партнером SCOPUS. І цей перелік баз у нас розширюється з кожним роком. 2016 рік - не є виключенням. Ми приєдналися до Австралійської науково-метричної бази – ISI. Окрім того, зростає увага до журналу та важливість публікацій у ньому, коли бачиш посилання у багатьох авторефератах на здобуття наукового ступеня кандидата чи доктора наук майже з усіх існуючих економічних спеціальностей, як на видання, що включено до міжнародних баз і відповідає головним вимогам щодо присвоєння ступенів.

Безумовно, за ці 5 років не все було так гладко, без проблем і безхмарно. Ми пережили досить тяжкий період нашого життя, коли треба було переміщуватися разом з університетом (СНУ ім. В. Даля), який є засновником журналу, до іншого міста, розпочинати свою діяльність з нуля, залишивши більшість наших авторів й читачів на тих «зупинках», до яких ми вже ніколи не повернемося. І ми щиро вдячні тим читачам й авторам, хто залишився з нами, не був байдужим до відтворення журналу на новому місці. У нас з'явилося багато нових друзів, колег, читачів зі всієї України, з Естонії, Латвії, Узбекистану, Білорусі, Киргизстану та інших держав, хто розділяє та підтримує наш національний та регіональний індивідуалізм. Бо ми – українці, які рухають вперед свій журнальний «потяг», намагаються донести наш національний патріотизм до усіх вирішальних установ нашої держави та розуміння того, що нас вже не зупинити, ми набрали швидкість. Ми маємо цілі та рухаємось у бік прогресивного соціально-економічного, демократичного розвитку не тільки держави, але й того регіону, й університету, представниками якого ми є! Нам не соромно казати, що ми зі Сходу України, з Луганщини, бо маємо своє обличчя, історію та індивідуалізм, який визнаний не тільки в Україні, але й далеко за її межами!

Дякуємо усім читачам й нашим авторам за співпрацю і розраховуємо на вашу подальшу підтримку та «зелене світло» для нашого журнального «потягу».

Головний редактор науково-виробничого
журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 378:334

ИЛЬИН С. Ю.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье изложены сформулированные автором тенденции развития управленческой деятельности организаций, функционирующих в современных условиях хозяйствования, отличающихся сложностью и многосторонностью решаемых вопросов их руководством. Основное внимание сконцентрировано на диверсификации менеджмента, принципах управления, предъявляемых к менеджерам требованиях, факторах эффективного управления, типах связей в организационной структуре, лидерских качествах менеджеров, методах принятия управленческих решений. Представленный материал может быть полезен руководству всех организаций, особенно занятых в коммерческом секторе экономики, при осуществлении мероприятий, направленных на максимально эффективное достижение поставленных целей и решение соответствующих задач.

Ключевые слова: управленческая деятельность, менеджмент, интеграция принципов управления, эффективное управление, организационная структура, лидерские качества, управленческие решения.

Постановка проблемы Современные условия хозяйствования требуют от руководства организаций как первичного звена экономики, функционирующих, прежде всего, в ее коммерческом секторе, от которого, главным образом, зависит состояние бюджетной системы страны, принятия оптимальных управленческих решений, направленных на сочетание их личных интересов с интересами общества. В этой связи каждая организация должна ориентироваться на сложившуюся в различных хозяйственных звеньях конъюнктуру и уметь адаптировать свою управленческую деятельность к существующим экономическим требованиям для удовлетворения потребностей всех субъектов внутренней и внешней среды ее функционирования.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы, связанные с осуществлением управленческой деятельности, подробно раскрыты в трудах В.И. Некрасова и Е.В. Некрасовой [3], К.В. Павлова и М.И. Шишкина [4; 5; 8], Р.Г. Саттарова и Б.Д. Зонова [6], отдельные ее аспекты рассмотрены Л.М. Лабутиной, в том числе в соавторстве с Н.Д. Эмировым [1; 2; 9], П.А. Цыпляковым [7].

Цель статьи – исследовать современные тенденции развития управленческой деятельности.

Изложение основного материала исследования. На основе данных точек зрения автор выделяет и предлагает руководству организаций в комплексе учитывать следующие современные тенденции развития управленческой деятельности для успешного осуществления мероприятий:

1. Диверсификация (многопрофильность или дифференциация видов) менеджмента, охватывающая все стороны и направления деятельности организаций, носящих и стратегический, и тактический, и оперативный характер.

Разновидностями менеджмента являются:

- 1) стратегический менеджмент;
- 2) производственный менеджмент;
- 3) менеджмент качества (управление качеством);
- 4) торговый менеджмент (управление продажами);
- 5) кадровый менеджмент (управление персоналом);
- 6) инвестиционный менеджмент;
- 7) инновационный менеджмент;
- 8) финансовый менеджмент;
- 9) офис-менеджмент (управление офисом);

10) юридический менеджмент.

2. Интеграция классических и современных принципов управления ввиду изменений, произошедших в хозяйственном механизме деятельности организаций, к которым относятся:

- 1) целенаправленность управления;
- 2) комплексный подход к управлению;
- 3) последовательность и непрерывность управления;
- 4) сочетание централизации и децентрализации, универсальности и специализации, научности и творчества в управлении;
- 5) единство применяемых методов управления;
- 6) предельно широкое привлечение сотрудников к процессу принятия управленческих решений;
- 7) концентрация внимания на индивидуальных особенностях работников;
- 8) состязательность участников управления;
- 9) обеспечение целостности полномочий и ответственности, прав и обязанностей работников;
- 10) соблюдение законности в управлении.

3. Предъявление к менеджерам требований прогрессивного характера, отвечающим современным научно-техническим достижениям и усилению интенсивности социально-экономических процессов:

- 1) способность управлять ресурсами, планировать и прогнозировать работу организации;
- 2) умение пользоваться современными средствами коммуникации;
- 3) умение обосновывать и принимать решения в ситуациях, для которых характерны высокая динамичность и неопределенность;
- 4) информированность о развитии отрасли экономики, в которой функционирует организация;
- 5) знакомство с опытом менеджмента других организаций, занятых в аналогичной отрасли и других отраслях экономики;
- 6) владение способами повышения эффективности управления.

4. Необходимость в полной мере учитывать факторы эффективного управления для ликвидации причин появления вмененных издержек (издержек упущенной выгоды) при наличии жесткой конкуренции:

- 1) своевременность диагностирования, предоставление собранной информации работникам о состоянии организации, разработка соответствующих планов действий;
- 2) согласованность управленческих действий с кадровой политикой организации;
- 3) принятие работниками, занимающими ключевые управленческие должности, участия в осуществлении исходных диагностических мер организационного развития;
- 4) поддержание программы развития организации и участие в ее разработке руководителей более высокого уровня управления;
- 5) принятие рабочими группами участия в разработке программы развития организации наравне с вышестоящим руководителем;
- 6) привлечение консультанта по вопросам поведения работников по программе организационного развития.

5. Наличие всех типов связей в организационной структуре из-за усложнения механизма управления в связи с диверсификацией менеджмента:

- 1) линейные связи (соподчиненность звеньев различных ступеней управления по всем вопросам деятельности);
- 2) функциональные связи (соподчиненность звеньев различных ступеней управления по отдельным функциям);
- 3) согласовательные связи (сотрудничество между звеньями одной ступени управления для удовлетворения взаимных интересов).

6. Тотальное использование менеджерами своих лидерских качеств для поднятия на высокий уровень собственного и корпоративного имиджа:

- 1) физиологические качества:
  - а) рост и вес;
  - б) сложение и фигура;
  - в) внешний вид и представительность;

- г) энергичность движений;
- д) состояние здоровья;
- 2) психологические (эмоциональные)

качества:

- а) инициативность;
- б) гибкость;
- в) бдительность;
- г) созидательность и творчество;
- д) честность;
- е) личная целостность;
- ж) смелость;
- з) самоуверенность;
- и) уравновешенность;
- к) независимость;
- л) самостоятельность;
- м) амбициозность;
- н) потребность в достижениях;
- о) настойчивость и упорство;
- п) энергичность;
- р) властность;

- 3) умственные (интеллектуальные)

качества:

- а) ум и логика;
- б) рассудительность;
- в) проницательность;
- г) оригинальность;
- д) концептуальность;
- е) образованность;
- ж) знание дела;
- з) речевая развитость;
- и) любопытство и познавательность;
- к) интуитивность;

- 4) личные деловые качества:

- а) умение заручаться поддержкой;
- б) умение кооперироваться;
- в) умение завоевывать популярность и престиж;
- г) умение быть тактичным и дипломатичным;
- д) умение брать на себя риск и ответственность;
- е) умение организовывать;
- ж) умение убеждать;
- з) умение быть надежным;
- и) умение шутить и понимать юмор;
- к) умение разбираться в людях.

7. Четкая адресность применяемых методов при принятии управленческих решений для коллинеарности и компланарности уровня показателей деятельности:

- 1) количественные (формализованные) методы:

- а) аналитические методы:

– теория вероятностей. Теория вероятностей применяется для изучения закономерностей в случайных явлениях;

– теория марковских процессов. Теория марковских процессов применяется для описания операций, развивающихся случайным образом во времени;

– теория массового обслуживания. Теория массового обслуживания применяется для рассмотрения массовых повторяющихся процессов;

– метод динамики средних. Метод динамики средних применяется для составления зависимости между результатом и условиями операций, исходя из их средних характеристик;

- б) статистические методы:

– последовательный анализ. Последовательный анализ применяется для принятия решения на основе ряда гипотез, каждая из которых сразу же последовательно проверяется;

– метод статистических испытаний. Метод статистических испытаний применяется для моделирования операции со всеми присущими ей случайностями;

в) математическое программирование. Математическое программирование применяется для оптимального распределения ограниченных ресурсов;

г) теоретико-игровые методы. Теоретико-игровые методы применяются для обоснования решений в условиях неопределенности обстановки;

- 2) качественные (неформализованные, эмпирические или эвристические) методы:

а) метод мозгового штурма. Метод мозгового штурма применяется для разработки новых идей и решений в трудных тупиковых ситуациях на основе открытого мнения членов рабочей группы;

б) метод Дельфи. Метод Дельфи применяется для разработки новых идей и решений в трудных тупиковых ситуациях на основе закрытого мнения членов рабочей группы;

в) метод сценариев. Метод сценариев применяется для рассмотрения альтернативных вариантов решения проблемы, в

которых определены вероятные тенденции развития событий;

г) метод дерева решений. Метод дерева решений применяется для решения сложной проблемы с большой степенью неопределенности и требующей точной последовательности действий;

д) метод аналогий. Метод аналогий (синектика) применяется для перенесения знаний на рассматриваемую текущую проблему в настоящее время со схожей рассмотренной ранее проблемы.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, организации, следуя выявленным и сформулированным автором тенденциям, смогут достигать свои цели и решать необходимые задачи с максимальной степенью эффективности, что обеспечит им устойчивые финансово-экономические показатели.

Литература

1. *Лабутина Л. М.* Совершенствование системы финансирования приоритетных национальных программ / Л.М. Лабутина // Актуальные проблемы экономики, социологии и права. – 2012. – № 3. – С. 82-87.
2. *Лабутина Л. М.* Об оценке динамики социально-экономических индикаторов (на примере Удмуртской Республики) / Л. М. Лабутина // Вестник ИЖГТУ им. М.Т. Калашникова. – 2015. – № 3 (67). – С. 52-54.
3. *Некрасов В. И.* Корпоративная организационно-управленческая идеология: проблемы, формы, подходы / В. И. Некрасов, Е. В. Некрасова // Вестник Удмуртского университета. Серия Экономика и право. – 2001. – С. 153.
4. *Павлов К. В.* Системный анализ экономики региона: учебное пособие / К. В. Павлов, М. И. Шишкин. Ч. 3. – Ижевск: Удмуртия, 2000. – 356 с.
5. *Павлов К. В.* Экономика старопромышленных регионов: монография / К. В. Павлов. – Saarbrücken: LAP LAMBERT, 2014. – 469 с.
6. *Саттаров Р. Г.* Основы менеджмента для руководителей и специалистов

предприятий / Саттаров Р. Г., Зонов Б. Д. – Ижевск: Колос, 2003. – 183 с.

7. *Цыпляков П. А.* На пути к полному хозрасчету / П. А. Цыпляков // Коллективный подряд в сельском хозяйстве Удмуртии: опыт и рекомендации. – Ижевск, 1984. – С. 64-76.

8. *Шишкин М. И.* Управление персоналом на предприятии / М.И. Шишкин, А.М. Розенберг; Уральское отделение Российской академии наук, Удмуртский филиал. [и др.]. – Ижевск, 2008. – 234 с.

9. *Эмиров Н. Д.* Социальный эксперимент и продвижение инновационных технологий управления в социальной сфере / Н. Д. Эмиров, Л. М. Лабутина // Вестник ИЖГТУ им. М.Т. Калашникова. – 2013. – № 3 (59). – С. 68-71.

References

1. *Labutina, L.M.* (2012). Improvement of the system of financing of priority national programs. Actual problems of economics, sociology and law, 3, 82-87.
2. *Labutina, L.* (2015). An estimate for dynamic socio-economic indicators (for example, Udmurtia). Herald IzhSTU them. MT Kalashnikov, 3 (67), 52-54.
3. *Nekrasov, V.I.* (2001). Corporate optional and managerial ideology: the problem, forms, approaches. Bulletin of Udmurt University. A series of Economics and Law, 153.
4. *Pavlov, K.V. & Shishkin M.* (2000). System analysis of the regional economy: the manual. Part 3. Izhevsk: Udmurtia, 356.
5. *Pavlov, K.V.* (2014). Economy of old industrial regions: monograph. Saarbrücken: LAP LAMBERT, 469.
6. *Sattorov, R.G. & Zonov, B.D.* (2003). Principles of Management for managers and specialists of enterprises. Izhevsk: Kolos, 183.
7. *Tsyplyakov, P.A.* (1984). On the way to full cost accounting. Collective contract in agriculture Udmur-Democracy: Experiences and Recommendations. Izhevsk, 64-76.

8. *Shishkin, M.I. & Rosenberg, A.M.* (2008). Persian-nalom management in the enterprise; Ural Branch of the Russian Acad. Science, Udmurt fil. Izhevsk, 234.

9. *Emirs, N.D. & Labutina L.M.* (2013). Social experiments and promotion of innovative management technologies in the social sphere. West IzhSTU nick them. MT Kalashnikov, 3 (59), 68-71.

Ільїн С. Ю.

Сучасні тенденції розвитку управлінської діяльності

У статті викладені сформульовані автором тенденції розвитку управлінської діяльності організацій, що функціонують в сучасних умовах господарювання, відрізняють працюючих складністю і різноманітні можливості вирішуваних питань їхнім керівництвом. Основну увагу сконцентровано на диверсифікації менеджменту, принципах управління, що висувуються до менеджерів вимогах, факторах ефективного управління, типах зв'язків в організаційній структурі, лідерські якості менеджерів, методах прийняття управлінських рішень. Представлений матеріал може бути корисний керівництву всіх організацій, особливо зайнятих в комерційному секторі економіки, при здійсненні заходів, спрямованих на максимально ефективно досягнення поставлених цілей і рішення відповідних задач.

Ключові слова: управлінська діяльність, менеджмент, інтеграція принципів управління, ефективно управління, організаційна структура, лідерські якості, управлінських рішення.

Pyin S.

Current trends of management

In the article the author formulated the tendencies of development of administrative activity of entities operating in the current business environment, characterized by complexity and versatility of the issues their leadership. The main attention is concentrated on diversification of management, management principles applicable to the managers requirements, factors of effective management, the types of relationships in organizational structure, leadership qualities of managers, methods of managerial decision-making. The material presented can be useful to leaders of all organizations, especially those in the commercial sector of the economy, the implementation of measures aimed at the most effective achievement of goals and decision tasks.

Keywords: management, management, integration management principles, effective management, organizational structure, leadership, managerial decision.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
19.01.2016 г.*

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ И.С. ФОТИНА В МЕТОДОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Рассмотрены некоторые аспекты научного наследия российского ученого-экономиста И.С. Фотина, в том числе его научные трактовки научно-технического прогресса, а также содержания трудовой деятельности в рамках разработанной им информационно-энергетической концепции трудовой деятельности. В статье обосновано, что основу производительных сил общества представляет научно-технический прогресс независимо от каких-либо социально-политических структур общества - в этом проявляется его всеобщий объективный характер. Свободная конкуренция и есть основной стимулятор новых знаний, инноваций и эффективной инновационной продукции.

Ключевые слова: научное наследие, ученый-экономист, информационная концепция, трудовая деятельность, технический прогресс.

Постановка проблемы. Инновационная экономика – это экономика знаний и высококачественного человеческого капитала. Локомотивом инновационной экономики, движения инновации от идеи до товара и покупателя, генератором идей и инноваций является конкуренция во всех видах деятельности. Инновационная система и экономика, венчурный бизнес в развитых странах являются моделями для других стран, к которым относится Россия [1]. Инновационная экономика как объект управления включает шесть основных составляющих, которые необходимо создавать и развивать до конкурентоспособного уровня по мировым критериям: 1) образование; 2) науку; 3) человеческий капитал в целом, включая высокое качество жизни и специалистов высшей квалификации; 4) инновационную систему, которая включает: законодательную базу; материальные составляющие инновационной системы (центры трансфера технологий, технопарки, технополисы, инновационные центры, кластеры, территории освоения высоких технологий, венчурный бизнес и др.); 5) инновационную промышленность, реализующую новшества; 6) благоприятную среду функционирования человеческого капитала.

Конкуренция стимулирует предпринимателей и менеджмент создавать новую продукцию, инновационную продукцию, чтобы удерживать и расширять свою нишу на рынке, увеличивать при-

быль [2]. Свободная конкуренция и есть основной стимулятор новых знаний, инноваций и эффективной инновационной продукции.

Основу производительных сил общества представляет научно-технический прогресс независимо от каких-либо социально-политических структур общества – в этом проявляется его всеобщий объективный характер.

Цель статьи – проанализировать научное наследие И.С. Фотина в методологии управления инновационной экономикой.

Научно-технический прогресс, результатом которого являются инновации, определяет материально-техническую базу развития общества, а потому выступает как решающий фактор не только экономической, но и политической, социальной, духовной жизни – человеческой культуры в целом.

Анализ последних исследований и публикаций. Научно-технический прогресс (по Фотину И.С. [3]) - это процесс, совершающийся между обществом и природой посредством техники, в результате которого в распоряжении общества происходит накопление вещественно-энергетических и информационных ресурсов, используемых им для увеличения производства материальных благ для удовлетворения своих потребностей. Благодаря этому общество с помощью машин, заменяющих труд человека, экономит рабочее время и увеличивает ко-

личество создаваемого им прибавочного продукта для собственного потребления за счет природы.

Изложение основного материала исследования. Инновация (нововведение) - результат процесса получения нового или усовершенствованного продукта и услуг, способа их производства и реализации. Различают два типа технических инноваций: продуктовые и процессные. Продуктовые инновации охватывают внедрение новых или усовершенствованных продуктов. Процессные инновации - это освоение новой или значительно усовершенствованной технологии производства продукции, новых методов организации производства.

Инновации могут происходить только в тех конкретных направлениях, в которых созрели для этого все необходимые условия. Следовательно, для ускорения НТП нужно развивать эти направления в таких пропорциях по отношению друг к другу, чтобы можно было получить в целом наибольший эффект на единицу затрат.

Инновация - это результат труда. А поскольку результатом труда является товар (услуга), то инновация, по сути, тоже является товаром. Т.е. все, чем можно охарактеризовать труд (потребительная стоимость, производительная сила, общественная потребительная стоимость), можно отнести и к инновациям.

Любой труд должен быть эффективным, полезным. У Фотина на этот счет можно найти следующее: «вещь может быть потребительной стоимостью и не быть стоимостью. Так бывает, когда ее полезность для человека не опосредована трудом. Таковы: воздух, земли, луга, дикорастущий лес и т.д. Вещь может быть полезной и быть продуктом человеческого труда, но не быть товаром. Тот, кто продуктом труда удовлетворяет свою собственную потребность, создает потребительную стоимость, но не товар. Чтобы произвести товар, он должен произвести не просто потребительную стоимость, но потребительную стоимость для

других, общественную потребительную стоимость. Наконец, вещь не может быть стоимостью, не будучи предметом потребления. Если она бесполезна, то и затраченный на нее труд бесполезен, не считается за труд и потому не образует никакой стоимости». Таким образом, если новация или какая-то новая идея лежит на полке в виде статьи, разработки и не внедряется, не используется, то это нельзя назвать инновацией (товаром), так как не приносит общественной пользы.

Современная наука управления эффективностью производства сформирована представителями ряда научных школ, в том числе представителями школы энергоинформационной составляющей трудовой деятельности.

В экономической науке оформились ряд подходов к рассмотрению содержания трудовой деятельности. Так, К. Маркс в первом томе «Капитала» рассматривал человеческий труд как «производительное расходование человеческого мозга, мускулов, нервов, рук и т.д.». Подход к изучению трудовой деятельности с позиций целесообразности прослеживается в работах И.С. Фотина, О.Д. Головиной и других учёных-экономистов, которые уделяют внимание информационному и энергетическому аспектам целесообразного поведения человека. С точки зрения теории информации, трудовая деятельность характеризуется возможностью предусматривать будущие действия и предвидеть состояние системы, а способность предвидения на основе знания законов природы является ее неотъемлемым свойством. По мнению И.С. Фотина, «трудовой процесс отличается от других естественных процессов лишь тем, что в нем передается заранее накопленная программно-целевая информация, благодаря чему он носит целесообразный характер» [7, с.19]. В рамках энергетического аспекта результат трудового воздействия на природу должен приводить к увеличению свободной энергии живого организма, осуществляющего трудовую деятельность.

В отдельных литературных источниках определение понятия «труд» обогащается мотивационными аспектами. В трактовке Б. М. Генкина, трудовой процесс предстает как «процесс преобразования ресурсов природы в материальные, интеллектуальные и духовные блага, осуществляемый и (или) управляемый человеком, либо по принуждению, либо по внутреннему побуждению, либо по тому и другому» [5, с. 7].

Информационно-стратегическое содержание основополагающих трудовую теорию понятий можно сконцентрировать в предложенных в работе [4] следующих определениях.

Трудовая деятельность – это процесс взаимодействия общества и природы, в результате которого в распоряжении общества происходит накопление вещественно-энергетических и информационных расчётов за счёт природы, используемых им для производства и потребления всё возрастающих материальных и духовных благ;

Субстанцией труда является энергия, расходуемая организмом человека на внешние воздействия в процессе труда, а не время;

Целесообразный характер трудовой деятельности определяется знанием человеком законов природы, благодаря которым он может предвидеть результаты труда и на этой основе получать больший энергетический эффект, чем его затраты;

Простой труд – это функция расходования энергии, а сложный труд – функция преобразования информации в процессе трудовой деятельности. Диалектическое единство этих функций определяет двойственный характер труда;

Труд производителен, если он приводит к увеличению энергетического бюджета общества и созданию таким образом прибавочного продукта;

Трудоёмкость простого труда – это фактические затраты энергии человеком в процессе труда; трудоёмкость сложного труда означает, какое количество про-

стого труда нужно было бы затратить для того, чтобы получить такой же результат, как и при совершении сложного труда; в этом состоит суть сведения сложного труда к равному количеству простого (редукции труда);

Естественной начальной базой отсчёта количества труда является количество энергии, которое затрачивает человеческий организм на внутренний обмен веществ;

Время является естественной адекватной, абсолютной мерой только для длительности трудового процесса, для количества труда оно может быть лишь относительной мерой.

Социально-экономическое значение редукции труда состоит в регулировании производственных отношений в производстве продукта и в регулировании общественных отношений при распределении этого продукта.

Общее информационно – энергетическое содержание всех параметров трудового процесса и экономических законов впервые выражено математически. Это позволило решить некоторые существовавшие до этого противоречия, доказать следующие положения:

Интенсивность труда не влияет на его производительность (при росте производительности труда затраты на единицу продукции уменьшаются, а при росте интенсивности остаются постоянными);

Производительная сила и производительность труда – понятия неравнозначные, первое означает потенциальные возможности производственной системы совершать производительный труд, а второе – текущее значение производительной силы (отношение производительности к производительной силе показывает степень её использования);

Производительность труда в идеальном случае является интегральным (по отношению к возможностям человека) параметром эффективности производства, но невозможность в настоящее время учесть все факторы, влияющие на

производительность, вынуждает пока разделять эти понятия;

Интенсивность и напряжённость труда – понятия не тождественные и не равнозначные (напряжённость труда – это уровень его интенсивности).

Кроме того, с помощью математических моделей удалось получить принципиально новые выводы о том, что исходные экономические законы не абсолютны, а относительны и неразрывно взаимосвязаны; закон редукации труда есть частный случай закона роста производительности труда, закон роста производительности труда – частное проявление закона накопления энергии в распоряжении общества, который в свою очередь, видимо, частный случай проявления в обществе закона концентрации энергии в мировом пространстве.

Приведенные определения содержания трудовой деятельности являются взаимодополняющими, рассматривающими категорию «труд» с различных ракурсов, с разной степенью детализации. Однако следует отметить, что теоретико-методологические основы эффективности трудовой деятельности в сфере услуг с точки зрения новых социально-экономических реальностей остаются слабо изученными и недостаточно разработанными. Отметим, что Головиной О.Д. [6] применительно к производственной сфере внесён определённый вклад в решение задачи поиска конституирующего элемента критерия эффективности трудовой деятельности в условиях рыночных преобразований, и исследована система показателей измерения эффективности, изучены факторы развития производительных сил и их влияние на эффективность трудовой деятельности, предложены конкретные методики оценки эффективности на основе современных способов моделирования. Созданный теоретический базис необходимо использовать для дальнейшего исследования путей повышения эффективности управления организациями в условиях инновационной экономики.

Литература

1. Корчагин Ю. А. Широкое понятие человеческого капитала / Ю. А. Корчагин. – Воронеж: ЦИРЭ, 2015. – 21 с.
2. Мохначев К. С. Развитие интеграции субъектов хозяйствования в регионе / К. С. Мохначев, Е. С. Мохначева // European student scientific journal. – 2015. – № 1.
3. Фотин И. С. Экономика научно-технического прогресс: учебное пособие / И. С. Фотин. – Ижевск: Знание, 1993. – 154 с.
4. Галиахметов Р. А. Трудовая деятельность: информационно-энергетическая концепция / Р. А. Галиахметов, И. С. Фотин, Е. В. Христенко. – М.: Экономика, 1996. – 230 с.
5. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА·М, 1998. – 231 с.
6. Головина О. Д. Оценка эффективности общественного производства на основе социально-трудовых измерителей: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Ольга Дмитриевна Головина. – Екатеринбург, 2004. – 39 с.
7. Фотин И. С. Прогнозирование трудоемкости создания новой техники. Нормирование инженерного труда / И. С. Фотин. – Ижевск: Изд-во Удмуртского государственного университета, 1993. – 123 с.

References

1. Korchagin, Y.A. (2015). Broader concept of human capital. Voronezh: TSIRE, 21.
2. Mokhnachev, K.S. (2015). Development of integration of business entities in the region. European student scientific journal, 1.
3. Fotin, I. (1993). Economics of scientific and technological progress: a tutorial. Izhevsk: Knowledge, 154.
4. Galiakhmetov, R.A. (1996). Professional experience: information and energy concept. Moscow: Economics, 230.
5. Genkin, B.M. (1998). Economy and socio-logy labor: a textbook for high schools. Moscow: Publishing Group NORMA-INFRA · M, 231.

6. Golovina, O.D. (2004). Evaluate the effects of social production on the basis of a-social and labor gauges: Abstract. Dis. ... Dr. ehkon. Sciences: 08.00.05 / Olga D. Golovin. - Ekaterinburg, 39.

7. Fotin, I. (1993). Forecasting the complexity of creating new technology. Rationing engineering work. Izhevsk: Publishing House of the Udmurt State University, 123.

Мохначев С. О.

Наукова спадщина І.С. Фотина в методології управління інноваційної економікою

Розглянуто деякі аспекти наукової спадщини російського вченого-економіста І.С. Фотина, в тому числі його наукові трактування науково-технічного прогресу, а також зміст трудової діяльності в рамках розробленої ним інформаційно-енергетичної концепції трудової діяльності. У статті обґрунтовано, що основу продуктивних сил суспільства являє собою науково-технічний прогрес незалежно від будь-яких соціально-політичних структур суспільства - в цьому виявляється його загальний об'єктивний характер. Вільна конкуренція і є основним стимулятором нових знань, інновацій та ефективної інноваційної продукції.

Ключові слова: наукова спадщина, вчений-економіст, інформаційна концепція, трудова діяльність, технічний прогрес.

Mokhnachev S.

Scientific heritage I.S. Fotin in the methodology of management innovative economy

Some aspects of the scientific heritage of the Russian scientist-economist I.S. Fotin, including its scientific interpretation of scientific and technological progress, but also contains deposits of employment within their designed information and energy concept of work. The article substantiates that the basis of the productive forces generation is the scientific and technical progress, regardless of any social and political structures of society - in this manifested his universal objective. Free competition is the main stimulator of new knowledge, innovation and effective innovative products.

Keywords: scientific heritage of the scientist-economist, the concept of information, labor activity, technical progress.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
18.01.2016 г.*

ОБЩЕСТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР ЭВОЛЮЦИИ ЭКОНОМИКИ И ОБЩЕСТВА

Статья посвящена фундаментальным проблемам современного и будущего развития экономики, общества, мирового сообщества. Мир в настоящее время находится на пороге двух альтернатив: 1) развиваться в дальнейшем по прихоти и интересам финансово-олигархической элиты мирового сообщества, или же: 2) выстраивая жизнь широких слоев населения в соответствии с их собственными интересами, мечтами и желаниями будущего развития. Авторы пытаются помочь в выборе альтернативы с позиции междисциплинарного системного подхода, раскрывая этапы и закономерности эволюционного развития человечества, как носителя общественного интеллекта, с точки зрения его будущего космического предназначения.

Ключевые слова: естественные и общественные науки, этапы развития косной, биологической и разумной материи, принцип Ле Шателье-Брауна, принцип минимума диссипации энергии, принципы и закономерности эволюционного развития, предназначение человечества, производительный и абсентеистский классы.

Постановка проблемы. В настоящее время вся планетарная система человеческого общежития все более и более входит в глубокий системный кризис, чреватый последующей глобальной катастрофой с самыми непредсказуемыми последствиями. Основные причины его заключаются не в каких-либо внешних по отношению к человеческому обществу обстоятельствах, в части которых на первый план обычно выдвигают проблемы перенаселенности планеты, недостаточности производственных ресурсов, угрозы природных и техногенных катастроф и др. Напротив, на наш взгляд, они лежат в самом планетарном социуме, в конфликтно формируемых социальных, социально-экономических отношениях между людьми, их различными группами и сообществами. Негативные проявления таких отношений уже давно выплескиваются за рамки религиозных конфессий, национально-государственных образований, региональных союзов стран.

Причины формирования этих негативов и направления их обострения очевидны. В первую очередь они кроются в сфере распределения доходов и благ как внутри стран, так и между ними в рамках всего мирового сообщества. В настоящее время мировые производительные силы на основе эффективного использования природных ресурсов практически полностью и без всякого кризисного ажиотажа могут в соответствии с физиологическими нормами обеспечить полное удовлетворение ма-

териальных и духовных потребностей всех членов планетарного сообщества. Однако эта задача, начиная с относительно простого вопроса продовольственного обеспечения населения, до сих пор в необходимой мере не решена. Не только не решена, но и благодаря настойчивым действиям определенных так называемых геополитических игроков и не думает решаться. Все это происходит на фоне не менее настойчивых попыток прогрессивных сил планеты противодействовать кризисному ходу событий.

При этом создается впечатление, что вовлеченные в анализ и регулирование кризисных явлений субъекты и стороны не стремятся разобраться в истинных причинах системного кризиса и последствиях его разрастания с целью решительного противодействия его развертыванию. И такое происходит при том, что регулярно появляется бесчисленное множество аналитических выкладок, прогнозов, концепций и теорий, нередко представляющих собой весьма разномастные точки зрения, исходящие в том числе и от субъектов геополитического противостояния. Все это напоминает ситуацию со строительством Вавилонской башни людьми, говорящими на разных языках. В данном случае, на разных языках политического, экономического, социального и культурного общения. Очевидно, как справедливо утверждают специалисты, что человеческое общество еще не доросло до взаимного понимания

друг друга в необходимости решения наиболее острых проблем в режиме консенсуса. И одной из причин этого является, на наш взгляд, несовершенство теоретических концепций в сфере социальных отношений, в том числе и экономических.

Анализ последних исследований и публикаций. С учетом известного положения (второго начала) термодинамики о том, что «в замкнутой системе энтропия может только возрасть» [1, с. 207], а «возрастание энтропии замкнутой системы есть стремление системы к наиболее вероятному состоянию», можно сделать обратное предположение, что в открытой системе при поступлении энергии извне будут созданы необходимые условия возрастания негэнтропии. И стремление к этому процессу явится наиболее вероятным ее состоянием. Здесь надо учесть, что открытость системы означает обращенность ее к поступлению энергии не только извне, из внешней среды, но и изнутри, из внутренней среды, например, в планетарных системах в результате термоядерной реакции внутри планеты.

В контексте наших рассуждений важно заметить, что одним из последствий проявления и возрастания негэнтропии в рамках земного мироздания явилось появление биологической жизни. Главным побуждающим фактором возникновения жизни на Земле и эволюционных процессов ее развития явилась энергия – энергия термоядерной реакции самой планеты и поступающая извне солнечная энергия. Первый вид энергии соответственно превращался в теплоту и обеспечивал производство физических процессов по упорядочению поверхности планеты и подготовке ее к возникновению жизни. Второй – возрождение так называемой «органики» [1, с. 495]. Энергия Солнца, поступающая на Землю, в соответствии с первым началом термодинамики преобразовывалась в ее внутреннюю энергию через процессы нагревания, фотосинтеза и т.п., а также производила соответствующую работу по активизации, например, вулканической деятельности, по формированию атмосферы и т.п., а также того «первичного бульона», в котором стали возникать органические

соединения.

Цель статьи – исследование общественного интеллекта как фактора эволюции экономики и общества.

Изложение основного материала исследования. Исходя из указанных положений современного естествознания, можно предположить, что экономическая система, как и любая другая в рамках их всевозможного разнообразия, эволюционно развивается, проходя через свои внутренние циклические фазы эволюционного развития – изменчивости, отбора и наследственности. Эти фазы имеют определенные амплитуды колебаний и в их рамках так или иначе обеспечивается адаптация системы к внешним воздействиям и внутренним расстройством, выводящим ее из устойчивого положения. При этом нетрудно предположить, что эволюционирующая система, подчиняющаяся принципу Ле Шателье-Брауна, тяготеет к какой-либо устойчивой, стационарной траектории, поскольку именно в этом состоянии она способна обеспечить достижение своих целей кратчайшим путем. Это обеспечивается тем, что при взаимодействии с силами, так или иначе выводящими систему из устойчивого состояния, возникают чисто колебательные процессы балансирования в форме противодействия им для обеспечения возврата системы в устойчивое, стабильное состояние, что в динамике выливается в стремление системы вернуться обратно на стационарную траекторию. В природе механизм, обеспечивающий стационарное состояние, называется гомеостазом.

Такое стремление не всегда реализуется сразу и одномоментно. В зависимости от величины воздействия обратная реакция может растянуться на несколько эволюционных циклов развития системы, происходящих в виде развернутых во времени воспроизводственных процессов. Ну, а поскольку любая экономическая система никогда не может быть свободна от внешних или внутренних воздействий, то такой процесс адаптации к ним является постоянным закономерным явлением для нее, как эволюционирующей системы.

Таким образом, под воздействием

внешних и/или внутренних факторов эволюционирующая система адаптируется к ним, причем не одновременно, а проходя через циклические процедуры эволюционных приспособительных реакций. Система, проходя цикл своего развития, в той или иной мере видоизменяется, приспособляясь к величине и характеру воздействия, например, изменением технологии производства товара, внедрением новой техники или организации труда и т.п. Качество видоизменения отражается в товарах и через них проходит проверку своей жизнеспособности через принцип рыночного отбора, который либо «одобряет» его, либо забраковывает, не имея возможности обеспечить надежным потребительским спросом. Если видоизменение прошло рыночный отбор, то наследственно закрепляется в технико-технологическом и организационном процессе производства в следующих воспроизводственных циклах.

Входя в другой цикл, система учитывает величину и характер предыдущей адаптации с тем, чтобы установить параметры следующей приспособительной реакции. Реализуя новые параметры, входит в следующий цикл и т.д. Все это будет продолжаться до тех пор, пока система вновь не выйдет на стационарную траекторию, которая будет наилучшим образом удовлетворять требованию критерия – минимума диссипации энергии. При этом новый «стационар» не обязан совпадать с прежней стационарной траекторией. Главное для системы при движении ее по стационару – выдерживать критерий минимума диссипации энергии.

Система движется по стационару до тех пор, пока вновь не начнет испытывать существенные перегрузки со стороны внешней и/или внутренней среды. В этом случае система вновь включает свой адаптационный механизм, который в соответствии с принципом Ле Шателье-Брауна регулирует амплитуду прохождения фаз эволюционного цикла изменчивости, отбора, наследственности.

В качестве одного из главных внутренних факторов эволюции в экономической и общественно-политической системах вступает в действие субъективный

фактор, который, благодаря обладанию интеллектом, как катализатором процессов, с которыми он соприкасается, имеет возможность оказывать активное влияние на характер и темпы эволюции социально-экономических систем в соответствии со своими субъективными интересами и критериями. Субъективный фактор в устремлении удовлетворить свои интересы, иногда претендует на то, чтобы обойти или преодолеть закономерные фазы эволюции, которые одновременно выступают и контролирующими элементами ее организации. Эти попытки, безусловно, ускоряют процесс эволюции, если выступают синхронно с целевой функцией системы естественного порядка – стремлением к минимуму диссипации энергии. Но, если будут противоречить ей, то в соответствии с принципом Ле Шателье-Брауна будут наталкиваться на соответствующую противодействующую реакцию, которая будет тем сильнее, чем более воздействие субъективного фактора будет противоречить целевой функции.

Вполне можно допустить, что принцип Ле Шателье-Брауна может иметь и обратную реакцию на излишне активное и экспансионистское развитие живых, в частности, социально-экономических систем. И тогда последние сами могут испытывать противодействие окружающей среды, в частности, со стороны природных экосистем, что на самом деле и происходит в настоящее время на нашей планете, судя по увеличению природных и техногенных катастроф, изменению климата, возникновению эпидемиологического характера неизвестных болезней и т.д.

Внешние и внутренние воздействия на систему, в том числе и обратная реакция природных и других окружающих систем, могут превысить ее адаптивные возможности. Тогда, может случиться ситуация бифуркации системы, схода ее со стационарной траектории и даже разрушения.

Очевидно, что устойчивость системы к бифуркации пропорциональна ее размерам. Однако в природе возможно возникновение любой силы, которая способна ее обеспечить. Отличие живых систем, наделенных интеллектом, от косной материи и

других форм жизни, не наделенных сознанием, состоит в том, что первые способны обеспечить себе более эффективные системы защиты от бифуркации любого уровня, начиная от отдельных социально-экономических систем национального или регионального масштаба и заканчивая защитными системами планетарного уровня.

И здесь роль общественного интеллекта, обладающего огромным потенциалом решения любых вопросов эволюционного развития, в том числе и самосохранения человечества от бифуркационных потрясений, однозначно велика. Однако эволюционное развитие самого интеллекта еще не достигло такого уровня, чтобы он своим потенциалом, как автоматический механизм, подобный принципу Ле Шателье-Брауна, был бы постоянно развернут в сторону отражения бифуркации.

Напротив, огромный потенциал общественного интеллекта очень часто выступает весьма противоречивым фактором эволюции. Он может быть направлен как в сторону созидания, так и в сторону разрушения социально-экономических систем и траекторий их развития. Поэтому очевидно, что сам интеллект планетарного масштаба должен эволюционировать в таком направлении, чтобы иметь внутренне присущее ему свойство предупреждать возможные бифуркации, преуменьшать и устранять их предпосылки, которые могут нарушить стабильный процесс эволюционного развития социально-экономических систем.

С появлением биологической жизни, живой материи возник и интеллект. Он присоединился к управлению миром в пределах своей досягаемости, фактически превратив его из синергетической в кибернетическую систему. Отличие интеллекта от материи и энергии оказалось в том, что он не только невесом и неизмерим, но и обладает способностью биокатализатора в упорядочении систем, имея для этого практически безмерный потенциал роста.

Функционирование интеллекта заключается в мышлении, то есть в производстве знаний. Однако эти знания должны проявиться через труд, как целесообразную человеческую деятельность. При

своем рождении в виде первичного продукта – информации – знания представляют собой совокупность знаков на каком-либо материальном носителе. Если они окажутся новыми, то будут представлять очередные достижения научной мысли, достижения НТП. То есть интеллект вначале выдает свой продукт – знания – посредством фиксации их в виде информации, которая может представлять собой, содержать в себе достижения НТП. Далее, этот продукт интеллекта вновь поступает в обработку трудом и может воплотиться в какое-либо научно-техническое решение – статью, монографию, опытный образец техники, технологии, организации производства. На следующем этапе эти продукты могут воплотиться в промышленные, производственные образцы, то есть реальные технологии, технику, организацию производства, обеспечивая конечный этап технологического превращения продукта интеллекта – знания – в конечный продукт общественного производства – произведенный и готовый к реализации товар.

В этой технологической цепочке реализации интеллекта через труд существует постоянная его нацеленность, им довлеет конечная цель – реализовать критерий минимума диссипации энергии. В общественном производстве он выражается в постоянном сокращении затрат материи и энергии на единицу произведенной конечной продукции посредством упорядочения ее исходных компонентов. Причем, энергетическая ценность произведенной единицы конечного продукта в общем случае оказывается выше, чем его энергетическая ценность в предыдущих исполнениях. То есть при каждом технико-технологическом, организационном совершенствовании общественного производства произведенный им продукт в расчете на единицу требует затрат материи и энергии меньше при сохранении или увеличении своего энергетического потенциала. Нарушается ли при этом закон сохранения и превращения энергии (первое начало термодинамики)? Очевидно, что нет. Просто в результате той же материи и энергии черпается у природы (внешней

среды) меньше в расчете на единицу искомого продукта.

С возникновением интеллекта появился мощный, можно сказать, биокатализатор, ускоряющий процессы образования негэнтропии. И если раньше система до его появления эволюционировала автоматически в соответствии с принципами Ле Шателье-Брауна и минимума диссипации энергии, то есть как синергетическая, то теперь она превращалась в кибернетическую, которая кроме автоматических регуляторов самоорганизации приобретала и управляющую подсистему, направляющую процессы самоорганизации в сторону активизации и сознательного регулирования. Теперь, с одной стороны, процессы эволюции стали идти быстрее и они ускорялись по мере совершенствования общественного интеллекта. С другой стороны, общественный интеллект начинал вырабатывать меры противодействия воздействиям катастрофического характера и успешно их реализовывать, стремясь не доводить их до бифуркации. В то же время и то, и другое не противоречит формуле самоорганизации самого интеллекта в соответствии с указанными принципами Ле Шателье-Брауна и минимума диссипации энергии.

Теперь, далее проникая в суть проблемы, можно задать вопрос: в чем же заключается основной критерий организованных систем, в том числе и экономических, в их постоянном стремлении к своему упорядочению, самосовершенствованию, самоорганизации? Неужели, присоединяясь к креационистской точке зрения, надо предполагать, что истоком, направляющей силой такого стремления является всеобъемлющее субъективное начало, которое зачастую отождествляется с божественным?

Процессы изменчивости в общественном производстве всегда имели положительную ориентацию на усовершенствование технологических операций, технических средств и способов организации производства, нацеленные на экономию исходных ресурсов (факторов производства). Полученная экономия также запускалась в производство и возникал избы-

точный материально-вещественный продукт, который в результате реализации на рынке воплощался в свою стоимостную форму в виде прибавочного продукта (прибыли). Он, по существу, являлся непосредственным продуктом нового, особого фактора эволюции – интеллекта.

Интересно то, что в процессе таким образом происходящей эволюции ноосферного характера постоянно видоизменялся и совершенствовался и сам интеллект, как фактор эволюции, обрастая знаниями, как губка, и наращивая тем самым свой эволюционный потенциал. Таким образом, очередной уровень эволюционного развития мироздания интеллектуального свойства получил возможность резкого прорыва вперед. Интеллект оказался наиболее эффективным не просто пользователем существующей в природе негэнтропии, а ее создателем непосредственно через конструирование сложных упорядоченных и организованных систем, которые оказались способными наращивать свой потенциал по дальнейшему производству негэнтропии в противостоянии с процессами нарастания энтропии, хаотичного состояния, бесконечного покоя и равновесия, не склонного к каким-либо изменениям, движению, развитию.

При этом эволюция интеллектуального свойства происходит не просто в виде положительных мутаций, как в биологической природе, а в результате целенаправленного изменения интеллектом производительных сил с целью наращивания производства товаров, иначе говоря, негэнтропии. Здесь в критериальном отношении потенциал стохастики оказался резко ослабленным, поскольку в общественном производстве сформировалась строгая нацеленность на производство максимальной негэнтропии в полном соответствии с принципом минимума диссипации энергии.

Таким образом, в рамках биологического воспроизводства человек сохраняет свои генетические основания. Что касается интеллектуального воспроизводства, то оно осуществляется на основе другого носителя – интеллекта – и совершенно других принципов, таких как: восприятие, память, представление, мышление, вообра-

жение, воспроизведение и т.п. с использованием всевозможных внешних носителей и преобразователей информации. Хотя сам человек смертен и существует сравнительно недолго, но интеллект как состояние и способ существования отраженной материи в единстве со своим носителем – человеком – претендует на потенциальную бессмертность. Масштабы запоминания, обработки, передачи информации, в том числе и наследственной, также значительно увеличиваются по сравнению с возможностями генома человека, достигая практически бесконечности.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. с точки зрения предназначения человеческого интеллекта идеи сокращения численности людей, его ограничения вопреки объективным демографическим законам не имеют под собой оснований. Будущее человечества состоит во всемерном духовно-интеллектуальном, физическом, физиологическом развитии с постепенным формированием человека будущего, главным предназначением которого должно явиться освоение космоса, как естественной среды обитания человеческого интеллекта.

Потуги современной элиты к накоплению богатства в индивидуальных сокровищницах и присвоения земных благ ради удовлетворения эгоистических интересов собственного пресыщенного существования оказываются в корне противоречащими интересам земного и космического мироздания. Соответственно, эгоистическая идеология современной финансово-олигархической элиты должна быть преодолена. Ее место должна занять общечеловеческая идеология прогрессивного развития, нацеленная на выход за пределы земного мироздания в условиях эволюционного созревания человечества к освоению космического пространства.

Для этого необходимо пересмотреть отдельные стереотипы массового сознания людей, навязанные иногда откровенно ложными канонами общественных наук, в частности, экономической теории, сложившихся под воздействием архаичных с точки зрения настоящего времени представлений о развитии современного земно-

го и космического мироздания. Они, как это было указано выше, прямо требуют общественного характера их устройства, а не индивидуалистической организации, разрушающей, а не развивающей эволюционный характер развития человеческого общества. Необходимо соответственно принять и освоить концептуально новые правила и положения взаимоотношений людей, способных наикратчайшим путем направить развитие человечества в соответствии с высшими целями земного и космического мироздания.

Литература

1. *Дубнищева Т. Я.* Концепция современного естествознания: учебник. 3-е изд / Т. Я. Дубнищева. – М.: ИКЦ «Маркетинг», Новосибирск: «Изд-во ЮКЭА», 2001. – 832 с.
2. *Забелин И. М.* Человечество – для чего оно? / И. М. Забелин. – М.: Изд-во «Советский писатель», 1970. – 137 с.
3. *Моисеев Н. Н.* Алгоритмы развития / Н. Н. Моисеев. – М.: Наука, 1987. – 304 с.
4. *Философский словарь* / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
5. *Щербаков В. П.* Эволюция как сопротивление энтропии / В. П. Щербаков // *Aftershock: Интернет-журнал.* Режим доступа: <http://aftershock.su/>

References

1. *Dubnischeva, T.* (2001). Concept with natural science: the textbook. 3rd ed. Moscow: ECC "Marche-Thing", Novosibirsk: "Publishing House YUKEA", 832.
2. *Zabelin, I.M.* (1970). Humanity - what is it? Moscow: Publishing house "Soviet writer", 137.
3. *Moiseev, N.N.* (1987). Algorithms development. Moscow: Nauka, 304.
4. *Frolova, I. T.* (1987)Philosophical Dictionary. Moscow: Politizdat, 590.
5. *Shcherbakov, V.P.* Evolution as resistance to entropy. Aftershock: Internet magazine. From: <http://aftershock.su/>

Нусратуллін В. К., Нусратуллін І. В.

Громадський інтелект як фактор еволюції економіки і суспільства

Стаття присвячена фундаментальним проблемам сучасного і майбутнього розвитку економіки, суспільства, світової спільноти. Світ нині перебуває на порозі двох альтернатив: 1) розвиватися надалі за примхою і інтересам фінансово-олігархічної еліти світового співтовариства, або ж: 2) вибудовуючи життя широких верств населення відповідно до їх власними інтересами, мріями та бажаннями майбутнього розвитку. Автори намагаються допомогти у виборі альтернативи з позиції міждисциплінарного системного підходу, розкриваючи етапи і закономірності еволюційного розвитку людства, як носія суспільного інтелекту, з точки зору його майбутнього космічного призначення.

Ключові слова: природні та суспільні науки, етапи розвитку відсталої, біологічної та розумної матерії, принцип Ле Шательє-Брауна, принцип мінімуму дисипації енергії, принципи і закономірності еволюційного рахвітія, призначення людства, продуктивний і абсентеїстської класи.

Nusratullin W., Nusratullin I.

Social intellect as a factor in the evolution of the economy and society

The article is devoted to the fundamental problems of the present and future development of the economy, society and the world community. The world is currently on the verge of two alternatives: 1) to develop in the future on the whims and interests of the financier-oligarchical elite of the international community, or 2) building up the life of the general public in accordance with their own interests, dreams and desires for future development. The authors try to help in the selection of alternatives from the perspective of an interdisciplinary systems approach opening stages and patterns of evolutionary development of mankind as the bearer of social intelligence, from the point of view of its future space mission.

Keywords: natural and social sciences, development stages, tap, biological and intelligent matter, the principle of Le Chatelier-Braun principle of minimum energy dissipation, principles and laws of evolution rahvitiya, the purpose of mankind, productive and absenteistsky classes.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Стаття подана
10.01.2016 г.*

ЭТНОМЕНЕДЖМЕНТ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ЭТНОЭКОНОМИКИ

В последнее время интенсивно развивается этноэкономика – наука об особенностях экономического поведения разных этносов. Учитывая, что менеджмент является важнейшей частью системы общественного воспроизводства, весьма актуальным представляется формирование и развитие этноменеджмента как ключевого направления этноэкономики. Этноменеджмент как перспективное научное направление посвящено исследованию различных национальных и этнорегиональных моделей менеджмента и систем управления производственными процессами. Изучение этнических моделей менеджмента осуществляется на основе использования методов общей теории систем и факторного анализа. Таким образом, в статье осуществляется анализ различных национальных и этнорегиональных моделей менеджмента, в том числе российской модели менеджмента, выявляются позитивные и негативные аспекты этих моделей и систем управления, а также определяются возможности использования некоторых элементов различных национальных моделей менеджмента в российских условиях хозяйствования.

Ключевые слова: этноменеджмент, этноэкономика, национальные модели менеджмента, этнические особенности систем управления.

Постановка проблемы. Целенаправленное изучение различных наций и народностей в рамках различных наук ведется уже достаточно давно. Наряду с особенностями исторического развития разных народностей постепенно выявляются общие законы и закономерности функционирования этносов, определяются экономические, социальные, демографические и экологические факторы их существования. Важную роль при этом играет анализ взаимосвязи этнических и социально-экономических процессов, исследование национальных особенностей экономического поведения. При изучении этой проблемы выделяют несколько принципиально различных точек зрения.

В соответствии с марксистским подходом и, прежде всего, учением о базисе и надстройке, а, также учитывая связь с законом соответствия производственных отношений характеру и уровню развития производительных сил этнические процессы определяются степенью развитости производственных отношений, которые в свою очередь зависят от характера и уровня производительных сил. В учении М. Вебера просматривается прямо противоположный подход: один из важнейших элементов существования этноса-идеология (в работах М. Вебера речь идет прежде всего о протестантской этике) - в

значительной степени определяет уровень развития экономики и производственных отношений. Как показывают различные исследования, истина, что называется, лежит посередине.

В частности, об этом свидетельствует анализ так называемых традиционных восточных обществ, где, как известно, психология проживающих в них народностей отличается крайним консерватизмом, в следствии чего новации ими воспринимаются с большим трудом. Кстати, даже в ортодоксальном марксизме можно выделить несколько особняком стоявшую концепцию об азиатском способе производства, в которой несмотря на характерный для этой формы марксизма экономический детерминизм по существу констатировалась определяющая роль азиатских традиций и восточной психологии в процессе влияния их на характер и уровень развития производственных отношений. Таким образом, целесообразнее, на наш взгляд, искать не первопричину в цепочке "производительные силы - производственные отношения - этнос", а изучать взаимодействие и взаимовлияние различных составляющих этой цепочки.

В частности, большое значение имеет исследование влияния национальной психологии на экономику и наоборот. Так, уже Дж. М. Кейнс отмечал, что на поведе-

ние в сфере экономики заметное влияние оказывают особенности национальной психологии. В своем основном научном труде "Общая теория занятости, процента и денег" он писал, что англичане, например, делают инвестиции в основном ради ожидаемого дохода, тогда как американцы, инвестируя капитал, руководствуются в основном ожиданиями повышения его ценности (т. е американцы проявляют повышенную склонность к спекуляции и менее тяготеют к прогнозам ожидаемого фактического дохода).

Анализ последних исследований и публикаций. Многие исследователи выделяют также характерные для других этносов и серьезно влияющие на состояние экономики черты национальной психологии, скажем, для русских такие, как общинность, государственность и патернализм, которые в значительной мере определяют инерционную составляющую проводимых в последнее время у нас в стране рыночных реформ [1]. В свою очередь немцы - покупатели печатного материала необычайно придирчивы к его качеству, поэтому типографии там используют самую высококачественную печатающую технику. Одной из форм проявления в экономике исторических и национально-психологических особенностей японцев, во многом обусловленных конфуцианским учением как идеологической основой их жизненного уклада, как известно, являются пожизненный найм и ограничения увольнений рабочих, в связи с чем японские фирмы с большой осторожностью осуществляют прием новых кадров к себе на работу и активно автоматизируют производство. Подобных примеров взаимовлияния традиций и национальной психологии на эффективность функционирования социально-экономической системы можно привести еще очень много.

Необходимость интеграции экономики и психологии привела к тому, что уже несколько десятилетий весьма продуктивно развивается такое научное направление как экономическая психология. Однако при необходимости изучения взаимосвязи функционирования этноса и общественного воспроизводства оставаться лишь в

рамках экономической психологии совершенно недостаточно, так как национальная психология - лишь один из элементов этносов, которые также еще отличаются друг от друга традициями, обычаями, идеологией, культурой и пр.

Учитывая, что этнос - понятие более широкое, чем национальная психология, целесообразно, на наш взгляд, наряду с экономической психологией развивать и такое научное направление, как этноэкономика, в рамках которого найдут разрешение проблемы определения взаимосвязи этнических и экономических процессов и отношений, выявление этнических особенностей экономического поведения, в том числе рыночной адаптации разных наций и народностей. Иначе говоря, этноэкономика - это наука о взаимосвязи и взаимовлиянии, которое оказывают традиции, обычаи, культура, психология, идеология, религиозные воззрения различных этносов на характер и уровень развития производительных сил и производственных отношений. Как видим, в данном определении по сравнению с ортодоксальным марксизмом с самого начала отвергается всеобщность и обязательность первичности экономических процессов по отношению к этническим. Как уже отмечалось, можно привести огромное число примеров, когда в роли первопричины выступают не экономические явления, а особенности этноса (учитывая возрастающую роль этнических процессов на функционирование различных элементов, сторон и аспектов современного общества, не удивительно, что в последнее время интенсивно формируются и эффективно развиваются такие новые научные дисциплины, как этнополитика, этнопедагогика, этносociология, этногеография, этнопсихология и ряд других «стыковых» наук [2, 3]). Этноэкономику можно также определить как науку о социально-экономических особенностях поведения разных этносов, что также не противоречит данному нами выше определению этой науки.

В специальной литературе встречаются и иные подходы к определению сущности этноэкономики как нового научного направления. Преимущественно эти под-

ходы относятся к пониманию этноэкономики как науки о развитии национальных производств, особенно о возрождении и развитии народных промыслов, некогда процветающих, но в значительной мере во второй половине XX века по различным причинам утерянных. Причем особенно часто такой вариант понимания этноэкономики связывают с развитием сельской экономики или с дальнейшим развитием титульных наций и народностей, проживающих в республиках, которых в России в настоящее время насчитывается 22 (т.е. практически четвертая часть всех субъектов РФ), а также в национальных округах (очевидно, что оба эти направления тесно связаны между собой).

Цель статьи – характеристика этноменеджмента как составной части этноэкономики.

Изложение основного материала исследования. Данные подходы к пониманию этноэкономики безусловно имеют право на существование, однако они, на наш взгляд, не противоречат предложенному нами подходу, имеющему более общий характер (т.е., иначе говоря, эти подходы по-существу являются частным случаем нашего определения этой науки). Более того, проблема возрождения народных промыслов у удмуртов – одной из титульных наций в РФ, компактно проживающих на территории Удмуртской Республики нами рассматривалось в связи с исследованием процесса импортозамещения и использования как одного из факторов реализации в стране импортозамещающей модели модернизации экономики [4]. В Удмуртии к возрождающимся народным промыслам относится льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны (конец XIX - начало XX веков), и на первых этапах (20-е – 30-е годы XX века) существования советской власти. В эти периоды времени Удмуртия входила в тройку регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него. Во второй половине XX века объемы посевов льна в регионе существенно снизились. В настоящее время лен выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной

ее части и площади, занятые посевом льна, в последнее время составляют около 15 тыс. га. С 2007 года реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства на предприятиях льняного комплекса республики. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в свое время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

Целесообразно также увеличить объемы производства и таких традиционных для удмуртов народных промыслов, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых этноэкономикой. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысолечение, которые в последнее время также интенсивно возрождаются.

В последние десятилетия в теории менеджмента интенсивно изучаются различные национальные, этнические модели менеджмента. Этот процесс реализуется в условиях столь же интенсивно развивающегося нового научного направления, называемого «этноэкономика». В связи с этим, а также учитывая, что система управления является важнейшей частью экономической системы в целом, процесс исследования различных национальных моделей менеджмента, на наш взгляд, по аналогии целесообразно назвать «этноменеджментом».

Всплеск серьезного интереса к анализу этнонациональных моделей менеджмента впервые произошел в 80-х годах XX века, когда японская экономика обогнала экономику СССР и стала второй промышленно развитой экономикой мира, уступая только США. Успех послевоенного развития экономики Японии настолько был разителен, что его окрестили «японским чу-

дом» - по темпам роста экономика Японии существенно превосходила в тот период американскую экономику. Об этом говорят следующие факты: если в 1950 г. ВВП Японии был более чем в 30 раз меньше, чем ВВП США, то уже в 1985 г. это отставание сократилось до 2 раз, что свидетельствует о гораздо более высоком уровне роста производительности труда японской экономики по сравнению с американской.

Стремительное развитие японской экономики в послевоенный период вызвало огромный интерес к модели японского менеджмента, в особенностях которой многие специалисты справедливо видели главную причину японских успехов. В итоге в 80-х годах прошлого века большое число специалистов – менеджеров признало, что в то время японская модель менеджмента была, как минимум, не хуже, чем американская модель. Этому в значительной мере способствовали научные исследования американского ученого японского происхождения Р.Оучи, посвященные особенностям японской модели менеджмента. Любая этно-национальная модель менеджмента формируется под влиянием культурных, религиозных политических, социально-экономических, географических факторов.

В общем, под моделью менеджмента обычно понимают совокупность идей и подходов, лежащих в основе системы управления организацией. Одним из самых важных факторов, повлиявшим на формирование японской модели, является религиозный фактор, а именно влияние конфуцианства и буддизма на социальную психологию и культуру японцев. Здесь смело можно утверждать, что данный фактор является одним из важнейших в процессе формирования и более общей – азиатской модели менеджмента (дело в том, что немало схожих черт и признаков в системе управления ряда азиатских стран – кроме Японии это и Южная Корея, и Тайвань, и даже в определенной степени Китай). Главной отличительной чертой японской (азиатской) модели менеджмента является коллективизм в отличие от индивидуализма, лежащего в основе американской модели системы управления [5].

Японская философия управления персоналом основывается на принципах коллективизма, всеобщего согласия, вежливости, патернализма, а также на традициях уважения к старшему. Основной причиной успехов Японии в послевоенный период видят в применяемой ею модели менеджмента, ориентированной на человеческий фактор, при которой большое значение имеет этика бизнеса и когда во внимание принимают интересы не отдельного работника, а, прежде всего, интересы группы людей, интересы коллектива в целом. В связи с этим здесь на первом плане стоят принципы признания и уважения к человеку со стороны окружающих; определения места и роли каждого работника в коллективе, а также первостепенный учет социальных факторов, когда вознаграждение за труд воспринимается сквозь призму социальных потребностей.

Таким образом, в основу азиатского менеджмента заложено создание дружных и эффективно работающих коллективов на основе использования сочетания формальных факторов организации производства с неформальными. В итоге и в Японии, и в Южной Корее фирмы обеспечивают не только доход своим работникам, но и дают им возможность для саморазвития и самовыражения. Это проявляется, в частности, в функционировании «кружков качества», в которые входят рабочие, менеджеры и руководители компаний (в Японии «кружки качества» действуют с 60-х годов XX века, а результатом их функционирования является внедрение на предприятиях страны многих технологических и организационно-управленческих инноваций), в обязательном награждении за успехи в труде, в сведении перерывов в работе к минимуму, а также в практике поставок точно в срок, которая дает возможность избавиться от громоздких складских помещений и позволяет достичь высокого уровня дисциплины персонала фирмы и эффективных логистических изменений.

Важнейшей основой азиатской модели менеджмента является патриархальное отношение к фирме со стороны служащих как к некоей большой семье, в которой руководители фирмы, как и родите-

ли в семье, заботятся о подчиненных (детях), а последние отвечают взаимностью – все это в значительной мере объясняется огромным влиянием, которое оказывают восточная философия и религия (особенно конфуцианство и буддизм) на социальную психологию многих азиатских наций и народностей (японцев, корейцев, китайцев и т.д.) [6]. Следствием патриархальных отношений к фирме являются такие признаки японской модели, как использование метода консенсуса на совещаниях руководителей при принятии управленческих решений; наличие общей столовой для руководителей и рабочих; утренний зарядка для сотрудников фирмы; проведение рабочего времени в форменной одежде; сравнительно медленное продвижение по службе, зависящее не столько от индивидуальных результатов, сколько от результатов эффективности работы всего коллектива, в котором данный сотрудник работает. Важнейшими признаками азиатской модели являются также неформальные отношения руководителей с подчиненными: продвижение по карьерной лестнице, основанное на старшинстве и стаже работы; оплата труда в зависимости от стажа работы и показателей работы в группе; достижение гармонии в группе и групповые достижения; долгосрочная занятость; предоставление пенсионного пособия всем членам семьи рабочего после выхода его на пенсию; практика пожизненного найма, применяемая в основном на крупных предприятиях (по оценкам, в этой системе пожизненного найма занято от 30% до 40% всех работников страны, а с конца 80-х годов прошлого века в Японии также широко применяется система повторного найма, где в основном заняты люди пенсионного возраста).

Таким образом, в связи со спецификой ряда азиатских стран, в значительной мере обусловленной своеобразным мировоззрением, пронизанным влиянием конфуцианской и буддистской религиозно-этических концепций, в них использование западной модели системы управления хозяйственными организациями было невозможно, из-за чего и возникла необходимость формирования своей специфической

модели менеджмента. К характерным чертам азиатского стиля управления можно отнести следующее: доверие партнеров друг к другу; понимание совместного вклада в развитие компании; медленная ротация кадров; широкое использование системы долгосрочных планов развития компании; стремление к повышению уровня образования персонала на основе постоянного обучения и повышения квалификации: наличие межфирменных отношений, строящихся на доверии и взаимоотношении руководителей компаний [7].

Особенности азиатской модели менеджмента проявляются, например, в способе проведения деловых переговоров, когда в отличие от американского стиля менеджмента, японские бизнесмены в целях достигнуть взаимопонимания и доверия сначала обсуждают различные вопросы, лишь постепенно приближаясь к самой сути, т.е. к решению деловых проблем. Такой подход во многом роднит способ ведения деловых переговоров японскими бизнесменами и их коллегами из арабских стран. Однако в арабских государствах на этот процесс серьезное влияние оказывает позиция ислама о второстепенном отношении к женщине как к существу неполноценному по сравнению с мужчиной (в соответствии с догматами исламской религии) [8]. В этой связи в этих странах, как правило, весьма неохотно имеют дело с бизнес-леди, особенно если последние не замужем (известны случаи, когда европейским или американским компаниям приходилось отзывать своих высококвалифицированных специалистов женского пола, работающих в исламских государствах).

Кроме японской, азиатской, исламской моделей менеджмента широко известны английская, немецкая и особенно американская модели – последняя наряду с японской также считается эталоном системы управления экономическими структурами. К важнейшим особенностям американского менеджмента относятся: индивидуальная ответственность и индивидуальность процесс принятия решений; индивидуальный контроль со стороны руководства; продвижение и оплата труда, основанные на индивидуальных результатах.

Кроме этого, к признакам американской модели менеджмента также относятся быстрая и преимущественно формализованная оценка результатов труда и ускоренное продвижение по службе, использование четких процедур контроля и формализм в системе отношений между руководителем и подчиненными.

Таким образом, американская философия управления персоналом построена на традициях конкуренции и поощрения индивидуализма работников. Она, прежде всего, ориентирована на получении прибыли компании, от величины которой также зависит и личный доход работника. Для американской концепции управления экономическими системами характерны: индивидуализм, четкая постановка целей и задач, а также выбор критериев оценки, высокая оплата труда персонала, поощрение потребительских ценностей [9].

Сравнение приведенных признаков и особенностей японской и американской моделей управления свидетельствует о практически противоположных качественных характеристиках этих моделей. Особенно это справедливо в отношении таких свойств, как коллективизм, характерный для модели первого типа и индивидуализм, свойственный модели второго типа (однако, на самом деле, при более глубоком рассмотрении более правильным будет утверждение о том, что в случае японской модели речь идет об учете не только исключительно результатов деятельности коллектива в целом, но и об оценке индивидуальных показателей отдельных сотрудников, однако лишь сквозь призму учета результатов деятельности коллектива, в котором они работают, т.е. иначе говоря, в этой модели учитываются также и индивидуальные показатели, но при условии успешной работы коллектива в целом, причем показатели эффективной работы коллектива обязательно имеют приоритетное значение).

Так, групповая деятельность стала основной формой работы уже упоминавшихся выше кружков качества на промышленных предприятиях в Японии. Если в 1965 г. было зарегистрировано 3700 групп, занимающихся проблемами управления качеством, то уже в начале XXI века было уже около двух миллионов кружков качества. При этом следует отметить, что реализация принципов работы кружков соответствует

общественным и культурным традициям японцев. Обычно выделяют следующие принципы: принцип добровольности (начинать кружковую работу следует с теми, кто в этом заинтересован), самосовершенствования (члены кружка должны проявлять желание учиться), взаимного развития (члены кружка должны расширять свой кругозор и сотрудничать с членами других кружков) и принцип всеобщего участия (цель кружка качества – полноценное участие всех рабочих в управлении качеством) [10].

В США и Европе – другие традиции. Здесь решение вопросов управления качеством, несмотря на желание использовать японский опыт остается прерогативой ученых и конструкторов. Сходство же японской и американской моделей менеджмента заключается в том, что в обоих случаях основное внимание уделяется активизации человеческого фактора, постоянным инновациям, диверсификации товаров и услуг, разукрупнению крупных предприятий и развитию малого и среднего бизнеса, умеренной децентрализации производства, разработке и реализации долговременных стратегических планов.

Как важно видеть, обе модели решают схожие задачи, однако многие специалисты считают, что именно японская модель в современных условиях наиболее конкурентоспособна. Однако по-прежнему широко используется и американская модель менеджмента. В реальной практике это проявляется в том, что в этом случае бизнесмены действуют прямолинейно. Они нередко прибегают к приказу в процессе согласования решений на переговорах, причем в этом случае в отличие от японцев, как правило, не делают долгих отступлений, а сразу переходят к самой сути вопроса. При ведении переговоров, главной целью которых является достижение договоренности, одним из самых важных условий является соблюдение всех законов и нормативно-правовых актов, а не выгода и согласие между партнерами. Поэтому в состав американской делегации на переговорах обязательно входит уполномоченный представитель, имеющий право на принятие решений, а также юрист. Важным отличием американской модели менеджмента от японской является также ее нацеленность на краткосрочную занятость, поэтому в этом случае у сотрудников, как правило, отсутствует преданность фирме и работе

(напомним, у японцев, особенно в условиях пожизненного найма, ситуация прямо противоположная). В результате у американцев нормой является не только переход из одной фирмы в другую в среднем раз в 8-10 лет, но и существенное изменение вида деятельности и бизнеса вплоть до переезда в другой регион страны и выбора другой профессии.

Кроме американской модели существенный интерес представляет изучение особенностей английской и немецкой моделей менеджмента. Все эти модели имеют немало общих, сходных признаков, что позволяет вести речь о наличии более общей западной модели управления. В целом для этой системы менеджмента характерны следующие признаки: единоначалие руководителя в принятии решений, разграничение деловых и личных отношений, отсутствие у сотрудников преданности работе. Особенности характеристиками немецкого менеджмента являются: высокая дисциплина, более длительный процесс внедрения новшеств и модернизации производства, а также дальновидность управленческой политики в целом. Эти особенности находят проявление в реальной хозяйственной практике следующим образом.

В Германии банковское финансирование хозяйственных процессов предпочтительнее акционерного, причем банки имеют право голосования на собраниях акционеров. Руководство компаниями осуществляется двумя структурами: правлением и наблюдательным советом, численность которого устанавливается законом и может быть изменена акционерами. Функции этих двух структур разделены, причем никто не может совмещать должности обеих структур. Членами правления могут быть только сотрудники фирмы, тогда как членами наблюдательного совета могут быть и сотрудники иных хозяйственных структур. К преимуществам еще одной модели менеджмента западного типа - английской относятся следующие: тщательное проведение НИОКР и разработка новых наукоемких технологий, эффективное внедрение новых процессов и их дальнейшая модернизация, гибкость в использовании технологических процессов, а также стремление к постоянному сокращению издержек производства.

В России в настоящее время общепризнанной национальной модели управления пока нет. Это связано с рядом причин, в

том числе с относительно небольшим сроком развития рыночных отношений в России; с весьма высоким уровнем криминогенности, особенно в доходных сферах хозяйственной деятельности; с наличием «откатной» формы функционирования предприятий (работают «на откатах»). Кроме этого, общеизвестно, что Россия является самой большой по площади страной мира, в которой живет более 100 наций и народов на территории более 80 субъектов РФ – в них нередко наблюдаются различия в системе законодательства региональных органов власти.

На характер управления в отечественной экономике серьезное влияние оказывают также такие факторы, как недостаточная защищенность собственности со стороны законов и нередкое их несоблюдение, патриархальное и иждивенческое отношение к государству (ожидание постоянной поддержки и помощи от государства как различными слоями бизнеса, так и населением). Значительное влияние на процесс формирования российской системы менеджмента, особенно на первых этапах перехода к рыночным отношениям (в «лихие» 90-е годы прошлого века), оказали также такие особенности функционирования отечественной экономики в тот период, как высокий уровень налогообложения (высокие налоги на деятельность физических и юридических лиц), недостаточный уровень компетентности руководителей бывших советских руководящих структур (представителей партии КПСС и комсомола) – нередко это были люди без экономического образования, использующие в своей работе старые диктаторские методы, основанные на принуждении и особенно невысокой эффективности руководства со стороны так называемых «новых русских», нередко с пренебрежением относящихся к подчиненным, главной целью которых было быстрое получение прибыли методами, законность использования которых порою была под большим вопросом. И хотя в последнее время доля руководителей нового поколения, имеющих высокий уровень знаний и образования и применяющих современные методы управления в российской экономике постоянно увеличивается, негативные последствия неэффективного управления «новыми русскими» (применяемый ими способ управления позволял получать значительные прибыли в краткосрочном периоде, однако долгосрочное существование

данной модели менеджмента всегда было под большим вопросом) сказываются до сих пор. Этот фактор наряду с нестабильностью и изменчивостью организационно-управленческой среды способствует формированию в российской экономике ориентации на преимущественное получение краткосрочной выгоды, а не на организацию эффективной долгосрочной работы [11].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Поскольку на усредненное экономическое поведение существенное влияние оказывают особенности идеологии, культуры, религии, психологии различных этносов имеет смысл, на наш взгляд, осуществить исследование по вопросу истинности основных положений маржиналистской концепции сквозь призму учета специфики этнического поведения в сфере экономики. Причем при проведении такого рода исследований помимо этнических особенностей следует учитывать также и другие условия и факторы. В частности, поведение как отдельного индивидуума, так и целого этноса зависит от конкретных социально-экономических условий, таких, как фаза кризиса или подъема экономики, половозрастной структуры общества (и, прежде всего, определения удельного веса лиц пенсионного возраста и молодых), выявления доли больных, в том числе с психическими отклонениями и т. п. Поэтому учет не только этно-психологических, но и социально-экономических факторов и условий может оказать серьезное влияние на истинность некоторых выводов и результатов маржиналистской теории.

Литература

1. *Сергеева А. В.* Какие мы русские? (100 вопросов – 100 ответов). Книга для чтения о русском национальном характере / А. В. Сергеева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 384 с.
2. *Тураев В. А.* Этнополитология / В. А. Тураев. – М.: МГУ, 2001. – 386 с.
3. *Стефаненко Т. Г.* Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М.: МГУ, 2009. – 493 с.
4. *Павлов К. В.* Импортзамещающая модель модернизации российской экономики: развитие традиционных промыслов / К. В. Павлов // Проблемы теории и практики управления. – 2015. - № 1. – С. 88 – 97.

5. *Гаджиев К. С.* Геополитика / К. С. Гаджиев. – М.: Изд-во «Юрайт», 2012. – 479 с.
6. *Малявин В. В.* Конфуций (Жизнь замечательных людей. Серия биографий). – М.: Молодая гвардия, 1992. – 335 с.
7. *Волков Г.* Этнопедагогика / Г. Волков. – Чебоксары: Альфа, 2003. – 316 с.
8. *Сюкияйнен М.* Мусульманское право: вопросы теории и практики / М. Сюкияйнен. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
9. *Арутюнян Ю. В.* Этносоциология / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробижина, А. А. Сусоколов. – М.: Наука, 1998. – 341 с.
10. *Чудновская С. Н.* История менеджмента. учебник для ВУЗов / С. Н. Чудновская. – СПб.: Питер, 2004. – 239 с.
11. *Размышления о России и русских. Штрихи к истории русского национального характера / Составитель и предисловие С.К. Иванова.* – М.: Прогресс, 1994. – 464 с.
12. *Павлов К. В.* Региональные эколого-экономические системы / К. В. Павлов. – М.: Магистр, 2009. – 351 с.
13. *Мединский В. Р.* Об особом пути и загадочной русской душе. (Серия «Мифы о России») / В. Р. Мединский. – М.: ОАО «ОЛМА Медиа Групп», 2015. – 176 с.

References

1. *Sergeyev, A. V.* (2010). What we Russians? (100 questions – 100 answers). The book for reading about the Russian national character. Moscow: Russian. Courses. 384.
2. *Turayev, V. A.* (2001). Etnopolitologiya. Moscow: MSU. 386.
3. *Stefanenko, T.G.* (2009). Etnopsikhologiya. Moscow: MSU. 493.
4. *Pavlov, K.V.* (2015). Import-substituting model of modernization of the Russian economy: development of traditional crafts. Problems of the theory and practice of management, 1, 88-97.
5. *Gadzhiev, K.S.* (2012). Geopolitik. Moscow: Publishing house of "Yurayt". 479.
6. *Malyavin, V. V.* (1992). Confucius (Life of remarkable people. Series of biographies). Moscow: Young Guard. 335.
7. *Volkov, G.* (2003). Etnopedagogika. Cheboksary: Alpha. 316.
8. *Syukiyaynen, M.* (1986). Muslim right. Questions of the theory and practice. Moscow: Science. 256.

9. Arutyunyan, Yu.V. & Drobizheva, L. M. & Susokolov, A. A. (1998). Etnosotsiologiya. Moscow: Science. 341.

10. Chudnovsky, S. N. (2004). Istoriya of management. The textbook for higher education institutions. SPb.: St. Peterburg. 239.

11. Ivanova, S. K. (1994). Reflections about Russia and Russians. Strokes to history of the Russian national character. The originator and the preface. Moscow: Progress. 464.

12. Pavlov, K.V. (2009). Regional ekologo-economic systems. Moscow: Master. 351.

13. Medinsky, V. R. (2015). About a special way and mysterious Russian soul. (Myths about Russia series). Moscow: JSC «OLMA Media Group». 176.

Павлов К. В.

Етноменеджмент як складова частина етноекноміки

Викладено науковий підхід до вирішення актуальних завдань вдосконалення методології інвестицій в АПК. Ключовий підхід до цієї проблеми полягає у виявленні функціональних особливостей інвестицій в АПК, розкритті сутнісних явищ і спробі поліпшення деяких концептуальних аспектів і вимірювальних параметрів даної категорії. Особлива увага приділяється системному підходу формування методології інвестицій АПК, розробці принципів, сукупним методам і вдосконаленню механізмів інвестиційної діяльності. Визначено, що систематична кластеризація АПК є найкращим методом, що дозволяє достовірно характеризувати ретроспективні і перспективні тенденції інвестиційного функціонування АПК. На основі загальних концепцій виявлені основні ознаки і технологічно взаємопов'язані стадії інвестиційної діяльності АПК.

Ключові слова: інвестиції, вимірювання, методологія, особливості, принципи, оцінки, методи, ознаки, механізми.

Pavlov K.

Etnomanagement as part etnoeconomy

Recently intensively etnoeconomy - the science of the economic behavior of the features of different ethnic groups. Given that management is an essential part of the system of social reproduction, it seems highly relevant formation and development as a key direction etnomanagement etnoeconomy. Etnomanagement as a promising scientific field devoted to the study of various national and ethno-regional patterns of management and control systems of the reproduction process. The study of ethnic patterns of management is based on the use of methods of general systems theory, and factor analysis. Thus, the article is carried out the analysis of various national and etno-regional management models, including the Russian model of management, identify positive and negative aspects of these models and management systems, and identifies the possibility of using some of the elements of different national models of management in Russian economic conditions.

Keywords: etnomanagement, etnoeconomy, national model of management, ethnic characteristics of control systems.

Рецензент: Найденов Н. Д. – доктор экономических наук, профессор кафедры экономики и управления Сыктывкарского филиала Российского университета кооперации, м. Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Naydenov N. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics and Management Department of the Syktyvkar branch of the Russian University of Cooperation, Syktyvkar, Russia.

e-mail: koet@syktsu.ru

Статья подана
10.01.2016 г.

КЛАСТЕРИ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Наведено недоліки медичної галузі України, які призводять до стримання розвитку системи охорони здоров'я. Досліджено особливості підґрунтя щодо створення типового кластеру в медичній сфері як стратегічного напрямку забезпечення державою своїх функцій. Охарактеризовано Вінницьку психіатричну лікарню як базуутворюючу домінуючу кластеризації медичної галузі. Обґрунтовано структуру кластеру в сфері охорони здоров'я в умовах децентралізаційних процесів. Очікуваним ефектом впровадження кластеризації в медичній сфері є підвищення якості медичного обслуговування громадян при зменшенні надходжень із централізованих джерел фінансування.

Ключові слова: кластер, охорона здоров'я, децентралізація, регіон.

Постановка проблеми. На сучасному етапі господарювання вітчизняна система охорони здоров'я не здатна сповна забезпечити процес реалізації конституційних прав громадян України у сфері медичного обслуговування. Виникнення складної ситуації спричинено дефіцитом фінансових ресурсів, зниженням якості медичної допомоги, незадовільним матеріально-технічним станом та зростанням масштабів «тіньового» сектора у сфері охорони здоров'я. Тому ця система потребує негайного реформування з урахуванням особливостей кожного окремо взятого регіону. Стратегія перетворень в сфері охорони здоров'я має ґрунтуватися на кластерному підході, який забезпечить результативний захист населення від медичних ризиків, та сприятиме ефективному використанню ресурсів системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних засад реформування системи охорони здоров'я держави зробили вітчизняні вчені: І. Кринична [1], Є. Кульгінський [2], В. Ф. Москаленко, Т. С. Грузева, Л.І. Галієнко [3]. Питання кластерного розвитку медичної галузі розглядали в своїх роботах такі фахівці як С. Палиця [4], О. Тищенко, С. Заніздра [5]. Відносини з надання медичних послуг суб'єктами господарювання ознаменовані низкою досліджень і публікацій, зокрема це праці С. Зайчука [6], А. Зальотова [7], І. Чкана [8] та інших фахівців, котрі проводили дослідження в цій сфері. Але незважаючи на велику кількість досліджень, залишається

нерозкритим питання побудови обґрунтованої структури кластерів в сфері охорони здоров'я з урахуванням сучасного напрямку розвитку регіонів – децентралізації. Дослідження цього питання дасть змогу винайти шляхи поліпшення інноваційного розвитку всіх елементів системи охорони здоров'я та спрямувати зусилля держави на поліпшення здоров'я населення і таким чином підвищити конкурентоспроможність країни в цілому і благополуччя її громадян в межах місцевої громади.

Метою статті є дослідження особливостей формування структури типового кластера в системі охорони здоров'я в українських реаліях децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи державу, як об'єднання людей, які населяють певну територію, особливу увагу необхідно приділять саме соціальному розвитку населення, що є підґрунтям успішного здійснення економічних перетворень. Визначення напрямів функціонування окремих елементів соціальної інфраструктури є потужним інструментом зменшення нерівності в суспільстві, підвищення соціальної згуртованості та стабільності. Одним із головних складових відповідної інфраструктури є система охорони здоров'я, що розвивається під впливом низки негативних чинників – старіння населення, швидка урбанізація та широкомасштабне поширення нездорового способу життя.

Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я, що була запропонована Міністерством охорони здоров'я на 2015-2020 рр. враховує європейські стандар-

ти якості та доступності допомоги населенню [9]. Відповідна Стратегія була розроблена на базі кластерного підходу, який є потужним інструментом зменшення нерівності в суспільстві, підвищення соціальної згуртованості та стабільності.

Зазначимо, що сучасній сфері охорони здоров'я України притаманні такі відмінності:

невеликий рівень тривалості життя та висока смертність, що спричинено недостатньою обізнаністю щодо шкідливості паління, надмірною вагою, надмірним вживанням алкоголю, поряд із невирішеними проблемами стосовно поширення інфекційних захворювань і високого рівня травматизму;

досить низький рівень витрат частини ВВП на послуги охорони здоров'я у відношенні на душу населення;

система охорони здоров'я ґрунтується на моделі Семашко, що є громіздкою та застарілою і не спонукає до розвитку цієї сфери.

Соціально-економічний розвиток України характеризується жорсткістю конкуренції між всіма суб'єктами господарювання, що особливо гостро проявляється в сфері охорони здоров'я [10, с. 275]. Як правило, в конкурентній боротьбі виграють лише об'єднання одиниць господарювання, вони спроможні швидше створювати нову продукцію на основі нових технологій, їхня продукція чи послуги більш якісні та більш дешеві ніж аналогічні, також добре організоване післяпродажне обслуговування. Таким чином, подальший розвиток та реформування системи охорони здоров'я неможливо реалізувати без урахування кластерного підходу.

Основоположником теорії кластеризації вважається Майкл Портер [11, с. 79]. За його визначенням, кластер – це група географічно взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в певній сфері, характеризуються спільною діяльністю та взаємодоповнюють одна одну. У ході своїх досліджень автор виявив, що найбільш конкурентоспроможні транснаціональні компанії зазвичай не розкидані безсистемно по різних країнах, а ті, що мають тенденцію концентруватися в одній країні, а часом навіть в одному регіоні країни.

Засновниками терміну «кластеризація» є фахівці математичної галузі, які в своїх дослідженнях визначають його як – об'єднання в групи схожих об'єктів [12, с. 568]. Кластеризації притаманні такі особливості [13, с. 32; 14, с. 17]:

– локалізація кластерів (наприклад, за географічною, територіальною ознакою);

– багатоплановість та стійкість взаємозв'язків між учасниками кластеру при формуванні відповідних конкурентних відношень (наприклад, якщо в структурі кластеру реалізується добровільне медичне страхування, то його здійснюють найбільш конкурентні страхові компанії, які в свою чергу є автономними елементами цієї структури);

– необмежене коло учасників кожного окремо взятого кластеру.

Європейський досвід розвитку держави обґрунтовує необхідність розвитку процесів децентралізації в Україні шляхом формування кластерів в сфері охорони здоров'я. Децентралізація – це реальний шлях до підвищення рівня життя кожного мешканця міста, села, селища, а кластеризація медичних установ та закладів дозволить забезпечити саме високу якість життя населення. Кластери в сфері охорони здоров'я формують і перерозподіляють фінансове забезпечення в медичній галузі кожного окремого регіону України, бо підґрунтям сучасної кластеризації є діючі медичні заклади міста, села. Вінницька обласна психіатрична лікарня № 2 є ядром для формування типового кластеру у сфері охорони здоров'я (табл. 1).

Метою функціонування лікарні є ефективне використання сил і засобів лікувально-профілактичних підрозділів, тісна співпраця з медичними навчальними закладами та фармацевтичним сектором задля досягнення найкращих кінцевих результатів у наданні спеціалізованої медичної допомоги мешканцям Вінницької та сусідніх областей. Досліджувана лікарня як база створення кластеру є комунальною медичною установою, заснованою на спільній власності територіальних громад сіл, селищ, міст Вінницької області. Створення типового кластеру у сфері охорони здоров'я ґрунтується на структурних підрозділах лікарського закладу.

Вінницька обласна психіатрична лікарня № 2 як – підгрунття формування кластеру

№ пп	Відділення	Кількість ліжок	Райони, що обслуговуються	Кабінети
1	для примусового лікування психічно хворих з посиленням режимом нагляду	50	міжобласне, Вінницька, Хмельницька, Чернівецька області	Рентгенологічний
2	психіатричне, жіноче, геронтологічне	70	Подільський, Хмельницький, Барський, Жмеринський райони та пацієнти Вороновицького психоневрологічного інтернату	функціональної діагностики
3	психіатричне, жіноче	70	Вінницький, Літинський, Калинівський, Козятинський та Муровано-Куриловецький райони	фізіотерапевтичний
4	обласне фтизіо-психіатричне відділення	70	Вінницька область	лікувальної фізкультури
5	психіатричне, чоловіче	75	Хмельницький, Муровано-Куриловецький та Барські райони	лабораторії
6	психіатричне, чоловіче	75	Вінницького, Жмеринського, Калинівського та Літинського районів	харчоблок, пральня, відділення праці і терапії церква св. Пантелеймона, клуб, бібліотека
7	сестринського нагляду, змішане	30	змішане	
8	пограничних станів	30	закріплені за лікарнею згідно районування	
9	невідкладних станів	6	всі	
10	психіатричне, чоловіче, геронтологічне	60	Могилів-Подільського, Барського та Вінницького районів а також Вороновицького психоневрологічного інтернату	

Джерело: узагальнено автором на підставі [15].

Так, Вінницька обласна психіатрична лікарня № 2 включає 10 відділень (табл. 1), які забезпечують впровадження прогресивних методів лікування та надають спеціалізовану медичну допомогу жителям. Отже, в умовах реалізації Концепції побудови нової національної системи охорони здоров'я України відповідна лікарня з мережею підрозділів може стати ядроутворюючою основою для формування кластерів в медичній сфері.

Система охорони здоров'я, як відомо, вже багато років функціонує в умовах постійного недофінансування. Головними джерелами фінансування медичної галузі в Україні є кошти держави, що об'єктивно обумовлене існуванням державної системи закладів охорони здоров'я. Тому особливості фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні в процесі децентралізації реалізуються в процесі побудови кластерів.

Кластерний розвиток як чинник активізації розвитку охорони здоров'я є характерною ознакою сучасного стану деце-

нтралізації. Світовий досвід кластеризації показав, що вона справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності в будь-якій сфері [16]. Зауважимо, що кластеризація, а відповідно і кластери в системі охорони здоров'я мають певні відмінності від інших кластерів. Так, типовий кластер включає всі складові процесу охорони здоров'я кожної окремо взятої особи: від об'єкта надання медичної послуги до суб'єкта споживання цієї послуги (рис. 1). Таким чином, формування кластеру в системі охорони здоров'я України переслідує мету – надання конкурентного медичного забезпечення як кожному окремому громадянину, так і суспільству в цілому. Обґрунтована кластеризація в медичній галузі дозволить значно підвищити рівень соціально-економічного розвитку всіх регіонів України та прискорить розвиток країни в цілому.

В умовах курсу держави на децентралі-

зацію функціонування кластерів в медицині є запорукою модернізації всієї системи охорони здоров'я. Кластеризація медичної галузі не можлива без врахування взаємозв'язку з фармацевтичними компаніями, добровільним медичним страхуванням населення та медичними університетами, що здатні забезпечити

науковий прогрес в сфері охорони здоров'я. На сучасному етапі розвитку системи охорони здоров'я створення кластерів повинне забезпечити як мінімум гарантований державою життєзабезпечувальний рівень медичного обслуговування, структура якого наведено на рис. 1.

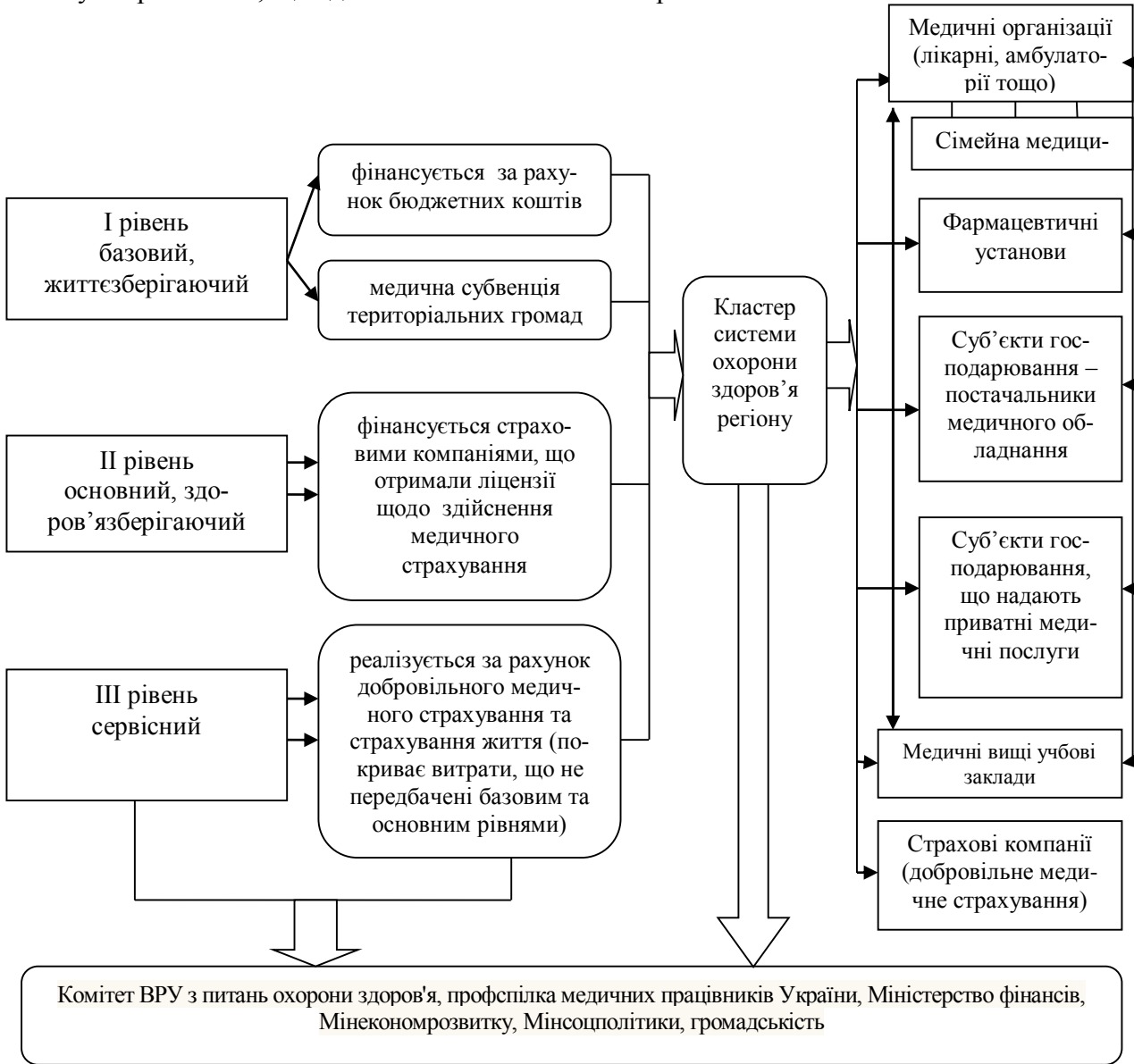

Рис. 1. Функціонування кластеру системи охорони здоров'я регіону
Джерело: розроблено автором

Таким чином, запропонована структура функціонування типового кластеру системи охорони здоров'я регіону враховує обов'язки держави як гаранта надання необхідних життєзабезпечувальних медичних послуг населенню, так і обґрунтовує необхідність розвитку добровільного медичного страхування з боку страхових компаній України. Реалізація принципу децентралізації через медичну субвенцію щодо територіальних громад сприяє

якісному медичному обслуговуванню як міського, так і сільського населення держави. Особливої уваги в наведеній структурі кластеру заслуговують напрями спрямування медичної субвенції в рамках об'єднаної територіальної громади на [17, ст. 3]: а) первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні широкого профілю, спеціалізовані медико-санітарні частини, пологові будинки,

поліклініки і амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки, а також дільничні лікарні, медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти, центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги);

б) програми медико-санітарної освіти (міські центри здоров'я і заходи з санітарної освіти);

в) інші державні програми медичної та санітарної допомоги (територіальні медичні об'єднання, центри медичної статистики, автотранспорту санітарного транспорту, інші програми і заходи).

У законі «Про Державний бюджет України» затверджуються обсяги медичної субвенції для бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад [18].

Залишки коштів за медичною субвенцією на кінець бюджетного періоду зберігаються на рахунках відповідних місцевих бюджетів і можуть використовуватися у наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції, у тому числі на оновлення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я [19, ст. 103-104].

Реформування сфери охорони здоров'я в умовах широкомасштабної децентралізації передбачає формування відповідного механізму організації системи надання медичних послуг з урахуванням кластерного підходу. За рахунок кластеризації на основі децентралізованого підходу можуть бути отримані такі позитивні результати в системі охорони здоров'я: 1) орієнтованість системи на профілактику захворюваності та здорову людину; 2) пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги через структурно-організаційне та фінансово-економічне розмежування рівнів надання медичної допомоги; 3) удосконалення кадрової політики за допомогою використання диференційованого підходу до оплати праці медичного персоналу; 4) інноваційне спрямування розвитку медичної науки; 5) забезпечення можливості розвитку всередині кластера не тільки лікувально-діагностичних послуг, але і технологій доліковування і реабілітації хворих; 6) розробити та реалізувати систему моніторингу «якість наданих послуг = використано фі-

нансових і людських ресурсів» тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток системи охорони здоров'я на основі реалізації кластерного підходу дозволить знизити межу доступності широкого кола медичних послуг для всіх верств населення, забезпечити прозорість багатоканальної системи фінансування охорони здоров'я, організувати механізм оплати медичних фахівців згідно наданих послуг і відповідно рівню їх складності, забезпечить формування інвестиційних стимулів роботодавців і працівників щодо добровільного страхування їх здоров'я. Розгалужена мережа медичних кластерів забезпечить досягнення таких результатів як підвищення ефективності роботи медичних закладів, які функціонують в рамках кластера; прискорить інноваційні процеси медичного страхування, що закладають фундамент майбутнього розвитку суспільства української нації.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на обґрунтування критеріїв ефективності функціонування кластерів в системі охорони здоров'я.

Література

1. Кринична І. Державне регулювання реформування галузі охорони здоров'я в Україні: аналіз очікуваних результатів реалізації реформ / І. Кринична // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015 р. – № 2 (25). – С. 137-147.
2. Кульгінський Є. Механізми децентралізації державного управління системою охорони здоров'я: європейський досвід / Є. Кульгінський // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015 р. – № 2 (25). – С. 147-156.
3. Москаленко В. Ф. Наукові основи втілення нової європейської стратегії «Здоров'я – 2020» / В. Ф. Москаленко, Т. С. Грузева, Л. І. Галієнко // Східноєвропейський журнал громадського здоров'я. – 2012. – № 4. – С. 42-50.
4. Палиця С. Державна політика економіко-технологічної кластеризації системи охорони здоров'я України / С. Палиця // Економіст. – 2013. – № 11. – С. 32-36.
5. Тищенко О. П. Державна кластерна політика в контексті формування інноваційної моделі розвитку національної еконо-

міки / О. П. Тищенко, С. А. Заніздра // Бизнес-информ. – 2014. – № 8. – С. 34-39.

6. *Зайчук С.* Послуги медичного страхування в Україні / С. Зайчук // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 3. – С. 75-82.

7. *Залетов А.* Страховой рынок Украины 2013: итоги и перспективы развития / А. Залетов // Insurance Top. – 2014. – №1 (45). – С. 3-15.

8. *Чкан І. О.* Тенденції розвитку добровільного медичного страхування в Україні / І. О. Чкан // Фінансовий простір. – № 1 (17). – 2015. – С. 292-295.

9. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 років: наказ МОЗ № 522 від 24.07.2014 року.

10. *Калінеску Т. В.* Соціальне страхування: навч. посіб. / Т. В. Калінеску, Ю. А. Романовська, О. М. Антіпов; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 514 с.

11. *Porter M. E.* Cluster and new economics of competition / M. E. Porter // Harvard Business Review. – 1998. – Nov–Dec. – P. 77-90.

12. *Говорухін С. О.* Кластеризація об'єктів із нечітко заданими значеннями характеристик / С. О. Говорухін // Штучний інтелект. – 2012. – № 4. – С. 567-576.

13. *Мандель І. Д.* Кластерный анализ / И. Д. Мандель. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 176 с.

14. *Бериков В. С.* Современные тенденции в кластерном анализе / В. С. Бериков, Г. С. Лбов // Всероссийский конкурсный сбор обзорно-аналитических статей по приоритетному направлению “Информационно-телекоммуникационные системы”. – 2012. – 26 с.

15. Вінницька обласна психіатрична лікарня № 2 зі структурним підрозділом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://likarni.vn.ua/>

16. Quality Assurance in Managed Health Care Organizations (1989). Joint Commission on the Accreditation of Health Organizations. Chicago.

17. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 13. – ст. 91.

18. Про затвердження формули розподілу обсягу медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам: постано-

ва Кабінету міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 618 // Офіційний вісник України. – 2015 р. – № 69. – ст. 2273.

19. Бюджетний кодекс України: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 50-51. – ст. 572.

References

1. *Krynychna, I.* (2015). State regulation of reforming health care in Ukraine: an analysis of the expected results of reforms. Public Administration and Local Self-Government, 2 (25), 137-147.

2. *Kulhinsky, E.* (2015). Mechanisms of decentralization of government health care system: European experience. Public Administration and Local Self-Government, 2 (25), 147-156.

3. *Moskalenko, V. F. & Gruzieva, T. S. & Haliyenko, L. I.* (2012). Scientific basis of the implementation of the new European strategy "Health - 2020". East European Journal of Public Health, 4, 42-50.

4. *Palytsia, S.* (2013). State policy of economic and technological clustering of the health system in Ukraine. Economists, 11, 32-36.

5. *Tishchenko, A. P. & Zanizdra, S. A.* (2014). State cluster policy in the context of an innovative model of development of national economy. Business-inform, 8, 34-39.

6. *Zaychuk, S.* (2014). Services health insurance in Ukraine. Bulletin KNTEU, 3, 75-82.

7. *Zaletov, A.* (2014). Ukraine Insurance Marketplace 2013: Results and prospects of development. Insurance Top, 1 (45), 3-15.

8. *Chkan, I. A.* (2015). Trends in the voluntary medical insurance in Ukraine. Financial world, 1 (17), 292-295.

9. National strategy for healthcare reform in Ukraine in 2015 - 2020 years: Ministry of Health number 522 of 07.24.2014 year.

10. *Calinescu, T. V. & Romanovska, Yu. A. & Antipov, O. M.* (2013). Social Security. Luhansk, L: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 514.

11. Porter, M. E. (1998). Cluster and new economics of competition. Harvard Business Review, nov.-dec., 77-90.

12. Govorukhin, S. O. (2012). Clustering objects with clearly specified performance values. Artificial Intelligence, 4, 567-576.

13. Mandel, I. D. (1988). Cluster analysis. Moscow, M: Finance and Statistics, 176.

14. Byryukov, V. S. & Lbov, G. S. (2012). Modern trends in cluster analysis. Russian competitive selection overview and analytical articles on the priority area of "Information and telecommunication systems, 26.

15. Vinnytsia Oblast Psychiatric Hospital № 2 of the structural unit. The village Berezin, Vinnytsia region Retrieved from [http:// likarni.vn.ua/](http://likarni.vn.ua/).

16. Quality Assurance in Managed Health Care Organizations (1989). Joint Commission on the Accreditation of Health Organizations. Chicago.

17. On a voluntary association of communities (2015): Law of Ukraine. Supreme Council, 13, article 91.

18. On Approval of the formula distribution of medical subsidies from the state budget to local budgets, the Cabinet of Ministers of Ukraine of 19 August. Number 618 (2015). Official Bulletin of Ukraine, 69, article 2273.

19. Budget Code of Ukraine (2010): the Law of Ukraine. Supreme Council of Ukraine, 50-51, article 572.

Романовская Ю.А.

Кластеры в системе здравоохранения в условиях децентрализации

Наведены недостатки медицинской отрасли Украины, которые приводят к сдерживанию развития системы здравоохранения. Исследованы спецификации основ создания типового кластера в медицинской сфере в качестве стратегического направления развития государства. Охарактеризована Винницкая психиатрическая больница как базообразующая доминанта кластеризации медицины. Наведено структуру кластера в сфере здравоохранения в условиях децентрализованных процессов. Ожидаемым эффектом внедрения кластеризации в медицинской сфере является повышение качества медицинского обслуживания граждан при уменьшении поступлений из централизованных источников финансирования.

Ключевые слова: кластер, здравоохранение, децентрализация, регион.

Romanovska Y.

Clusters in health care in a decentralized environment

The article describes disadvantages of medical industry in Ukraine that lead to the development containment of the health care system. The author investigated the foundation peculiarities of the typical cluster establishment in the medical sphere as a strategic direction to ensure the state's functions. Vinnytsia Psychiatric Hospital is characterized as a basic clustering dominant of the healthcare industry. The cluster structure is grounded in the health care system in terms of decentralization processes. The clustering implementation in the medical sphere is expected to improve the quality of health care system while reducing revenues from centralized sources of funding.

Keywords: cluster, health care, decentralization, region.

Рецензент: Прутська О. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси та кредит» Вінницького національного аграрного університету, м. Вінниця, Україна.

Reviewer: Prutska O. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor, head of Finance and credit Department Vinnytsia National Agrarian University, Vinnitsa, Ukraine.

e-mail: fin_credit@vsau.vin.ua

Стаття подана
23.02.2016 р.

ИННОВАЦИИ КАК ИСТОЧНИК ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И ДВИЖУЩАЯ СИЛА КАЧЕСТВЕННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

В статье раскрывается необходимость использования инноваций для обеспечения конкурентоспособности как важнейшего фактора стимулирования и поднятия производства. Проводится анализ государственной поддержки и финансирования инновационной деятельности и НИОКР, а также в порядке мониторинга, опыт международных стран - инноваторов, которые являются активными участниками на мировом рынке. Предложена реализация стратегического развития инноваций в контексте разработки инвестиционного поля, а также качественно новый подход по перепрофилированию или закрытию нерентабельных производств.

Ключевые слова: инновации, конкурентоспособность, НИОКР, инновационный потенциал, государственная поддержка, страны-инноваторы, новые технологии, инвестиционное поле, стратегическое развитие, инновационная деятельность.

Постановка проблемы. Сегодня, как никогда, инновационные разработки необходимы предприятиям для обеспечения конкурентоспособности на российском, а в условиях вхождения в ВТО и на мировом рынке.

Инновационный путь развития для России – не вопрос амбиций. Конкуренция в мире усиливается, скорость технологических изменений с каждым годом растет. И Российской Федерации в этом смысле важно не выпасть из общего тренда, использовать имеющийся научный, технологический и кадровый потенциал, войти в уже практически сформировавшееся сообщество инновационно активных развитых стран.

Анализ последних исследований и публикаций. Весомый вклад в разработку проблем стратегического управления экономическими ресурсами внесли такие заграничные ученые как И. Ансофф, Ж. Дебре, Е. Денисон, П. Друкер, Дж.К. Гэлбрейт, Ф. Котлер, Р. Коуз, Ж.-Ж. Ламбен, М. Мескон, Г. Минцберг, В. Парето, П. Ромер, Г. Стейнер, Й. Шумпетер.

Вопросам анализа производственного и ресурсного потенциала предприятий посвящены также и численные работы отечественных специалистов, среди которых: Альшин В.М., Баранчев В.П., Вертакова Ю.В., Гарифуллина А.Ф., Заглумина Н.А., Колосова Т.В., Макушева Ю.А., Симоненко Е.С., Стрелкова Л.В.,

Фомин В.Н., Хавин Д.В. и др.

Цель статьи – обобщение существующих и разработка качественно новых принципов формирования стратегии и тактики раскрытия инновационного потенциала РФ.

Изложение основного материала исследования. Инновации являются одним из важнейших рычагов, которые обеспечивают существенное влияние на долгосрочный рост экономического благосостояния России в условиях ограничения доступа к другим ресурсам. Несмотря на то, что за последние годы в стране сформированы основные элементы национальной инновационной системы, потенциал для развития инноваций в стране остаётся огромным.

В рассматриваемом контексте проблемы следует определить логично обоснованное высказывание Председателя Правительства Российской Федерации Дмитрия Медведева на глобальном технологическом конгрессе в современных интерактивных форматах 2015 г. «Открытые инновации», который считает, что никогда прежде мир не менялся с такой скоростью под воздействием инноваций, которые ежедневно входят в нашу повседневную жизнь. По сути, технологии стали главным мировым ресурсом, более важным, чем любое сырьё и любые финансовые возможности [7]. Невозможно с этим не согласиться. Понимание ключевых технологических тенденций

никогда не было так важно и для персонального успеха человека, и для развития бизнеса, и для будущего каждой страны.

Что движет инновациями в России? Сколько же финансовых средств готово выделять государство на новые технологические проекты?

Относительный объем вложений России в НИОКР в 5 раз меньше, чем в развитых странах. В пересчете на душу населения Россия тратит на НИОКР менее 100 долл. в год, тогда как развитые страны – до 500 долл. [4].

Следует обратить внимание на то, что сегодня частный бизнес в России не готов выделять достаточное количество своих свободных средств на развитие инноваций, пока существуют более простые и проверенные модели получения прибыли. Это можно объяснить отдаленностью во времени их прибыльной отдачи, что тем самым ограничивает возможности вложений частного капитала в сферы научных исследований. И как результат – имеем практически не сформировавшийся рынок инноваций, а бизнес предпочитает покупать давно известные технологии за рубежом под видом новейших инновационных разработок.

Без государственной поддержки инновационной деятельности, которая способна обеспечить огромные и растущие масштабы финансовых ресурсов, так нужных для организации исследований, а особенно для фундаментальных исследований, не обойтись. И это подтверждает необходимость активного участия государства в развитии НИОКР, которые определяют конкурентоспособность страны на мировом рынке.

Благодаря государственному финансированию возникли не только новые продукты и технологии, но и целые отрасли экономики (интернет, телекоммуникации, биотехнологии).

На практике дела складываются не утешительно, не смотря на реализацию программы «Стратегии развития науки и инноваций в РФ до 2015 г.», которая сопровождалась значительными затратами,

многие плановые показатели так и не были достигнуты.

К примеру, если сравнивать долю инновационной продукции в производстве в 2006 г. которая составляла 5,4 %, то в 2011 г. она выросла до 6,1 %, но при этом доля технологически инновационной продукции в сферы производства на экспорт сократилась в 2003 г. на 12,5 %, а в 2011 г. составила всего лишь низкий уровень в 4,9 %.

По данным статистических исследований, общая доля стран СНГ на мировом рынке наукоемкой продукции уменьшилась с 8 % в 1990 г. до 0,3 - 0,4 % в течении последних лет. Доля в сфере производства машин и оборудования в экспорте РФ в страны дальнего зарубежья сократилась с 18,3 % в 1990 г. до 3,6 % в 2011 г., в то время как доля энергоносителей составляет более 67 % [4].

По данным Организации экономического сотрудничества и развития Россия занимает восьмое место (из 37 стран, отобранных для анализа) по абсолютному показателю расходов на НИОКР. Сумма расходов в 2012 г. составила 24 млрд. долларов (1,12 % ВВП, тридцатое место по относительному показателю).

В странах-инноваторах, лидирующих в сфере высоких технологий (США, Япония, Германия, Сингапур, Китай), инновационное финансирование относится к программам государственной важности. Государственная поддержка и стимулирование инновационного финансирования позволили таким странам как США и Япония обеспечить конкурентоспособность в ведущих отраслях промышленности и занять лидирующие позиции на мировом рынке. Чтобы сравняться с Японией, которая в рейтинге абсолютных показателей расходов на НИОКР занимает третье место, России нужно увеличить затраты на НИОКР в 5,54 раза [5].

Например, в авиационной и ракетно-космической промышленности удельный вес США в настоящее время достиг 40 %, Японии – 20 %, доля Вели-

Великобритании составляет 9 %, Германии – 7 %; в телекоммуникационной и навигационной сфере удельный вес США на мировом рынке достиг 20 %, Японии – 17 %, Германии – 7 %, Великобритании – 6 %; в научном приборостроении доля США составляет 27,5 %, Японии – 17,5 %, Германии – 14 %, Великобритании – 6 % [6, с. 4].

Продолжим далее анализировать финансирование НИОКР в РФ: доля расходов федерального бюджета во внутренних затратах на исследования и разработки составила 80 % в 2010 – 2012 гг., и 88 % – в 2013 г. Доля расходов федерального бюджета на НИОКР по сравнению с расходной частью бюджета в 2010–2013 гг. составляла около 5 %. Плановый объем финансирования расходов на НИОКР из средств федерального бюджета в 2014–2016 гг. демонстрирует нисходящую динамику. Согласно прогнозу расходы федерального бюджета на НИОКР снизятся до 3,25 % расходной части федерального бюджета в 2016 г. [3].

На основании показателей инновационной деятельности, можно утверждать, что Россия в разы отстает даже от стран Восточной Европы, и существенного сокращения отставания не наблюдается, несмотря на затрачиваемые государством огромные средства.

Для иллюстрации. По объему внутренних расходов на НИОКР (примерно 5 % ВВП) СССР входил в число мировых лидеров, доля предприятий, осуществляющих новаторскую деятельность, составляла около 50 %. Сегодня в России технологическими инновациями занимаются не более 8,9 %. В Восточной Европе этот показатель находится на уровне 25-30 %, в Западной Европе – более 40-50 %, следует из данных исследования ВШЭ и Росстата. Доля новых для рынка инновационных товаров, работ и услуг в России в 2011 г. составила 0,8 %, тогда как в Польше – 4,5 %, в Германии – 3,3 %, Португалии – 8,6 % [4].

Появление новых высокотехнологичных продуктов и услуг – процесс

нескончаемый во всем мире. У России есть все шансы стать полноправным игроком на этом поле. Инновации в нашей стране провозглашены основным вектором развития общества. И, несмотря на то, что масштабы поддержки, оказываемой государством российским инноваторам, пока невелики, в последние годы новые возможности для реализации научных проектов и высокотехнологичных бизнесов возникают с завидной частотой [8].

Необходимо отметить, что рост инвестиций без инновационного наполнения всего лишь на всего способствует воспроизводству достаточно уже устаревших технологий и консерваций экономической отсталости.

По мере повышения уровня развития страны постепенно исчерпываются отдельные объективные конкурентные преимущества: сокращается квалификация труда, увеличиваются энергетические и транспортные затраты, инфляция и снижается уровень таможенной защиты [2]. Отечественная экономика не стимулирует предприятия внедрять инновации и новые технологии. Этот фактор является ключевым в препятствии росту конкурентоспособности российской продукции.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Сегодня решение проблем, связанных с эффективным экономическим ростом, напрямую связано с внедрением новых технологий, так необходимых для обеспечения конкурентоспособности продукции. Без государственной инновационной политики, которая учитывает все трансформационные преобразования в стране, направленной на создание, прежде всего, благоприятного инвестиционного климата на территории Российской Федерации, а также в регионах и во всех отраслях производства – не возможно. Данная политика позволит увеличить приток инвестиционных ресурсов в экономику государства и позволит обеспечить эффективную реализацию имеющихся ресур-

сов и возможностей для экономического развития.

Одно из направлений инвестиционной политики государства должно быть направлено на поддержку прямых иностранных инвестиций, более того, предоставление взаимовыгодных вариантов инвестиционного поля, которые будут способствовать диверсификации промышленной деятельности и будут ориентированы на производство конкурентоспособной готовой продукции, предназначенной как для внутреннего, так и для внешнего рынков. При этом необходимо одновременно осуществлять структурные преобразования путем свертывания или перепрофилирования нерентабельных производств, для того чтобы определить объективный потенциал для вложений и наращивание конкурентоспособности новых перспективных отраслей и направлений. Эти кардинальные изменения необходимы для предупреждения возможного производственного кризиса, а также для создания условий, способствующих оживлению и развитию приоритетных видов инновационной деятельности.

Литература

1. *Полтерович В.* Большинство инноваций в России — это имитация технологий. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusnanonet.ru/articles/>
2. *Гарифуллина А. Ф.* Перспективы развития инновационной деятельности в России / А. Ф. Гарифуллина, Е. Н. Бочкарева // Современные проблемы менеджмента: СПбГЭТУ «ЛЭТИ». – Санкт-Петербург. – 2011. - № 5. – С. 53.
3. Ежегодный мониторинг средств, выделенных из федерального бюджета на финансирование НИОКР (в том числе по приоритетным направлениям инновационного развития России). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ac.gov.ru/files/attachment/4879.pdf>
4. *Соколов А.* Имитация инноваций: Россия отстает даже от развивающихся стран. – [Электронный ресурс]. – Режим

доступа:

<http://www.rbc.ru/economics/17/1/2013/>

5. *Макашева Н.П.* Государственная поддержка и финансирование инновационной деятельности в России и странах мира. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/ec/23/image/23-161.pdf>

6. *Оболенский В.* Технологическое соперничество на мировом рынке / В. Оболенский // Мировая экономика и международные отношения. 2003. - № 7. – С. 3–12

7. Открытые инновации. Форум и шоу технологий. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinnovations.ru/ru/>

8. Приоритетные направления инновационного развития. Что должен знать молодой инноватор, 2009. – [Электронный ресурс]. – Ресурс доступа. <http://www.cnews.ru/downloads/mag.pdf>

References

1. Polterovich, V. Most innovations in Russia - it is an imitation of technology. From <http://www.rusnanonet.ru/articles/16376/>
2. *Garifullina, A.F. & Bochkareva, E.N.* (2011). Prospects of development of innovative activity in Russia. Modern problems of management. ETU "LETI". St. Petersburg, 5, 53.
3. Annual monitoring of funds, allocated from the federal budget for R&D funding (including in priority areas innovative development of Russia). From <http://ac.gov.ru/files/attachment/4879.pdf>
4. *Sokolov, A.* (2013). Imitation of innovations: Russia lags behind even from developing countries. RBC. From <http://www.rbc.ru/economics/17/10/2013.shtml>
5. *Makasheva, N.P.* (2013). State support and financing of innovative activity in Russia and countries of the world. Vestnik of Tomsk State University. Economy. №3 (23) From <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/ec-161.pdf>

6. *Obolensky V.* (2003). Technological competition in the world market. *World Economy and International Relations*. № 7, 3-12

7. Open Innovation. Forum and show technology. From <http://forinnovations.ru/ru/>

8. Priority directions of innovative development. What should know the young innovator. (2009). From <http://www.cnews.ru/downloa.pdf>

Фірсова С. М.

Інновації як джерело економічного зростання та рушійна сила якісних перетворень

У статті розкривається необхідність використання інновацій для забезпечення конкурентоспроможності як найважливішого чинника стимулювання і підняття виробництва. Проводиться аналіз державної підтримки і фінансування інноваційної діяльності та НДДКР, а також в порядку моніторингу, досвід міжнародних країн - інноваторів, які є активними учасниками на світовому ринку. Запропоновано реалізацію стратегічного розвитку інновацій в контексті розробки інвестиційного поля, а також якісно новий підхід щодо перепрофілювання або закриття нерентабельних виробництв.

Ключові слова: інновації, конкурентоспроможність, НДДКР, інноваційний потенціал, державна підтримка, країни-інноватори, нові технології, інвестиційне поле, стратегічний розвиток, інноваційна діяльність.

Firsova S.

Innovations as a source of economic growth and driving force of qualitative transformations

The article reveals the necessity of using innovation to ensure competitiveness as a major factor of stimulation and increase of production. Analysis of state support and financing of innovation and R&D is conducted, as well as in the monitoring procedure, the experience of international countries-innovators who are active participants in the world market. Implementation of the strategic development of innovation in the context of development of investment field is proposed, as well as a new approach for the re-profiling or closing of unprofitable production.

Keywords: innovation, competitiveness, R&D, innovation potential, government support, the country-innovators, the new technologies, investment field, strategic development, innovation activity.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Стаття подана
10.01.2016 з

УДК 330.111

LOPUSHNYAK H., LOBODINA Z., LYVDAR M.

BUDGETARY RELATIONS REFORM IN UKRAINE

The process of budgetary relations reforming in Ukraine has been assessed in the paper. Drawbacks of the budget reforms implementation have been determined and a number of tendencies and issues affecting functioning of the budgetary system as a whole and its separate parts have been revealed. It has been found that there is a close relation between the volume of local budgets spending and the volume of the gross regional product. The attention has been focused on the increased level of centralization of budgetary funds. The feasibility of diversification of sources of revenues to the local budgets in Ukraine has been justified. The stages of further reforms of inter-budgetary relations in Ukraine have been outlined.

Keywords: budget reform, budgetary relations, local budgets, tax revenues, inter-budget transfer.

Problem setting. The negative effects of globalization processes, the global economic crisis, the contradictions of the home social and economic policy of Ukraine caused by insufficiently effective, and in some cases totally ineffective reforms, and strengthened by military aggression in Eastern Ukraine, the frequent changes of legislation have led to numerous problems in the sphere of budgetary relations. The main ones include constant violation of the rules of the Budget Code of Ukraine regarding the deadlines for adoption and promulgation of legislative acts that affect budget revenue and/or spending, excessive centralization of budget funds, physical inability (due to excessive workload) of the majority of experts to quickly and objectively evaluate the reality and make justified calculations for optimal decision making, increased amount of the detected budget violations, and simultaneous reduction in the number of people brought to a certain kind of responsibility, etc.

Given the above and considering a significant role of the budget as a tool for regulation of social and economic processes, the relevance of the issue does not cause any doubt, especially under the conditions of proclamation of the budget decentralization. In particular, the process of reforming the budget system and changes it has caused in the organization of relations between the budgets require a detailed analysis in order to compare the obtained and expected results.

Analysis of recent research papers and publications. Many Ukrainian scholars and practitioners have studied the problems

outlined above, in particular S. Bukovynskiy, O. Vasylyk, V. Demianyshyn, I. Zapatrina, A. Kyrylenko, L. Lysiak, I. Liutyi, I. Lunina, A. Miarkovskyi, C. Ohon, K. Pavliuk, S. Slukhai, V. Fedosov, S. Yurii, I. Chuhunova, I. Shcherbyna, and others. However, implementation of the appropriate measures in the framework of reforming the budget system and relations between the budgets contribute to the objective necessity of evaluating their results and generation of proposals on budgetary relations improvement.

The objective of the research consists in assessment of the budgetary relations reform and determination of the main problems of this process.

Presentation of the main data of the research. Since the independence was proclaimed in Ukraine, the process of, firstly, establishment, and later – reforming of the budget system and relations arising in the course of its functioning, began.

Owing to the reforms (2001, 2010, 2015), the Ukraine's budget system has undergone significant changes. In particular, the approaches to budget planning have changed; servicing of the State and local budgets; the principles of inter-budgetary relations organization; a number of local budgets were united in connection with the establishment of *joint* territorial communities, the process of decentralization began, due to which a partial transfer of powers and responsibilities from the state to the local authorities was made. A share of the local budgets revenue (without inter-budget transfers) in the structure of revenues of the Consolidated budget of Ukraine

for the past fourteen years had a steady downward trend, except for some years (2006, 2007, 2009, 2012, 2013) (Figure 1). In the specified, as an exception, years, the share increase compared to the previous year was insignificant and ranged from 0.6 to 1.2%, in 2007 - 3.3%, which has almost had no effect on the determined tendency. That is, since the beginning of the budget reforms implementation, a systematic centralization of funds has been taken place, which resulted in the fact

that the share of local budgets revenues in the budget revenue part of the Consolidated budget of Ukraine made as much as (!!!) 18.5% in 2015.

In fact, about ¾ of the amount of funds received by the state budget as a result of the GDP distribution is concentrated at the disposal of the central government authority, and only later on are handed over to the local governments' budgets in the form of inter-budget transfers.

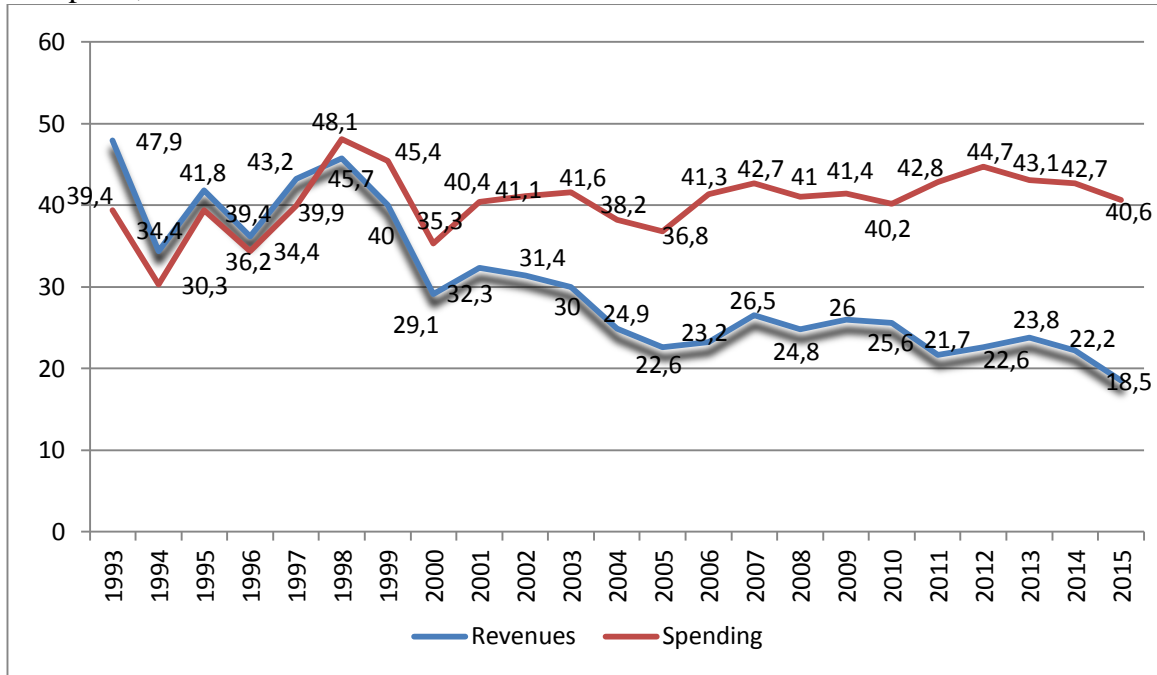

Fig. 1. Dynamics of the share of revenue and spending of the local budgets in Ukraine in the consolidated budget revenue and spending in 1993 - 2015

* compiled by the authors based on the annual reports on the implementation of the Consolidated and local budgets of Ukraine.

Source: developed by the authors

The above updates the need for continued budget reforms towards actual budget decentralization.

A question arises, "And what is the essence of budget decentralization and how should it be reflected in practice?"

Based on the classical definition, according to which a decentralization – is a system of management in which a part of the central management functions is transferred to the local self-government authorities; cancellation or weakening of centralization [1], under budget decentralization one should understand the process of transfer of powers, financial resources and responsibility from central government to local authorities.

First of all, there should be an understanding that the budget decentralization should be considered as a mechanism of improving the efficiency of distribution and use of the budget funds. Thus, to get positive results due to an implemented reform not only the powers, which allow spending, should be passed on from the state to local authorities, but also a sufficient amount of financial and other resources to support them, as well as responsibility for implementation of these powers.

Budget decentralization carried out within the reform will be considered successful if its results in improved quality of public services, intensification of investment and entrepreneurial activity, strengthening of the fi-

financial base of the local self-government, improvement of socio-economic situation of cities and villages, development of the depressed regions, growth of jobs and slowing down of migration processes.

It is worth mentioning that no reform will ever be successful if there is a possibility to avoid responsibility for the committed offense, and a systematic non-observance of the budgetary discipline. Unfortunately, both are relevant for Ukraine. Thus, for example, the rule of the Budget Code is violated each year, which concerns the adoption of the Law of Ukraine or certain provisions thereof that affect the budget targets, a draft of which is drawn up for the next year (budget revenues are reduced and/or budget spending is increased), "not later than by July 15 of the year

preceding the planned one" [2]. The extent of liability for violation of this rule is not prescribed by any legal act Ukraine.

Part 6 of Article 159 of the Law of Ukraine on the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 1861-VI dated 10.02.2010 on the deadline for adoption of the Law on the State Budget of Ukraine by December 1 of the year preceding the planned year is also systematically not implemented. For the years of independence of the Ukrainian state, the government succeeded to comply with that rule only once while adopting the Law on the State Budget for 2004 (November 27, 2003). The quality of this important document has also deteriorated, as evidenced by the number of amendments introduced (Fig. 2).

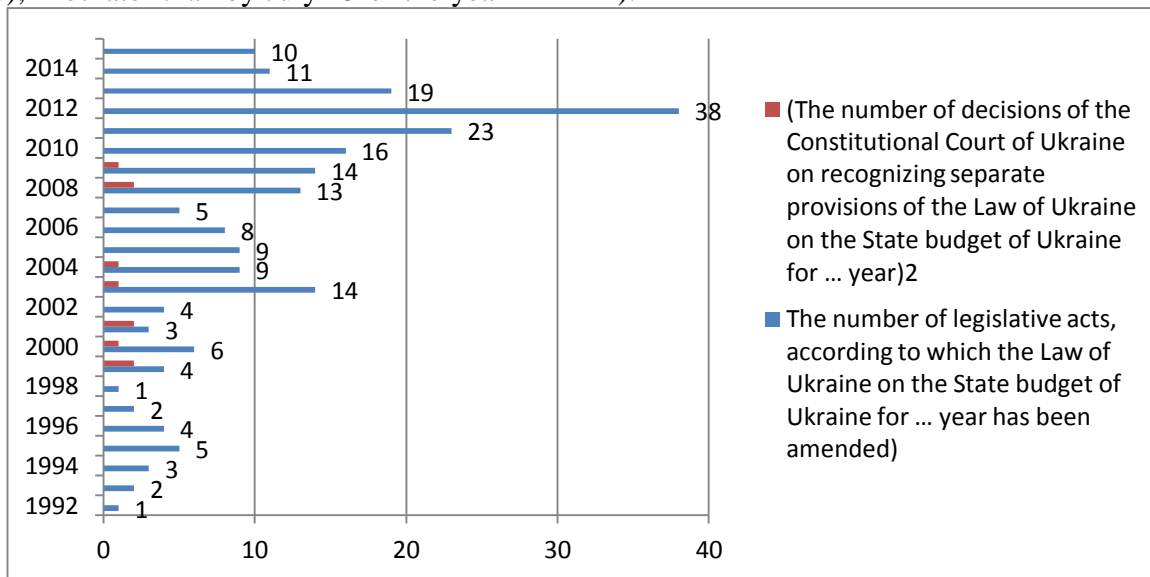

Fig. 2. Dynamics of the number of legislative acts, under which the laws of Ukraine on the State Budget of Ukraine for the corresponding year were amended
Source: developed by the authors

It is worth mentioning that none of the implemented reforms have ever influenced the solution of these problems. On the contrary, this situation has not only a negative impact on the budget process in Ukraine, but also creates new problems in other branches. For instance, for "successful" implementation of the budget reform the fundamental principles, on which the tax legislation should be based, are violated. In particular, the principle of stability has been systematically violated since the adoption of the Tax Code of Ukraine (Table 1). It consists in the fact that "changes to any elements of taxes and duties cannot be

made later than six months before the beginning of the new budget period, when new rules and rates will be effective". [3] What is more, according to this principle, taxes and duties, their rates, tax incentives cannot be changed during the budget year. Let us recall that tax elements are subject, object, rate, taxable entity, taxable base, the source of payment and quota.

Data provided in Table 1 and Fig. 2 are indicative of poor preparation (neglecting many terms, tendencies, lack of validity of calculations with regard to the impact of legislative acts on various aspects of economic de-

velopment and living standards, etc.) of the adopted legislative acts, namely the Tax and the Budget Codes of Ukraine.

Table 1

Violation of the stability principle of the tax law in Ukraine

Content of changes	Changes to tax law		Deviation from the legally established rule
	Adopted	Date of validity	
1	2	3	4
Changing the existing tax law based on the adoption of the Tax Code of Ukraine	02.12.2010	01.01.2011	1)... 5 months and 28 days earlier
Temporary tax benefits for UEFA	21.04.2011	25.05.2011	1)... 4 months and 26 days earlier
Changing the rates of export duties on certain types of crops	19.05.2011	01.07.2011	2)... should have been 6 months later
Extension of zero VAT rate application for certain operations on natural gas supply	20.09.2011	11.10.2011	1)... 8 months and 20 days earlier
Revision of certain rates of some taxes and duties	22.12.2011	01.01.2012	1)... 5 months and 8 days earlier
Some features of the income tax collection	23.02.2012	01.04.2012	1)... 7 months and 23 days earlier
Adjustments of the excise tax rates	15.05.2012	27.05.2012	1)... 10 months and 15 days earlier
Resizing incentives in collection of corporate income tax derived from the provision of hotel services	06.07.2012	01.08.2012	2) ... 5 months later
Changes of the excise tax rates	06.11.2012	10.11.2012	1)... 4 months and 6 days earlier and 2)...01.01.2013
Changing the terms of the environmental tax payment on certain transactions	04.07.2013	04.09.2013	2) ... not earlier than 01.01.2014
Suspension of certain provisions of the Tax Code	16.01.2014	01.01.2014	1)... 5 months and 16 days earlier
Changing taxation of certain transactions	08.04.2014	18.04.2014	1)... a 9 months and 8 days earlier
Changing the terms of taxation of passive income	04.07.2014	02.08.2014	2) ... not earlier than 01.01.2015
Changing the term of tax incentives provision concerning taxation of certain companies and organizations	04.08.2014	04.09.2014	1)... 1 months and 4 days earlier, and 2) ... 01.01.2015
Improving the investment activity taxation	07.10.2014	08.11.2014	1)... 3 months and 7 days earlier, and 2)... 01.01.2015
Changing the terms of taxation of certain transactions	02.03.2014	13.03.2014	2) ... not earlier than 01.01.2015
Extending the list of income tax payers who uses the benefits as non-profit organizations	18.03.2015	10.04.2015	2) ... not earlier than 01.01.2015
Exemption from taxation of certain drugs and medical devices	07.05.2015	01.01.2016	Rule not violated
Changing certain conditions of income taxation received by non-residents for debentures	22.05.2015	27.05.2015	2) ... not earlier than 01.01.2015 or 1)... 4 months and 22 days earlier
Improving the VAT administration	16.07.2015	29.07.2015	2) ... not earlier than 01.01.2015
Regarding the peculiarities of taxation during restructuring of public and publicly guaranteed debt and its write-down	17.09.2015	20.09.2015	1)... 2 months and 17 days earlier, and 2) ... 01.01.2015

1) Should have been adopted...

2) Validity date

Source: developed by the authors

Against the background of the above, legislative innovations on generation and approval of the local budgets irrespective of the adoption of the state budget (by December 25 of the year preceding the planned one) are timely and positive. It allows the local governments to be more independent.

Among the positive features of the budgetary reform, we should also note the right granted to the subjects of budgetary relations of independent selection of agency servicing the budget funds of local budgets development and own revenues of budgetary institutions (the Treasury bodies or the institutions of state banks); independent regulation of single tax rates, property tax and determination of fee for parking spaces for vehicles, tourist fee; simplification of the procedures for provision of local guarantees of making local borrowings from international financial organizations; a radical change of approaches to horizontal alignment of the income-bearing capacity of the local budgets; replacement of equalization subsidy to the basic one, and the funds transferred to the state budget from the local budgets - to the reverse subsidy; strengthening of the responsibility of the line ministries (Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Health) in connection with the introduction of the provision from the state budget to the local ones of medical, educational subvention and subvention to support the training of workers in vocational and other schools (in 2015 - subvention for

workers training) for the implementation of the state policy in the relevant area locally, etc.

However, these positive steps as a part of the reforms failed to solve the problems that have accumulated in the budget sector. The most substantial among them, in our opinion, is a chronic lack of funds to implement not only delegated, but also own powers by the local authorities.

Thus, "ensuring obtaining of vocational education in the public and municipal secondary schools, vocational schools" belongs to own powers of the executive bodies of village, town and city councils. According to the laws of Ukraine on the State Budget of Ukraine for 2016 No.928 dated 25.12.2015 on the Amendments to the Budget Code of Ukraine No.911 dated 24.12.2015, funding of vocational education in the cities of regional significance is transferred from the State budget to the relevant local budgets. However, according to the Ministry of Education and Science of Ukraine, due to the limited financial resources funding of 78 vocational schools in 33 cities of 14 regions was not envisaged at all in 2016. The above situation led to the introduction of amendments to the Budget Code of Ukraine in February 2016, again in violation of paragraph 3, Article 27 of this document.

The results of analysis of dynamics of the local budgets revenue part structure give no evidence in favor of decentralization (Table 2).

Table 2

Dynamics of the revenue structure of the local budgets of Ukraine in 2002-2015, %

Years	Tax revenues	Non-tax revenues	Revenues from capital transactions	Special purpose funds	Inter-budget transfers
2002	58.3	7.3	2.2	1.0	31.2
2003	54.2	7.1	3.0	1.5	34.2
2004	46.2	5.5	4.3	1.5	42.5
2005	44.0	6.6	3.9	2.1	43.5
2006	40.8	6.3	3.5	1.9	45.0
2007	41.7	6.0	4.3	2.5	41.7
2008	43.1	5.6	3.3	1.7	43.0
2009	44.0	5.8	1.9	1.1	46.2
2010	42.4	5.5	1.6	1.0	49.5
2011	40.3	6.0	1.0	0.5	52.3
2012	38.1	5.6	0.8	0.3	55.2
2013	41.3	5.5	0.6	0.2	52.4
2014	37.7	5.3	0.5	0.2	56.4
2015	33.4	6.8	0.6	0.1	59.1

Note. Calculated by the authors based on the annual reports on performance by the local budgets for 2002-2015

Source: developed by the authors

During the period of the budget reforms in Ukraine quite a stable upward tendency of the share of inter-budget transfers within the local budgets revenues (from 31.2% in 2002 to 59.1% in 2015) and the decline in the share of tax revenues (from 58, 3% in 2002 to 33.4% in 2015) have been revealed.

The tendency of the ratio of the growth rate of total revenues from the local budgets

and transfers is also negative (Fig. 3). Thus, for the past 14 years the growth rate of the scope of transfers exceeded the growth rate of revenues (without consideration of inter-budget transfers) of the local budgets only in 2007 and 2013. This once again confirms the lack of fiscal decentralization in Ukraine in practice, and gives evidence of low taxable capacity of the majority of Ukraine's regions.

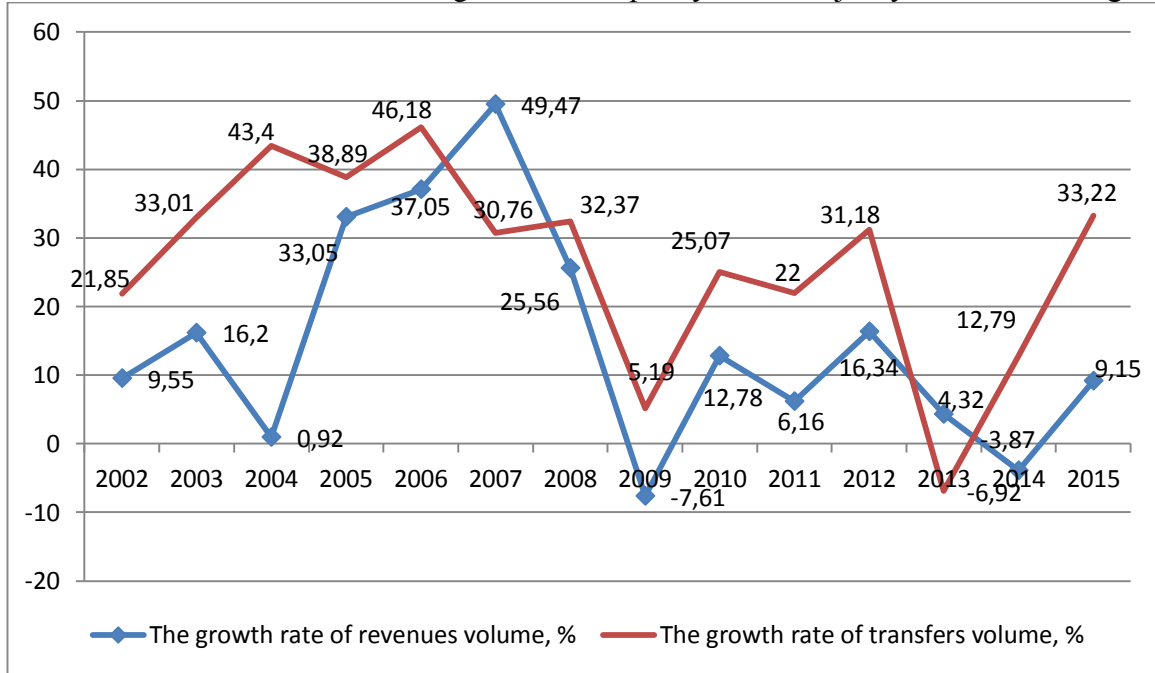

Fig. 3. The correlation of the growth rates of volume of transfers from the State budget and local budgets revenues

* without transfers

Source: developed by the authors

Summarizing the above, we shall state that the existing procedure for the formation of local budgets insufficiently encourages the local authorities for action on pumping up the budgets, and is a risk factor for economic and social development of the regions and the national economy. In addition, formation of the revenue part of the local budgets mainly at the expense of transfers from the State budget influences the structure of their expenditures since a greater share (95.8%) in the structure of transfers make targeted subventions provided for specifically defined objectives

(Fig. 4).

Quality performance of functions by the state can be achieved through the appropriate scope and the optimal structure of spending of the state and local budgets of Ukraine. Budget expenditures are made in the process of distribution of the centralized fund of the state's monetary assets, which is based on - the scope and the nature of the functions of the public and local authorities predetermined by the Constitution of Ukraine, and its use for the implementation of the approved programs and activities [4].

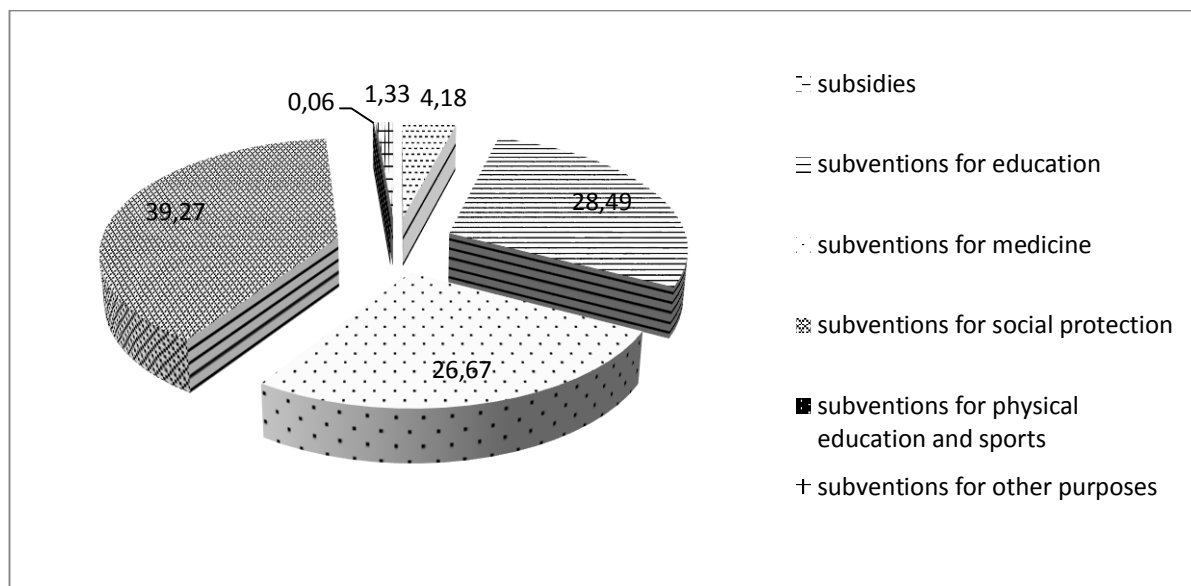

Fig. 4. Structure of inter-budget transfers from the State budget to the local budgets of Ukraine in 2015

Source: developed by the authors

Expenditures of the local budgets of Ukraine are dominated by spending on the sectors, for which the state allocates subsidies from the state budget, namely education, healthcare, social protection and social security (Table 3). On the one hand, it demonstrates the importance of these expenditures. However,

er, given the fact that capital expenditures in the structure of local budgets expenditures by the economic classification for these sectors do not exceed 6%, we cannot speak about the great prospects of development in the provision of educational, medical or social services.

Table 3

Dynamics of the structure of expenditure of the local budgets of Ukraine in 2000-2015, %

Types of expenditure	2000	2002	2005	2010	2012	2014	2015
General state functions	7.95	6.19	5.23	6.43	4.76	4.88	5.19
Defense	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.09	0.00
Public order, security and judiciary	1.42	1.31	0.07	0.16	0.09	0.11	0.11
Economic activity	13.08	5.84	12.39	4.92	5.84	4.09	6.83
Environmental protection	1.52	0.48	1.91	0.37	0.54	0.39	0.53
Housing and utility sector	5.87	4.89	6.77	2.89	8.85	7.84	5.60
Healthcare	22.62	21.48	21.95	22.68	21.16	20.64	21.26
Spiritual and physical development	3.82	3.58	4.79	4.01	3.68	3.98	3.43
Education	23.53	26.25	30.38	32.16	32.03	31.66	29.99
Social protection and social security	12.42	19.37	13.76	22.20	22.46	25.46	25.94
Funds transferred to the state budget	7.43	10.61	2.73	4.18	0.58	0.93	1.12
Total expenditures	100	100	100	100	100	100	100

Note. Calculated by the authors based on the annual reports on performance by the local budgets for 2000-2015

Source: developed by the authors

The data in Table 3 shows that the budget reforms undertaken affected the structure of expenditure as related to social protection and social security, and education, the share of which increased from 12.42% and 23.53% in 2000 to 25.94% and 29.99% in 2015 respectively. At the same time, the share of spending on economic activity, general state functions and inter-budget transfers transferred to the State budget dropped.

The joint share of spending on education, healthcare, social protection and social security in the structure of local budgets spending amounted to 77.79% (2015), and given the amount of subsidies for these branches (76.04% of the local budgets spending on education, healthcare and social protection was financed by subsidies), we can conclude that actually the central government authorities determine what and how should the local authorities finance.

A simultaneous increase of the scope of transfers from the state budget to the local budgets during this period confirms the thesis once again about excessive centralization of the budgetary finds, and does not give the local authorities sufficient autonomy in allocating these resources. In turn, this affects the

development of their territories and the volume of gross regional product.

The compiled correlation and regression dependence (on the example of Ternopil region) allowed calculating the change in the volume of gross regional product when the amount of local budgets spending changes:

$$y = 856797.91 + 3.41x,$$

where y – the volume of gross regional product in Ternopil region;

x - the amount of local budgets spending in Ternopil region.

In particular, the results of the specified correlation and regression analysis give grounds to state that there is a direct close relationship between the volume of gross regional product and expenditures of the local budgets (Fig. 5) (coefficient of multiple correlation - 0.994). The coefficient of determination ($R = 0.988$) suggests that the change in the gross regional product volume depends on the change in the volume of local budgets spending by 98.8%. The increase in the volume of local budgets spending by 1% leads to an increase in the gross regional product volume by 3.41%.

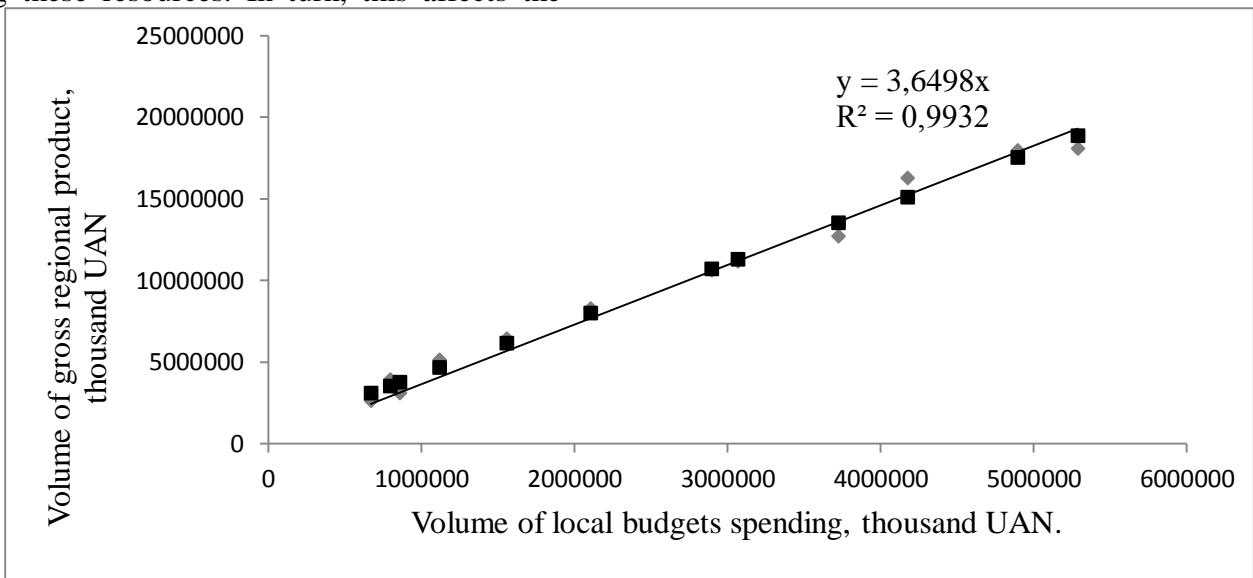

Fig. 5. Relationship of the gross regional product to the local budgets spending in Ternopil region for 2002-2013

Source: developed by the authors

Therefore, to increase the gross regional product one should increase the volume of local budgets spending, and, correspondingly, their revenue part through diversification of sources of these budgets filling and stimula-

tion of interest of the local authorities' heads in expanding the taxable base.

It is worth mentioning that some steps in this direction have already been made. In particular, the alignment of fiscal capacity of

territorial units since 2015 has been carried out not by expenditures, but by the revenues, which should stimulate the regions to increase the revenues.

A comparative analysis in tax proceeds received by the local budgets in 2014-2015 (Table 4), at first glance, indicates positive changes as a result of the budgetary reform: increase of tax proceeds to the local budgets in 2015 compared to 2014 (data without consideration of ARC budgets) by 13.8%, which was mainly due to the new payment - the excise tax on sale of sub-excise goods by the business entities of retail trade; crediting of 10% income tax of the private sector companies to the regional budgets; increase of single tax receivables, which in 2014 was credited to a special fund, and in 2015 - to the general fund of the local budgets and payments for land (land tax). Thus, the local budgets received such a significant additional resource as a result of decentralization only through the transfer of a part of corporate income tax and excise duty. Other significant taxes have been included to the local budgets before decentral-

ization. However, the local budgets spent more than 25% of personal income tax, the proceeds from which in 2015 decreased compared to 2014 according to preliminary data by - 7043.71 mln UAH or by 11.4%. Instead, the revenue from this tax to the state budget of Ukraine increased by 32,416.2 mln UAH, or by 256.34%, i.e. in general the local budgets lost more than gained.

Thus, we can conclude about the lack of effectiveness of the budget reform. It is not worth evaluating the reform without consideration of all factors, i.e. based only on the overall increase of revenues to the local budgets through transfers from the State budget and their increase only by individual budgets, first of all of the cities of regional significance, and villages or towns with petrol stations on their territories.

Studying the practice of budget decentralization in post-socialist countries of the EU, the growth of a share of own revenues of the local budgets should be noted (Estonia - 62%, Slovenia - 62%, Czech Republic - 73%) rather than transfers.

Table 4

Tax revenues to the local budgets in 2014 – 2015

Types of taxes and duties and their transformation		Revenues, mln UAH		Deviation 2015/2014
2014	2015	2014*	2015*	
1	2	3	4	5
Personal income tax		61964.89	54921.2	-7043.71
Corporate income tax		255.15	4276.8	4021.69
Fee for the use of forest resources	Rent for special use forest resources	417.35	578.27	160.92
Fee for special use of water	Rent for special use of water	627.95	554.16	-73.79
Fee for subsoil use	Rent for subsoil use	1410.27	1018.67	-391.60
Fee for the use of other natural resources	Rent for the use of other natural resources	2.55	3.26	0.71
Environmental tax		1212.57	1585.63	373.06
	Excise tax on retail sales of sub-excise goods	X	7684.63	7684.63
Fee for the first vehicle registration	Transportation tax	394.39	434.03	39.64
The tax on vehicle owners		3.68	1.80	-1.88
Local taxes and fees accrued before January 1, 2010		0.49	0.16	-0.33
Single tax		7332.04	10975.09	3643.05
Land fee	Land tax	11936.36	14831.42	2895.06
Tax on immovable property other than land (in 2015 as a part of property tax)		44.45	745.70	701.25

Continue table 4

1	2	3	4	5
Tourist fee		24.18	37.13	12.95
Fee for certain types of business activity		500.68	-42.39	-543.07
Fee for vehicles parking spaces		60.85	60.22	-0.63
Fixed agricultural tax		121.49	X	-121.49
Taxes and fees not included in other categories		0.07	6.10	5.03
	1).....	x	546,44	546.44
Total		86309.41	98218,36	11908.95

1) .... revenues for financial provision of measures implementation referred to in paragraph 33, Section VI of the Budget Code of Ukraine

*without consideration of ARC local budgets

Source: developed by the authors

Based on the foregoing, we believe that the main obstacles to obtaining the expected effect of the budget reform are haste with its implementation and incompleteness of industrial and administrative-territorial reforms. First, it makes sense to complete the health care system, education, social security and administrative-territorial reforms, based on the priority of decentralization and subsidiarity principles. The result of the reform should be an optimized network of educational establishments, healthcare and social institutions; clearly defined powers of local government bodies; elimination of district public administrations simultaneously with the creation of executive bodies of the relevant local councils.

While these reforms are not finished, the structure of revenues of village, town and city (cities of regional significance) budgets should be left unchanged. However, the composition of revenues of the joint territorial communities should be determined so that compared with the revenues of the above stated budgets of local self-government it would be much more advantageous.

The suggested sequence of changes would allow avoiding charges for the use of budget reform as an enforcement mechanism for the creation of joint territorial communities.

Under current situation with further reforms we, above all, should respect the stability principle of the tax law and regulations prescribed by art. 27 of the Budget Code of Ukraine. Taxpayers and other agents of budgetary relations when planning their activities should be ready for changes. The haste with reforms does not guarantee the effect of their implementation. It creates additional problems instead, and contributes to strengthening of social tension in society, as well as increased economy shadowing. Budgetary reform should be preceded by measures stimulating intensification of business activity in settlements with low levels of taxability.

Further reforms of inter-budgetary rela-

tions should be carried out based on the model of "mild decentralization", which provides for the implementation of specific measures in terms of five stages: 1) increasing the efficiency of budgetary funds use by further reforming of major sectors funded from the local budgets; 2) completion of administrative-territorial reform, which would allow creating a new model of local self-government in Ukraine; 3) determining a clear division of functional authorities and responsibility for provision of public services between the tiers of authority; 4) reducing the dependence of local governments from the central government on generation of revenues and expenditures of local budgets through continuation of tax reforms and raising initiative of local self-government authorities; 5) improving the current system of inter-budgetary relations in accordance with the newly created model of local self-government in Ukraine.

Conclusions and perspectives for further research. Owing to the conducted research, we have made a conclusion about the lack of efficiency of inter-budgetary relations reform.

The main disadvantages of the implemented reforms have been determined to be the haste with their implementation without proper justification and preparation, which entailed systematic violation of the existing rules of the Budget and Tax Codes of Ukraine; incompleteness of sectoral and administrative-territorial reforms, which, in the authors' opinion, should have preceded the budget reform; increased centralization of budgetary funds contrary to the declared budget decentralization; delegation of powers from the state to local authorities without adequate financial support, etc.

The conducted analytical assessment of the budget targets in dynamics allowed revealing a number of negative tendencies and challenges, namely an increased share of inter-budget transfers, and a simultaneous decrease in the share of tax revenues in the structure of revenues of the

local budgets; an increased share of local budgets expenditures done at the expense of subventions from the State budget; exceeding of the growth rate of transfers volume received by the local budgets over the growth rate of revenues of the local budgets (without consideration of inter-budget transfers), which is indicative of a decrease in taxpaying capacity of the majority of the Ukrainian regions.

Despite an increase in the total volume of tax revenues to the local budgets in 2015, most of these budgets suffered significant losses due to the transfer of a part of the main type of tax revenues - personal income tax to the State budget of Ukraine without receiving the real sources of revenues in return (revenues of the excise tax to the relevant local budgets are essential only in settlements with gas stations and an extensive retail network on their territories).

Based on the correlation and regression analysis it has been found that the increase in local budgets spending by 1% increases the volume of gross regional product by 3.4%.

Лопушняк Г. С., Лободіна З. М., Ливдар М. В. Реформування бюджетних відносин в Україні

У статті дано оцінку процесу реформування бюджетних відносин в Україні. Визначено недоліки проведення бюджетних реформ та виявлено низку тенденцій і проблем, які негативно впливають на функціонування бюджетної системи загалом та окремих її ланок. З'ясовано, що між обсягом видатків місцевих бюджетів та обсягом валового регіонального продукту існує тісний зв'язок. Акцентовано увагу на збільшенні рівня централізації бюджетних коштів. Обґрунтовано доцільність диверсифікації джерел надходжень до місцевих бюджетів України. Окреслено етапи подальшого реформування міжбюджетних відносин в Україні.

Ключові слова: бюджетна реформа, бюджетні відносини, місцеві бюджети, податкові надходження, міжбюджетні трансферти.

Лопушняк Г. С., Лободина З. М., Ливдар М. В. Реформирование бюджетных отношений в Украине

В статье дана оценка процесса реформирования бюджетных отношений в Украине. Определены недостатки проведения бюджетных реформ и выявлен ряд тенденций и проблем, которые негативно влияют на функционирование бюджетной системы в целом и отдельных ее звеньев. Установлено, что между объемом расходов местных бюджетов и объемом валового регионального продукта существует тесная связь. Акцентировано внимание на увеличении уровня централизации бюджетных средств. Обоснована целесообразность диверсификации источников поступлений в местные бюджеты Украины. Определены этапы дальнейшего реформирования межбюджетных отношений в Украине.

Ключевые слова: бюджетная реформа, бюджетные отношения, местные бюджеты, налоговые поступления, межбюджетные трансферты.

Рецензент: Лондар С. Л. – доктор економічних наук, професор, Віце-президент ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна.

Reviewer: Londar S. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Vice President DNNU "Academy finance management", Kyiv, Ukraine.
e-mail: afu@afu.kiev.ua

The stages of further reforms of inter-budgetary relations in the framework of the model of "mild decentralization" have been outlined, which will be developed in the further studies.

References

1. Decentralization: Great Dictionary of the Modern Ukrainian Language (2005). 5th edition. – Kyiv; Irpin: Perun, 1728.
2. Budget Code of Ukraine No. 2456-VI dated 08.07.2010. From <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Tax Code of Ukraine № 2755-VI dated 02.12.2010. From <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page?text/>
4. *Yurii, S. I. & Demianushun, V. H. & Kyrylenko, O. P.* (2013). Budget system: textbook / under the editorship: Ternopil: TNEU, 624.

*Стаття подана
23.02.2016 р.*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проведено порівняння систем міжбюджетних відносин в зарубіжних країнах з вітчизняною практикою. Здійснено аналіз розподілу податкових доходів за ланками бюджетної системи, досліджено особливості системи фінансового вирівнювання в зарубіжних країнах. На основі порівняльного аналізу зарубіжного досвіду виокремлено напрями його використання в Україні: вдосконалення нормативно-правової бази та методики фінансового вирівнювання; впровадження стимулюючої складової дотацій вирівнювання; створення спеціальної незалежної комісії з представників органів влади різних рівнів.

Ключові слова: доходи, видатки, податкові надходження, міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти, місцеві бюджети, децентралізація.

Постановка проблеми. Досвід розвинених країн показує, що децентралізація державних фінансових ресурсів призводить до більш високого ступеня соціально-економічного розвитку. Здійснювана в оптимальних масштабах бюджетна децентралізація, заснована на досягненні певної ефективності збирання податків та здійснення видатків, формуванні умов самостійного розвитку регіонів, є чинником зростання економіки. У цьому зв'язку позитивним є реформування міжбюджетних відносин в Україні у напрямі посилення децентралізації влади та підвищення фінансової самостійності місцевого самоврядування, що проголошено однією з ключових реформ у Стратегії сталого розвитку „Україна – 2020”. Проте цей процес гальмується у зв'язку з посиленням бюджетної асиметрії, наявністю високодотаційних регіонів, відсутність зацікавленості місцевих органів влади щодо нарощування власних доходів. Ці проблеми є схожими для всіх країн, тому виникає необхідність дослідження зарубіжного досвіду з цієї проблематики з метою пошуку шляхів вдосконалення регулювання міжбюджетних відносин в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо регулювання міжбюджетних відносин в зарубіжних країнах висвітлені в наукових працях вітчизняних вчених, серед яких В.Л. Андрущенко, І.С. Волохова, М. О. Кизим, І. О. Луніна, О. Музика-Стефанчук, [1; 4, с. 84-106; 5, с. 9, 11; 8, с. 327-329; 9; 11, с. 6]. Значна увага порівнянню різних систем міжбюджетних відносин в за-

рубіжних країнах приділена Світовим банком в звіті «Консультаційна підтримка реформи місцевих бюджетів», де досліджено системи місцевого самоврядування, дотаційного фінансування, міжбюджетних трансфертів, методики визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, наведено приклади найкращих міжнародних практик з побудови систем міжбюджетних трансфертів у різних країнах, огляд кращої зарубіжної практики з оцінки ефективності роботи органів місцевої влади [6, с. 85-93, 116-125, 169-189]. Все це створює умови щодо використання позитивного зарубіжного досвіду для вдосконалення регулювання міжбюджетних відносин в Україні.

Метою статті є порівняльний аналіз зарубіжного досвіду регулювання міжбюджетних відносин з вітчизняною практикою для визначення напрямів його імплементації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжний досвід не дозволяє знайти еталон, повністю придатний для України. В кожній країні свої особливості застосування механізму міжбюджетних відносин поряд із загальними підходами ряду принципів питань. Відсутність ідеальної для всіх країн моделі міжбюджетних відносин зумовлена значним впливом політики та історичних традицій на бюджетно-податковий устрій різних країн. Фіскальна або податкова складова міжбюджетних відносин залежить від типу податкової системи країни та порядку розподілу податків за рівнями бюджетної системи. Так, по країнах ОЕСР спо-

стерігаються значні відмінності в обсягах коштів, які надаються в розпорядження місцевих органів влади. Найвищий рівень доходів місцевих бюджетів (з урахуванням трансфертів) є в скандинавських країнах: в 2014 р. у Данії вони становили 36,3 % ВВП, у Швеції – 25,0 %, далі йдуть Фінляндія та Італія (відповідно, 23,1 і 14,8 % ВВП). Мінімальними є доходи в Греції (3,7 % ВВП), тобто державні видатки майже повністю фінансуються з центрального бюджету. Низький рівень доходів місцевих бюджетів спостерігається також в Португалії (6,4 % ВВП), Іспанії (6,5 % ВВП) та Словацькій Республіці (6,6 % ВВП). Високий рівень доходів місцевих бюджетів у скандинавських країнах забезпечується не

тільки за рахунок високої частки податків (вони перевищують 8 % ВВП), але і трансфертів, які складають від 28 до 58 % доходів (рис. 1) [8, с. 327; 14].

В Україні в 2014 р. розмір доходів місцевих бюджетів без урахування трансфертів (6,5 % ВВП) знаходився приблизно на рівні доходів Словенії (5,7 % ВВП) та Польщі (6,99 % ВВП). Розмір трансфертів місцевим бюджетам до ВВП в Україні мав тенденцію до зростання і в 2012 р. досяг максимального значення (8,8 %). В 2014 р. його значення дещо знизилось (8,3 %), проте є одним з найвищих серед європейських країн (за виключенням Нідерландів – 9,5 % та Данії – 21,3 %) [14].

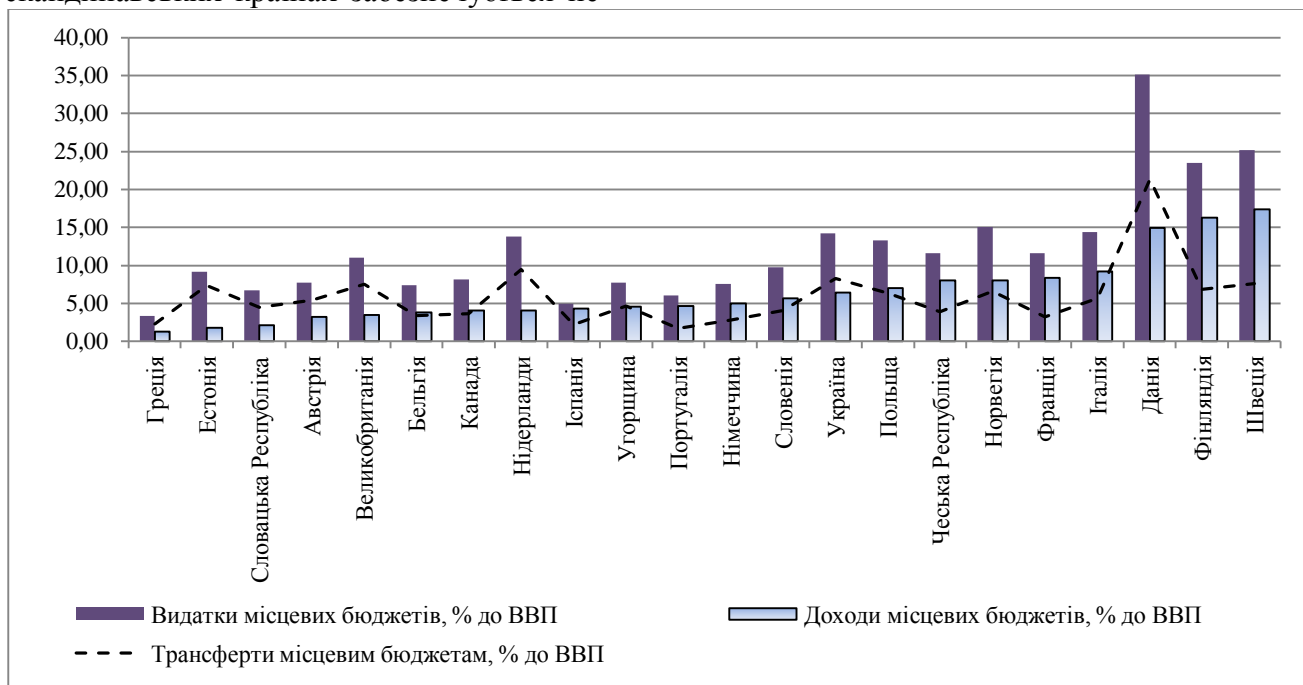

Рис. 1. Доходи, видатки (без урахування міжбюджетних трансфертів) та трансферти місцевим бюджетам, в % до ВВП в 2014 р.

Джерело: узагальнено авторами на підставі [12, с. 11; 14]

Значні відмінності є і в пропорціях розподілу доходів між центральним бюджетом держави і територіальними бюджетами. Так, США і Канада мають відносно меншу централізацію доходів порівняно з середніми і малими країнами. У 2014 р. в США федеральний уряд концентрує у своїх руках приблизно 58 % загальнодержавних доходів, при цьому на федеральному рівні витрачається понад 52 % акумульованих коштів. Високим рівнем централізації доходів особливо виділяють-

ся Греція – 97,2 %, Бельгія – 81,9%, Австрія – 90,1 %, Франція – 84,4 % і Нідерланди – 90,6 %. Серед країн, що мають в даний час високу централізацію доходів і витрат і планують її поступове зниження є Італія та Іспанія [14].

В Україні частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті за доходами на 2014 рік становила лише 22,2 %. Натомість показником високого рівня децентралізації міжбюджетних відносин у світовій практиці є частка місцевих видатків на рівні,

що перевищує 45 % загальних урядових видатків, середнього рівня – 30–45 %, а низького рівня – менше 30 %. Вочевидь, у 2014 р. ситуація не змінилася на краще [10, с. 208]. Високий рівень централізації доходів в Україні спричинив слабкість партнерських відносин між центром і регіонами, внаслідок якої відбулося порушення взаємодії між ними та між окремими регіонами; в деяких випадках це призвело до протиставлення інтересів окремих регіонів інтересам усієї держави [10, с. 207]. Отже, назріла потреба у виробленні системи стратегічних пріоритетів у витрачанні державних коштів і розширенні дохідної частини місцевих бюджетів, заснованої на забезпеченні соціально-економічного розвитку держави на конкурентних засадах [7, с. 60-61].

В останні десятиліття в більшості унітарних держав йде процес децентралізації з наданням великої самостійності в бюджетній сфері місцевим органам влади. Найбільш показовим у цьому відношенні приклад Франції, де зростання державних субсидій супроводжується зростанням власних доходів місцевих бюджетів. За структурою системи місцевого

самоврядування Україна дуже подібна до Франції. Україна має таку ж кількість рівнів місцевого самоврядування, що й Великобританія, Німеччина, Франція та Польща. У той же час її місцева нормативно-правова база не настільки добре розвинута, як у зазначених країнах, за винятком Франції та Польщі, в яких ці системи розвинуті посередньо [6, с. 85].

У країнах Заходу податкове вирівнювання проводиться здебільшого через загальні податки, які перерозподіляються через державний (центральный) бюджет на користь органів місцевої влади. Щороку разом із затвердженням державного бюджету держава встановлює розмір цих податків і розмір їх відрахувань та органи місцевої влади не можуть змінювати їх.

Аналіз бюджетних систем зарубіжних країн свідчить про наявність значних відмінностей і в пропорціях розподілу податкових доходів між їх центральним і місцевими бюджетами (рис. 2). Так, у Швейцарії близько 40 % всіх податкових надходжень зосереджено в кантонах і громадах, а в Австралії у федеральному бюджеті збирається більше 80 % всіх податкових надходжень країни.

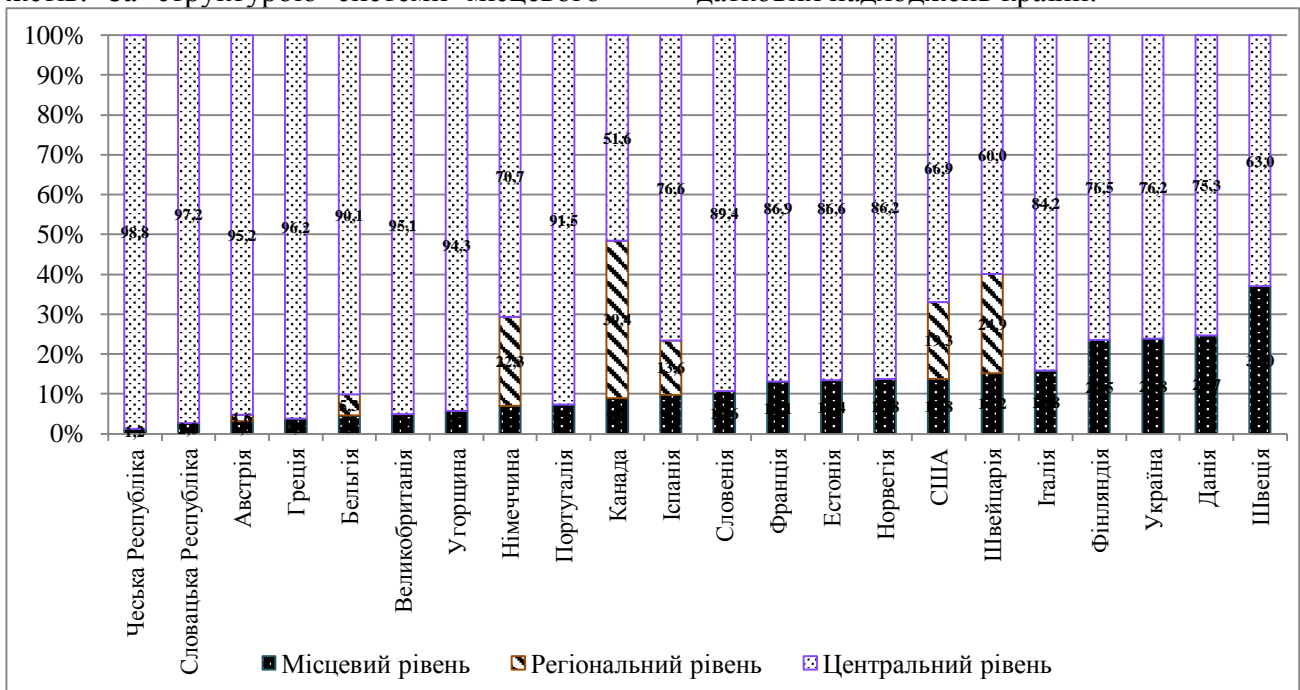

Рис. 2. Розподіл податкових доходів за ланками бюджетної системи в 2014 р. (в % до зведеного бюджету)

Джерело: узагальнено авторами на підставі [13, с. 51; 14].

Світовий досвід демонструє тенденцію централізації податкових повноважень

на федеральному рівні, а на місцевому рівні спостерігається недостатність

дохідних джерел. Ця практика підтверджується наявністю у всіх країнах діючої системи розмежування податкових доходів або міжбюджетних трансфертів. Приклад широкого використання таких механізмів – Німеччина, в якій податкове законодавство повністю централізовано. Основні податкові повноваження закріплені на федеральному рівні, в той час як компетенції в галузі адміністрування належать регіональній владі. При цьому в німецькій системі фіскальні надходження бюджетів відповідних рівнів не представляють вирішального значення в якості джерела надходження коштів. Розподіл доходів, при якому більше 90 % фіскальних надходжень формується за рахунок власних регіональних і місцевих податків характерний для таких країн, як Великобританія, Швейцарія, Швеція, Нова Зеландія, Ісландія, Данія. Менша ступінь децентралізації характерна для Фінляндії, Японії, де власні податкові доходи складають менше 90 % і 10–11 % податкових доходів формують часткові податки (Фінляндія) і збори, база і ставка за якими встановлюються державою (Японія). Дещо централізованим залишається управління доходами в Німеччині, Австралії, Норвегії, в яких основну частину податкових надходжень складають доходи від розмежованих обов'язкових податкових платежів. У колишніх соціалістичних країнах зберігається високий ступінь централізації управління податковими доходами.

У більшості країн регіон, і місцеві органи влади мають деякі права в сфері оподаткування, щоб в тій чи іншій мірі самостійно вирішувати проблему затвердження бездефіцитних бюджетів перш ніж розраховувати на фінансову допомогу в різних формах з бюджету вищого рівня. У цьому зв'язку необхідно прагнути до перерозподілу податків на користь місцевих бюджетів. Це не тільки збільшить їх податковий потенціал, але й стимулюватиме місцеву владу до економічного розвитку. Крім того, цей захід дозволить відійти від багаторазового руху грошових коштів по вертикалі вгору-вниз (спочатку від місцевих бюджетів у центральний, потім навпаки – у вигляді трансфертів).

У багатьох країнах (Бельгія, Канада, Данія, Ісландія, Португалія), через обмеженість джерел фіскальних доходів, місцеві органи влади використовують додаткові збори, насамперед до прибуткового податку (державний податок) і податку з продажів (регіональний податок). Так, в Португалії місцеві органи влади мають право вводити додатковий збір до податку на прибуток корпорацій. Використання додаткових податків, як показує світова практика, дозволяє поєднувати переваги централізованого управління і переваги децентралізації у зв'язку з наданням певних фіскальних повноважень.

У деяких країнах (Бельгія, Франція, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія, Іспанія) рівень доходів від місцевого оподаткування в бюджетах коливається достатньо широко. В Італії та Нідерландах ці доходи складають менше 10% всіх ресурсів місцевих бюджетів. В Італії, де близько 80 % всіх бюджетних ресурсів місцеві бюджети отримують за рахунок загальнодержавних механізмів перерозподілу, доходи від місцевих податків не перевищують 9 %; у Нідерландах місцеві бюджети формуються на 79 % за рахунок державних трансфертів, а доходи від місцевих податків дають тільки 5,4 % бюджетних доходів. У Бельгії та Франції дещо інше становище: доходи від місцевих податків складають більше 20 % від загальної суми доходів місцевих бюджетів [2, с. 575–578].

Результати дослідження показали, що в даний час система податкових повноважень в Україні абсолютно не відповідає економічним інтересам територіальних громад і не дозволяє реалізувати повною мірою їх економічні інтереси. Надмірна централізація податкових доходів (у 2014 р. 76,2 % у державному бюджеті) неминуче породжує протиріччя між учасниками всіх рівнів бюджетної системи і робить місцеві бюджети залежними від центру. Також вкрай обмеженими є можливості органів місцевого самоврядування в частині регулювання ставок місцевих податків та зборів, встановлення пільг, зміцнення доходної бази місцевих бюджетів шляхом скорочення податкових пільг, виданих

центральними органами виконавчої влади суб'єктам господарювання на індивідуальній/галузевій основі [10, с. 208].

Окрім податкових надходжень важливим джерелом доходів місцевих бюджетів є міжбюджетні трансферти, які використовуються державою під час перерозподілу бюджетних коштів між ланками бюджетної системи для остаточного збалансування місцевих бюджетів. Їх частка у сукупних надходженнях місцевих бюджетів в унітарних країнах ОЕСР досить висока і становила в 2014 р. близько 45 %: найнижча (26–30 %) в Португалії, Франції, Швеції, Фінляндії, та найвища (більше 60 %) у Естонії, Греції, Словацькій Республіці, Великобританії та Нідерландах [14].

В 2014 г. в Україні частка трансфертів у структурі доходних джерел місцевих бюджетів має значну величину (56,4 %) і перевищує розмір податкових і неподаткових доходів. Висока частка міжбюджетних трансфертів в структурі доходів місцевих бюджетів деяких країн (Данія, Естонія, Греція, Словацька Республіка, Угорщина, Нідерланди) свідчить про високий ступінь централізації податкових надходжень та обмеження фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Обсяг трансфертів в місцевих бюджетах унітарних держав складав від 21,3 % ВВП у Данії, 9,5 % – у Нідерландах, 7,6% – у Швеції, 7,5% – у Великобританії, 3,2% – у Франції, до 1,7% ВВП у Португалії.

Міжбюджетні трансферти як інструмент бюджетної політики властиві більшості держав, незалежно від форм державного устрою – як унітарних, так і федеративних і конфедеративних. Незважаючи на те що в світовому досвіді розподіл трансфертів прийнято вважати менш ефективним джерелом фінансових надходжень – в порівнянні з податковими надходженнями, – на практиці вони виступають як дієвий спосіб вирівнювання горизонтальних дисбалансів у міжбюджетних відносинах. Аналіз світової практики в цій сфері свідчить про те, що в різних державах оформилася відносно стійка модель розподілу трансфертів. Однак очевидно,

що ці моделі продовжують свою еволюцію, трансформуючись відповідно до змін, що виникають в системі міжбюджетних відносин.

Порівнюючи українську систему фінансового вирівнювання з аналогічними системами в інших країнах слід зазначити, що лише Україна та Франція не мали адміністративно-територіальної реформи (табл. 1). Всі країни, включаючи Україну, розробили нормативно-правову базу, що означає, що ці країни мають закони, в яких визначено систему трансфертів, коефіцієнти та формули для розрахунку сум трансфертів, а також забезпечено стабільність цих законів протягом кількох років. Кошти трансфертів в Україні, які визначаються, виходячи зі співвідношення загальних і спеціальних дотацій в загальній системі трансфертів, більше схиляються до загальних дотацій, як і у Великобританії, Франції, Данії, Фінляндії, Норвегії та Словаччині. Формульний підхід, який застосовується в Україні, відрізняється від підходів в інших проаналізованих країнах, оскільки в Україні використовуються групи вхідних нормативів витрат. Більшість країн у списку, навпаки, використовують показник на душу населення для формули розрахунку трансферту. Найбільш складні формули в Україні, Великобританії та Нідерландах; також ці країни мають формули з високим рівнем вимог до даних [6, с. 89]. Україна, як майже всі країни у списку, має високий показник вирівнювання потреб і в той же час, у порівнянні з іншими країнами, низький показник вирівнювання ресурсів, що означає низьку орієнтацію міжбюджетних трансфертів на вирівнювання податкоспроможності органів місцевої влади та забезпечення горизонтального вирівнювання фіскальних ресурсів [6, с. 88].

У західних країнах органи місцевого самоврядування прагнуть отримати від держави трансферти у формі дотацій загального значення, які, з точки зору їх використання, вимагають меншого обмеження. Такі трансферти надаються, в основному, для покриття дефіциту місцевих бюджетів.

Порівняння систем міжбюджетних відносин в зарубіжних країнах

Країна	Адміністративно-територіальна реформа	Рівень децентралізації	Кошти трансфертів	Дотації як відсоток надходжень органів місцевої влади	Формульна основа трансфертів	Складність формул
Україна	Ні	Низький	У більшості розподіляються у вигляді загальних дотацій	40-45 %	Групи вхідних нормативів витрат	Високий
Великобританія	Так	Високий	У більшості розподіляються у вигляді загальних дотацій	73 %	Демографічні та фізичні характеристики	Високий
Нідерланди	Так	Високий	Поєднання загальних і спеціальних дотацій	71-83 %	40 соціально-економічних показників	Високий
Німеччина	Так	Середній	Поєднання загальних і спеціальних дотацій	46 %	На душу населення Групи даних щодо населення	Середній
Франція	Ні	Низький	У більшості розподіляються у вигляді загальних дотацій	35 %	На душу населення	Середній
Данія	Так	Середній	У більшості розподіляються у вигляді загальних дотацій	18 %	На душу населення	Середній
Фінляндія	Так	Середній	У більшості розподіляються у вигляді спеціальних галузевих дотацій	15 %	На душу населення - демографічні дані	Середній
Норвегія	Так	Середній	У більшості розподіляються у вигляді спеціальних галузевих дотацій	33-52 %	На душу населення	Середній
Польща	Так	Середній	Поєднання загальних і спеціальних дотацій	50-60 %	На душу населення	Середній
Словаччина	Так	Середній	У більшості розподіляються у вигляді спеціальних галузевих дотацій	60-70 %	На душу населення	Середній

Джерело: узагальнено авторами на підставі [6, с. 86, 87-88, 90]

Система застосування дотацій загального значення поширена у Франції, Великобританії, Нідерландах, Німеччині і т.д. У Німеччині, де прийнята і впроваджена модель місцевого самоврядування, громади отримують трансферти з федеральних бюджетів земель (в даному випадку, з особливих, централізованих фондів) і вони компенсують недостатність податкових надходжень, а субвенції більшою мірою використовуються для фінансування капітальних витрат. Таким чином, у країнах Заходу фінансове сприяння громадам має комплексний характер і спрямоване, як на покриття витрат місцевих бюджетів, так і на вирівнювання рівня розвитку даних громад.

Частка дотацій у надходженнях органів місцевої влади демонструє фіскальну залежність місцевих бюджетів від держави. За цим показником Україна (40-45 %) займає таке ж місце, що й Німеччина (46 %) та Норвегія (33-52 %). Україна, як і Великобританія, Франція та Данія, значною мірою застосовує загальні дотації (дотації вирівнювання), тобто ті суми, які використовуються на розсуд органів місцевої влади, і на середньому рівні використовує спеціальні дотації, як Нідерланди й Німеччина [6, с. 88].

Для багатьох зарубіжних країн характерно широке застосування, особливо, з боку уряду контрольованих, цільових трансфертів. Наприклад, у Швеції до по-

чатку 80-х років три чверті субсидій були цільовими, але надалі вони знизилися і склали відповідно 25 і 18 відсотків для міських і сільських громад. Законодавчою основою для асигнування трансфертів є покриття тих фінансових витрат громад, які, згідно, з законодавством, спрямовані на виконання обмежених повноважень. Практика надання субвенцій для фінансових потреб місцевих бюджетів дуже поширена, особливо в США. Італії, Японії і т.д. Наприклад, у США федеральні кошти надаються штатам у формі цільових, блокових і програмних дотацій. Цільові дотації використовуються у Франції (дотації вчителям, на обладнання в школах і т.д.).

Існуюча в Україні система фінансового вирівнювання має значний негативний вплив на стимули місцевої влади з розширення податкової бази (потенційної спроможності регіону генерувати бюджетні доходи) та не сприяє зміцненню фінансової бази місцевих бюджетів [3, с. 48]. Упродовж 2014 р. майже 90 % бюджетів територіальних громад отримували державні дотації, з них майже 5,5 тис. є дотаційними на рівні понад 70 %, а близько 500 утримуються за рахунок коштів державного бюджету на 90 % і більше. В таких умовах органи місцевого самоврядування неспроможні у повному обсязі здійснювати власні і делеговані державою повноваження. Нераціональна структура місцевих бюджетів характеризується незначною часткою місцевих податків (7,9 % за січень–вересень 2014 рр., 6,9 % та 5,2 % у відповідному періоді 2013 та 2012 рр. у порівнянні з загальнодержавними податками, зборами й іншим платежами – 78,6 % у 2014 р., 80,1 % у 2013 р., 80,3 % у 2012 р.). Крім того, в Україні надзвичайно обмеженим є обсяг коштів (28 євро на 1 людину щороку) для фінансування розвитку місцевої інфраструктури, що в Європі вважається завданням громад. Для порівняння, у Словаччині цей показник складає 192, а у Польщі – 305 євро [10, с. 208]. Як показує аналіз світового досвіду, спроба

врахувати максимально можливу кількість факторів і умов, що впливають на податкову базу та видаткові потреби місцевих бюджетів, часто призводить до ускладнення методики бюджетного вирівнювання, зниження її прозорості, до втрати довіри з боку регіонів, до частого її коректування. Досвід реформ в деяких розвинених країнах (наприклад, в Канаді та Австралії) показує, що технічно неідеальна, але проста і прозора методика, як правило, може мати підтримку як державних, так і місцевих органів влади, а також виявляється більш стійкою і стабільною в часі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Систематизувавши досвід розвинених країн в області міжбюджетних відносин та порівнявши його зі станом регулювання міжбюджетних відносин в Україні можна виділити основні заходи щодо вдосконалення регулювання міжбюджетних відносин в нашій країні:

1) використання позитивного світового досвіду щодо децентралізації органів влади. Цьому сприятимуть прийняття законів:

«Про адміністративно-територіальний устрій України», який визначає модель адміністративно-територіального устрою України, правовий статус і види адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо вирішення питань адміністративно-територіального устрою;

внесення змін до Конституції України щодо перерозподілу повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, зміни статусу та повноважень органів виконавчої влади з виконавчих на контрольно-наглядові, а також змін до низки законів України або ухвалення нових („Про місцеве самоврядування в Україні”, „Про службу в органах місцевого самоврядування”, „Про місцеві ор-

гани виконавчої влади”, „Про органи самоорганізації населення” та ін.);

прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення фінансової самодостатності територіальних громад)”, який спрямований на посилення фінансової самодостатності територіальних громад шляхом внесення змін до Земельного та Лісового кодексів, Кодексу України про надра, Закону України „Про регулювання містобудівної діяльності”, що дозволять залучити додаткові ресурси до бюджетів територіальних громад та запобігти необґрунтованим бюджетним видаткам;

2) стимулювання місцевих органів влади до соціально-економічного розвитку регіонів через впровадження стимулюючої складової дотацій вирівнювання. В європейських країнах є приклади стимулювання органів місцевого самоврядування за рахунок дотацій. Так, в Польщі дотації пов’язуються з власними заходами з мобілізації податкових надходжень, а саме підвищення рівня оподаткування для даного органу влади призводить до збільшення обсягу дотації для того ж органу влади. Це створює стимули для того, щоб орган місцевої влади максимально використовував власні джерела доходів. У Франції щорічна загальна дотація збільшується щороку на процентну частку, яка складає суму прогнозованого річного рівня інфляції та половину фактичного процентного зростання ВВП;

3) узгодження цілей, завдань та методології розподілу вирівнюючих трансфертів з інтересами всіх зацікавлених сторін. Виходячи з цього в межах Департаменту місцевих бюджетів нами пропонується сформувати спеціальну незалежну узгоджувальну комісію, що складатиметься з співробітників органів влади різних рівнів. Пропонується, що комісія буде працювати на періодичній основі, де під час засідань члени комісії обговорюють та узгоджують основні питання в

сфері регулювання міжбюджетних відносин та бюджетного вирівнювання;

4) забезпечення максимальної прозорості, простоти та стабільності методики вирівнювання. Світовий досвід показує, що оптимальною періодичністю перегляду методики є один раз в 4–5 років.

Література

1. Андрущенко В. Л. Міжбюджетні відносини в Україні і міжнародний досвід / В. Л. Андрущенко // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2013. – № 2. – С. 5–10.
2. Бюджетная система Российской Федерации / под ред. О. В. Врублевской, М. В. Романовского. – М.: Юрайт, 2003. – 837 с.
3. Велентейчик Н. Ю. Регулювання міжбюджетних відносин на основі міжбюджетних трансфертів / Н. Ю. Велентейчик // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2013. – № 12 (201). – С. 47–52.
4. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2010. – 234 с.
5. Кизим М. О. Аналіз міжбюджетних відносин на сучасному етапі розвитку економіки України / М. О. Кизим, Ю. Б. Іванов, К. В. Голякова // Проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 7–13.
6. Консультаційна підтримка реформи місцевих бюджетів, QCBS-2: остаточний звіт [Електронний ресурс] / Світовий банк; Booz, Allen, Hamilton, 2010. – 388 с. – Режим доступу: http://mmfm.gov.ua/ffle/lmk/316393/ffle/Fma_l_report_QCBS-2_ukr.rar
7. Костирко Л. А. Сучасний стан та тенденції регулювання міжбюджетних відносин в Україні / Л. А. Костирко, Н. Ю. Велентейчик // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 2. – С. 57–65

8. *Луніна І. О.* Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: монографія / І. О. Луніна. – К.: Наукова думка, 2006. – 432 с.

9. *Музика-Стефанчук О. А.* Сучасні міжбюджетні відносини та федералізм / О. А. Музика-Стефанчук // Університетські наукові записки. - 2011. - № 1. - С. 255-259. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_1_43.

10. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році : Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

11. *Слухай С.* Міжбюджетні трансферти у постсоціалістичних країнах: від теорії до реалій : монографія / С. Слухай. – К. : «АртЕк», 2002. – 288 с.

12. Статистичний збірник „Бюджет України 2014” [Електронний ресурс] / – К.: М-во фінансів України, 2015. – 307 с. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansivukrainy-biudzhnet-category=bjudzhnet>.

13. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І. М. Жук ; відп. за вип. О. А. Вишневська. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.

14. OECD Fiscal Decentralisation Database [Electronic resource] // The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). – Mode of access: http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdiscaldecentralisationdatabase.htm#A_Title.

References

1. *Andruschenko, V.L.* (2013). Intergovernmental relations in Ukraine and international experience. Proceedings of Irpin financial-legal academy (economics, law), 2., 5-10.

2. *Vrublevskoy, A.V. & Romanovsky, M.V.* (2003). Byudzhetnaya system of the Russian Federation. Moscow: Yurayt, 837.

3. *Velenteychyk, N.Y.* (2013). intergovernmental relations on the basis of

intergovernmental transfers. Journal of East Ukrainian National University named after V. Dahl, № 12 (201), 47-52.

4. *Volokhova, I.* Intergovernmental Relations in Ukraine: Current State and Prospects of Development. Odessa: Atlas, 234.

5. *Kizim, M.O. & Holyakova, K.V.* (2010). Analysis mizhbyudzhnet relations at the present stage of development of Ukraine. Problems of Economics, 1, 7-13.

6. Consulting for reform, we local budgets, QCBS-2 (2010): final report. World Bank; Booz, Allen, Hamilton, 388 p. From: http://mmfm.gov.ua/ffle/lmk/316393/ffle/Fma1_report_QCBS-2_ukr.rar

7. *Kostyrko, L.A. & Velenteychyk, N.Y.* (2011). Current state and trends in regulation of intergovernmental relations in Ukraine. Journal of economic reforms, 2, 57-65.

8. *Lunin, I.A.* (2006). Public finances and reform of intergovernmental relations: monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 432.

9. *Stefanchuk, A.A.* (2011). Modern federalism and intergovernmental relations. Music at the University, scholarly notes, 1, 255-259. From: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un>.

10. On the internal and external condition of the above-Ukraine in 2015: Analytical preface to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: NISS, 684.

11. *Listen, S.* (2002) Intergovernmental transfers in the post-socialist countries: from theory to reality: Monograph. Kyiv: Artek, 288.

12. Statistical Yearbook „ Budget Ukraine 2014. Kyiv: M-of Finance of Ukraine, 307. From: <http://www.minfin.gov.ua/news/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansivukrainy-biudzhnet-category=bjudzhnet>.

13. Statistical Yearbook of Ukraine, 2014 / ed. IM Beetle; ed. by Vol. AA Vishnevskaya. - K. : State Statistics Service of Ukraine, 2015. - 586 p.

14. OECD Fiscal Decentralisation Database. The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). - From: http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdiscaldecentralisationdatabase.htm#A_Title.

Костырко Л.А., Велентейчик Н.Ю.

Зарубежный опыт регулирования межбюджетных отношений и возможности его адаптации в Украине

В статье проведено сравнение систем межбюджетных отношений в зарубежных странах с отечественной практикой. Проведен анализ распределения налоговых доходов по звеньям бюджетной системы, исследованы особенности системы финансового выравнивания в зарубежных странах. На основе сравнительного анализа зарубежного опыта выделены направления его использования в Украине: совершенствование нормативно-правовой базы и методики финансового выравнивания; внедрение стимулирующей составляющей дотаций выравнивания; создание специальной независимой комиссии из представителей органов власти различных уровней.

Ключевые слова: доходы, расходы, налоговые поступления, межбюджетные отношения, межбюджетные трансферты, местные бюджеты, децентрализация.

Kostyrko L.A, Velenteichyk N.Y.

Foreign experience of regulation of intergovernmental fiscal relations and possibilities of its adaptation in Ukraine

This article provides a comparison of intergovernmental fiscal relations in foreign countries with domestic practice. The distribution of tax revenue between links of the budget system is analysed, the features of the system of financial equalization in foreign countries are investigated. The directions of using of international experience in Ukraine based on its comparative analysis are determined: improving the regulatory framework and methodologies of financial equalization; implementing stimulating component equalization; formation a special independent commission of representatives from different government levels.

Keywords: revenues, expenditures, tax revenues, intergovernmental fiscal relations, intergovernmental transfers, local budgets, decentralization.

Рецензент: Онишко С. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансові ринки» Національного університету державної податкової служби України, м. Ірпінь, Україна.

Reviewer: Onishko S. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Financial markets Department National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine.

e-mail: onyshko_sv@ukr.net

*Стаття подана
15.02.2016 р.*

ПОДАТКОВА ПОВЕДІНКА: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ

В статті здійснено спробу узагальнити компоненти податкової поведінки на основі систематизації наукових поглядів з теорії психології, соціології та економіки. Доведено, що з точки зору психології модель платника податків формується шляхом єднання поглядів щодо оподаткування, оцінок податкових процесів, довіри до влади та контролюючих органів, податкового контролю. Бачення соціологів враховує фінансову спроможність платника податків, наявну вмотивовану готовність сплачувати податки, згоду на сплату податків. Мета досліджень економістів полягає у виявленні стійких та універсальних залежностей між показниками податкової системи та варіативністю податкової поведінки, яка обумовлена, також, соціально-психологічними факторами, в результаті чого отримані моделі доводять вагому роль вірогідності бути спійманим, рівнем штрафних санкцій та наявності альтернатив поведінки.

Ключові слова: податкова поведінка, податкова система, податки, штрафні санкції, вірогідність бути пійманим, довіра, свідомість, відповідальність.

Постановка проблеми. Сучасна податкова сфера діяльності суб'єктів господарювання характеризується соціально-психологічними та економічними суперечностями, що обумовлює антифіскальну направленість прийнятих рішень. Різні погляди на мотиви податкової поведінки, що представлені психологічними, соціологічними та економічними науковими школами, потребують узагальнення та систематизації з метою обґрунтування компонентів податкової поведінки сучасного платника податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання поведінки платників податків досліджується у роботах багатьох науковців, зокрема, таких, як В. Вишневський, А. Веткін, О. Гриценко, О. Зима, Т. Зотова, Т. Калінеску, А. Капітанчук, Т. Меркулова, Т. Сидоренко, Е. Kirchler, V. Braithwaiteta та інших. У більшості наукових робіт увага вчених зосереджена саме на типах поведінки платників податків та причинах, що їх обумовили. Проте, досліджені аспекти податкової поведінки лише частково враховують окремі компоненти податкової свідомості, що обумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є обґрунтування компонентів податкової поведінки з метою виявлення об'єктів податкового регулювання на основі систематизації наукових поглядів з теорії психології, соціології та економіки.

Психологи зазначають, що в основі податкової поведінки платників податків

лежить вибір: платити чи ухилятися. В свою чергу, сплата податків розглядається ними як втрата, у разі викриття значна втрата, а ухилення від сплати може дати можливість отримати додатковий дохід у разі не викриття. Класичними інструментами боротьби із антифіскальною поведінкою залишаються контроль-перевірочні робота та штрафні санкції. Проте, вірогідність виявлення порушення суттєво знижена та відповідність рівня штрафних санкцій скоєному злочину встановлена частково.

В процесі аналізу поведінки платників податків психологами враховуються їх психологічні установки щодо сплати податків та держави. Тобто, окремі групи платників податків мають власне ставлення та оцінки податкових процесів. Зокрема, вважається, що саме самозайняті особи та підприємці більш схильні до антифіскальної податкової поведінки, і це пояснюється наявністю вибору альтернатив. Проте, у фізичних осіб, за яких податкове зобов'язання частково сплачують податкові агенти, такий вибір значно обмежений. В роботі [2] відзначено, що із збільшенням періоду ведення бізнесу ставлення платників податків змінюється у бік антифіскальної поведінки. При цьому, із віком платник податків усвідомлює свою роль та значення в процесі оподаткування та схиляється до добровільного дотримання податкового законодавства. Тобто, для податкової безпеки країни ведення бізнесу доцільно розпочинати у зрілому віці. Складним питан-

ня залишається прошарок тих платників податків, які байдужі до морально-етичних аспектів оподаткування та перевірок. В такому випадку тільки якісне законодавство виступає регулятором їх податкової поведінки.

Отже, психологічна модель сумлінного платника податків Pl формується шляхом єднання: множини компонентів, що обумовлюють сформовані погляди щодо оподаткування P_i , основою яких виступили установки, ставлення, відношення, емоції, переконання платника податків; множини компонентів, що характеризують оцінки податкових процесів O_i , податкової системи, значення та ролі платника податків; множини аспектів, що обумовлюють довіру платника податків D_i до влади та контролюючих органів; множини елементів системи податкового контролю K_i .

$$Pl_i = P_i \cup O_i \cup D_i \cup K_i, \quad (1)$$

Також зауважимо, що довіра обмежується рівнем знань про владу, її компетенцію. В результаті її формування виникає довірча поведінка, як сукупність прийнятих рішень щодо добровільної передачі ресурсів особі або групі осіб, яким довіряють. Оскільки наявні знання за теорією психології виступають компонентом свідомості C_i , як, власне, погляди та оцінки, то модель (1) наведемо наступним чином: $Pl_i = C_i \cup K_i$, де $C_i = Z_i \cup P_i \cup O_i$, що відповідатиме її функціональній структурі. Але, Калінеску Т.В. в роботі [3] зазначає, що «...методам, спрямованим на прищеплення та розвиток у платників податків податкової свідомості, орієнтованої на добровільне обчислення та сплату податків не приділяється належної уваги...».

Бачення соціологів щодо податкової поведінки платників податків фокусуються на соціальній системі, що формує середовище на базі норм, цінностей та правил щодо різних аспектів життя та розвитку особистості. Соціальне середовище впливає на платників податків шляхом заохочення, підтримування, засудження конкретних рішень, коригуючи, тим самим, їх поведінку. Зазначені інструменти впливу представляють собою неформальні штра-

фні санкції, що формують ментальне підґрунтя громадянської свідомості у платників податків. Відомо, що розвинуте громадянське самовідчуття сприяє зростанню податкової дисципліни та добровільній сплаті податків. З цього приводу, неодноразово підіймалося питання щодо заохочення та преміювання сумлінних платників податків, які стали би вагомим регуляторним інструментом в сфері оподаткування.

В роботі [1, с.214] вважається, що вплив соціуму на прийняття рішень окремого суб'єкта впливає не менше ніж регулятор-держава. З цього приводу, науковці підтверджують [1, с.215], що саме податково лояльні суспільні норми та цінності сприяють розвитку особистої податкової моралі та етики. Також відзначено, що для окремих соціальних груп у разі формування лояльних суспільних норм та цінностей відіграють вирішальну роль модель утвореної податкової системи (її справедливість, нейтральність, прозорість), якість податкового законодавства, інформаційна доступність та партнерські відносини між платниками податків та контролюючими органами [1, с.214-215].

В соціології виокремлено окрему галузь – фіскальну соціологію, що вивчає неекономічні взаємовпливи оподаткування та суспільне значення податкового зобов'язання. Методологія фіскальної соціології базується на таких економічних теоріях, як: інституціоналізму, теорії раціонального вибору, теорії трансакційних витрат, теорії суспільного вибору та теорії обміну [4], які у свою чергу перетинають та обумовлюють одна одну. Отже, поява парадигми фіскальної соціології зрозуміла та передбачувана. Її теоретико-методологічне підґрунтя дало змогу концептуалізувати такі наукові напрями, як: теорія модернізації, теорія еліт, мілітаристська традиція, яскравих представників та основний зміст яких узагальнено у роботі [1, с. 199]. Теорія модернізації базується на взаємообумовленій залежності податків та податкової політики від соціально-економічних процесів, що покладено в основу модернізації податкової системи [1, с. 199]. Теорія еліт характеризує конфлікт інтересів між владою та

платниками податків [1, с. 199]. До того ж, владу представлено у ролі марнотратної з явно завищеним фіскальним акцентом оподаткування, яка використовує бюджетні кошти за нецільовим призначенням та неефективно. Мілітаристська традиція виходить із історії, коли податки збиралися, загалом, для забезпечення військових дій та армії, проте, розвиток оподаткування супроводжується розвитком бюрократизму [1, с. 199].

Отже, на підставі вище зазначеного, модель сумлінного платника податків соціологи обґрунтовують наступним чином:

$$Pl_i = F_i \cup G_i \cup Z_i, \tag{2}$$

як єдність множини аспектів, що обумовлюють фінансову спроможність платника податків F_i , множини аспектів формування вмотивованої готовності сплачувати податки G_i та множини аспектів, що обумовлюють згоду платника податків на сплату податків Z_i [1].

Економічний погляд, окрім раціональності вибору та цілей досягнення власних інтересів, враховує аспекти психологічного та соціологічного підґрунтя податкової поведінки платників податків. Розглянемо наукові погляди з цього приводу провідних економістів. Сучасні науковці в процесі дослідження прикладних задач податкової поведінки звертаються до наукових здобутків В.Вишневого та А.Веткіна. Ними обґрунтована модель податкової поведінки, що визначається функцією корисності прийнятих рішень щодо ухилення від сплати податків [5]:

$$U = (D - t(1 - y)D - kyD)(1 - p) + (D - tD - kyD - ftyD)p, \tag{3}$$

де U – корисність ухилення; D – дохід; t – ставка податку, частка одиниці; y – частки доходу, що приховується, частка одиниці; p – вірогідність виявлення факту ухилення, частка одиниці; k – витрати на ухилення від сплати податків (комісійні та трансакційні витрати, частка одиниці); f – ставка штрафу, частка одиниці.

Отримана модель продемонструвала зростання рівня ухилення від сплати податків у разі підвищення податкових ставок. Зазначене пояснюється недовірою до влади, явним непогодженням на зростання подат-

кового тиску та скрутним фінансовим положенням. До того ж, тільки в високо культурних країнах, суспільні інтереси превалюють над особистими.

Модель В.Вишневого та А.Веткіна знайшла своє відображення у роботі В. Денисенко [6]. Автором запропоновано її модифікувати, шляхом урахування рівня правової культури (показник μ), як моральної цінності грошей [6]:

$$U = (D - t(1 - y)D - y\mu D) \tag{4}$$

$$(1 - p) + (D - tD - kyD - ftyD)p.$$

В результаті автором доведено, що підвищення рівня правової культури сприяє стабільності інших параметрів, навіть, за умов зростання рівня податкової ставки [6].

Також, в роботі [7] обґрунтовано модель податкової поведінки економічних суб'єктів, що враховує сукупність економічних та соціально-психологічних факторів мотивації платників податків, яку апробовано на показниках Харківського регіону в розрізі окремих галузей економіки. Концептуально модель базується на неокласичній теорії. В роботі пропонується розмежовувати валову додану вартість від проведених операцій, які поділяються на приховані та неприховані, в результаті проведення яких залишається залишкова додана вартість, що і виступає економічною цінністю $\Pi(p_t)$ [7, с. 12].

$$\Pi(p_t) = (1 - n) p_t + (1 - q)(1 - p_t) = (q - n) p_t + 1 - q, \tag{5}$$

де p_t – частка офіційно проведених операцій на t -му періоді, яка визначає податковий стан агента; $(1 - p_t)$ – частка прихованого проведення операцій агентом на інтервалі часу t ; n – сукупна податкова ставка, $n \in [0, 1]$; q – частка втрат на одиницю валової доданої вартості, що очікується у випадку її створення через приховане проведення операцій, $q \geq 0$. З метою урахування усіх можливих комбінацій розподілу офіційно і неофіційно проведених операцій, автори враховують соціально-психологічну складову $A(p_t)$ наступним чином [7, с. 17]:

$$A(p_t) = a(1 - p_t)^2 + b(p_t)^2, \quad (6)$$

де a, b – параметри залежності $A(p_t)$, які визначаються відповідно схильністю агента до лояльності та опортунізму: $a > 0, b = 0$, якщо агент схильний до лояльності; $a = 0, b > 0$, якщо агент схильний до опортунізму.

Соціально-психологічний аспект у моделі враховані крізь призму мотивацій лояльності агента до оподаткування та опортунізму, що названі у роботі «моральними втратами» [7]. Отже, авторами здійснено спробу побудувати модель податкової поведінки агента з урахуванням соціально-психологічних та економічних мотивів прийняття рішень.

Заслугує на увагу імітаційна модель податкової поведінки Меркулової Т.В. та Капітанчук А.В., що, також, враховує соціально-психологічні аспекти прийняття рішень, шляхом «аналізу ефективності опортуністичного і еластичного типів поведінки з точки зору платника і держави при використанні різного поєднання змінних податкової політики: ставок податку і штрафу, частоти перевірок та якості контролю» [8]. Результати моделювання дали змогу авторам стверджувати щодо явної доцільності посилення податкового контролю та підвищення рівня штрафних санкцій в умовах ефективності опортуністичної поведінки платників податків, проте, відзначено, що досягнення меж як мінімуму адміністративно-відповідального навантаження, так і максимуму, призведе до зниження ефективності для держави додаткових заходів контролю та штрафів [8].

Отже, антифіскальна направленість діяльності суб'єктів господарювання характеризується відповідним типом їх податкової поведінки, яка визначається цілями, можливостями, доступними альтернативами та суспільно-економічними обмеженнями їх досягнення, податковою культурою та податковою свідомістю. При цьому,

цілі, можливості та податкова свідомість суб'єктів господарювання виступають особистісними параметрами податкової поведінки, а податкова культура та модель податкової системи відноситься до екстерналів оподаткування. Слід зазначити, що суспільно-економічні обмеження та наявність доступних альтернатив поведінки суб'єкта господарювання у сфері оподаткування обумовлені сформованою моделлю податкової системи та її правовим полем, які, власне, визначають формальні обставини прийняття податкових рішень на кожному етапі здійснення господарських операцій. Отже, тип податкової поведінки суб'єктів господарювання обумовлюється параметрами податкової культури, податкової свідомості та моделлю податкової системи. Загалом, податкова свідомість є виокремленою сферою економічної свідомості, що розвивається в процесі діяльності суб'єктів господарювання в межах справляння податків, в результаті якої формуються загально прийняті та підкорені комерційним інтересам податкові уявлення, переконання, установки, норми, принципи та цінності.

Розглянемо більш детально взаємозв'язки між детермінантами податкової поведінки. Податкова культура виступає детермінантою відповідної моделі податкової системи, як проєктований нею продукт, що, разом із суспільними нормами та цінностями, наповнює інституціональним змістом (неформальним) прийняті рішення суб'єктами оподаткування. В свою чергу, платник податків, як такий ж самий продукт податкової культури, вступаючи в конфлікт інтересів із податковою системою, здійснює вибір серед доступних йому альтернатив, рівні доцільності та ефективності кожної з яких обумовлені рівнем його податкової свідомості. Податкова свідомість, як відображена податкова дійсність, формується на індивідуальному, груповому та масовому рівні.

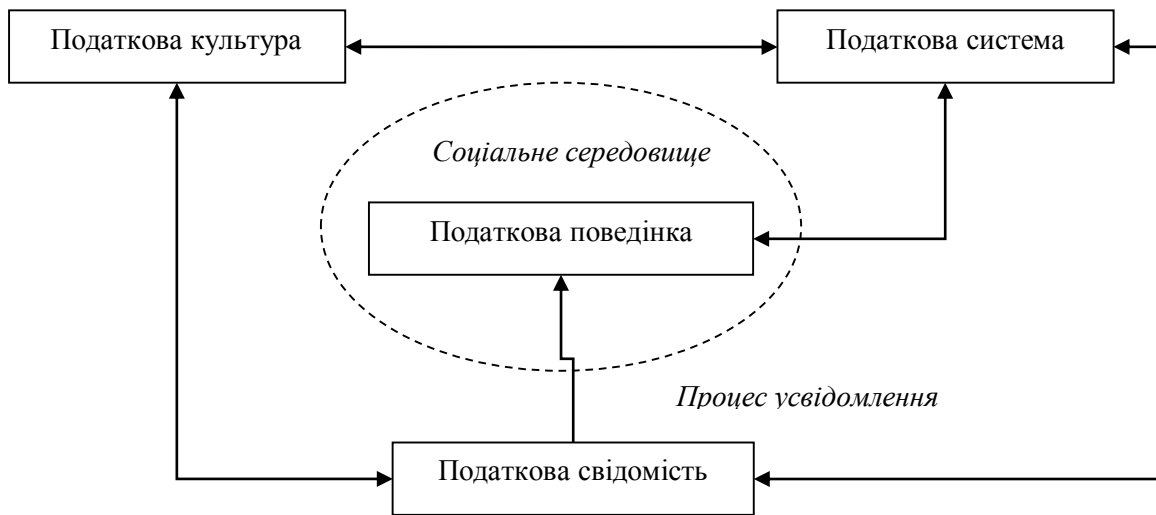

Рис. 1. Взаємозв'язок податкової культури, податкової системи, податкової свідомості із податковою поведінкою

Джерело: розроблено автором

Тобто, i -тий тип податкової поведінки P виступає похідною від k -го рівня податкової свідомості j -го суб'єкта оподаткування (групи): $P_j^i = (C_j^k)'$. Тоді як податкова свідомість формується шляхом: $C_{mj}^k \cup C_{gj}^k \cup C_{ij}^k$, де C_{mj}^k масова податкова свідомість; C_{gj}^k групова податкова свідомість; C_{ij}^k індивідуальна податкова свідомість. З цього виходить, що впливаючи на формування податкової свідомості суб'єкта господарювання, є можливість коригувати його податкову поведінку не ззовні, а зсередини. Сформована податкова свідомість суб'єктів оподаткування виступатиме основою прийняття рішень в межах дотримання податкової дисципліни. Враховуючи те, що це складний та затяжний процес, владним структурам доцільно вже зараз переглянути заходи боротьби з ухиленням від сплати податків з метою закладання нового свідомого фундаменту взаємозв'язків суб'єктів оподаткування шляхом: формування відповідних знань та виховування відповідних звичок; коригування оцінок податкових процесів та рішень на основі підвищення рівня довіри до влади; забезпечення доступності та прозорості формування грошових потоків держави та їх витрачання; формування позитивного ставлення до сплати податків як громадянського обов'язку, зокрема, власним прикла-

дом урядовців; сприяти активності суб'єктів господарювання в сфері оподаткування (політика декларування, участь у громадських організаціях тощо) шляхом розширення доступу до прийняття управлінських рішень, що дасть змогу добитися погодження від платників податків; стабілізувати у часі та просторі механізм реалізації податкових змін, з метою надання можливості усвідомити їх необхідність платникам податків та оцінити владі їх соціально-економічну ефективність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження податкової поведінки сформували достатнє підґрунтя для формування не тільки теоретичних, а і практичних рекомендацій щодо її пояснення, передбачення та прогнозування. Наукові погляди соціологів, психологів та економістів щодо податкової поведінки доповнюють один одного, компенсуючи недоліки та обмеження дослідницького інструментарію кожної науки. Зважаючи на те, що податкова система відкрита, систематизувати альтернативи поведінки платників податків досить складно, тому вважаємо за доцільне конструювати нову структуру податкової системи на каркасі податкової свідомості суб'єктів оподаткування. Також, враховуючи те, що інформаційний простір неоднорідний та доступність до прийняття рішень для більшості агентів занижена, залишається складною

задачею забезпечення та прискорення процесу усвідомлення ролі та значення оподаткування як для влади, так і платників податків. Саме тому податкова свідомість повинна виступати об'єктом державного регулювання з метою формування стійкості та надійності функціонування податкової системи.

Література

1. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): [монографія] / В.Л. Андрущенко; Т.В. Тучак. – К.: Алерта, 2013. – 384 с.

2. *Kirchler, Erich.* (2014). *The Economic Psychology of Tax Behaviour*, Cambridge University Press, New York, 264.

3. *Калінеску Т. В.* Причини та тенденції ухилення від сплати податків [Електронний ресурс] / Т. В. Калінеску, А. Ю. Ширяєва // Наукові вісті Далівського університету. – 2013. - № 10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdu_2013_10_7

4. *Сидорович О.Ю.* Концептуалізація парадигм фіскальної соціології : ідеологія і філософія пізнання / О.Ю. Сидорович // Світ фінансів.-Тернопіль.-2012.- Випуск 4. С.41-48

5. *Вишне夫斯基 В.* Уклонение от уплаты налогов и рациональный выбор налогоплательщика / В. Вишне夫斯基, А. Веткин // Вопросы экономики. – 2004. – № 2. – С. 96-108.

6. *Денисенко В.В.* Модель поведіння налогоплательщика с учетом уровня правовой культуры [Електронний ресурс] / В.В. Денисенко. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/model-povedeniya-nalogoplatelshchika-s-uchetom-urovnya-pravovoy-kultury>

7. Звіт про виконання науково-дослідної роботи за темою «Моделювання поведінки платників податків з урахуванням економічних та соціально-психологічних факторів їх мотивації» № 0111U010203 / за керівництвом д.е.н., проф. О.Б. Жихор. – Х.: Університет банківської справи Національного банку України (м. Київ) – Харківський інститут банківської справи. – 2014. – 56 с.

8. *Меркулова Т.В.* Оцінка впливу параметрів податкового контролю на раціональну поведінку платників податків (рос. мовою) / Т.В. Меркулова, А.В. Капітанчук // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 4. – С. 127–140.

References

1. *Andruschenko, V.L.* (2103). *Moral and ethical imperatives taxes and tax (western tradition)*. Kiyv : Alerta, 384.

2. *Kirchler & Erich* (2014). *The Economic Psychology of Tax Behaviour*. Cambridge University Press: New York, 264.

3. *Calinescu, T.V. & Shiryayev, A.Y.* (2013). *Causes and trends in tax evasion*. Scientific news Dahl University, № 10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdu_2013_10_7

4. *Sidorovich O.Yu.* (2012). *Conceptualization fiscal sociology paradigms, ideology and philosophy of knowledge*. Ternopil: World finansiv, 4. 41-48

5. *Vishnevsky, V. & Vetkin, A.* (2004). *Tax evasion and rational choice of the taxpayer* Questions of economy, № 2. p. 96-108

6. *Denisenko, V.V.* (2009). *Model the behavior of the taxpayer, taking into account the level of legal culture*. The News of Altai State University, 1. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/model-povedeniya-nalogoplatelshchika-s-uchetom-urovnya-pravovoy-kultury>

7. *Zhyhor, O.B.* (2014). *Report on the research work on "Modeling the behavior of taxpayers, taking into account economic, social and psychological factors of motivation"* № 0111U010203. University of Banking of National Bank of Ukraine (m. Kyiv) - Kharkiv Institute of Banking: Kiev-Kharkov, 56.

8. *Merkulova, T.V. & Kapitanchuk, A.V.* (2005). *Assessing the impact of tax control parameters of the rational behavior of taxpayers*. Economics and Forecasting, № 4. p. 127-140.

Кучерова А. Ю.

Налоговое поведение: систематизация научных взглядов

В статье предпринята попытка обобщить компоненты налогового поведения на основе систематизации научных взглядов по теории психологии, социологии и экономики. Доказано, что с точки зрения психологи модель налогоплательщика формируется путем объединения взглядов относительно налогообложения, оценок налоговых процессов, доверия к власти и контролирующим органам, налогового контроля. Видение социологов учитывает финансовую состоятельность налогоплательщика, имеющуюся мотивированную готовность платить налоги, согласие на уплату налогов. Цель исследований экономистов заключается в выявлении устойчивых и универсальных зависимостей между показателями налоговой системы и вариативностью налогового поведения, обусловленная, также, социально-психологическими факторами, в результате чего полученные модели доказывают важную роль вероятности быть пойманным, уровнем штрафных санкций и наличие альтернатив поведения.

Ключевые слова: налоговое поведение, налоговая система, налоги, штрафные санкции, вероятность быть пойманным, доверие, сознание, ответственность.

Kucherova H.

Tax behavior: systematization of scientific views

The article attempts to summarize the behavior of the components of the taxpayer on the basis of systematization of scientific views in psychology, sociology and economics. It is proved that from the point of view of psychology model taxpayer formed by combining on tax opinions, tax assessment processes, confidence in the government and regulatory bodies, tax control. Sociologists consider the financial viability of taxpayers willing to pay taxes, taxpayers agreed to pay taxes. The aim of the study is to identify the economics of sustainable and universal relationships between indicators of the tax system and the variability of the tax behavior. They take into account the social and psychological factors, with the result that the resulting model shows the important role of the probability of being caught, the level of fines and the availability of alternative behavior.

Keywords: tax behavior, the tax system, taxes, penalties, the probability of being caught, trust, consciousness, responsibility.

Рецензент: Болдуева О. В. – доктор економічних наук, професор кафедри «Фінанси та кредит» Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна.

Reviewer: Bolduyeva O. – Ph.D. of Economic, professor of Finance and credit department Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine.

e-mail: oinfo@znu.edu.ua

Стаття подана
6.03.2016 р.

УДК 658.5

СМИРНОВА І. І., СИМАКОВ К. І.

ПІДВИЩЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ КЕРІВНИКА ЛІНІЙНОГО РІВНЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуто проблему підвищення управлінської ефективності керівника лінійного рівня з метою забезпечення результативного функціонування підприємства в реаліях кризового стану промисловості. Визначено та обґрунтовано необхідність підвищення управлінської ефективності майстра як пріоритетний напрям удосконалення управління підприємством. Досліджено структуру та уточнено зміст основних функцій майстра у сфері стратегічної і оперативної діяльності з метою підвищення його ролі на виробництві. Запропоновано напрями підвищення управлінської ефективності майстра як керівника лінійного рівня підприємства.

Ключові слова: промислове підприємство, виробництво, управління підприємством, управлінська ефективність, майстер, основні функції майстра.

Постановка проблеми. Успіх виробничої діяльності сучасного промислового підприємства багато в чому залежить від активного відношення до праці кожного працівника колективу, від морально-психологічного клімату в колективі й від умінь керівника управляти поведінкою працівників.

Однією з основних проблем багатьох промислових підприємств є невисока ефективність процесу управління на рівні майстра як керівника лінійного рівня управління. Керівники вищого рівня досить часто пов'язують вирішення проблем виробничого процесу підприємства з діяльністю майстра, який знаходиться в постійному контакті з працівниками і здійснює безпосереднє керівництво на робочих місцях. Саме результати дослідження діяльності майстра повинні стати основою для вирішення проблем з підвищення його управлінської ефективності на виробництві, і як наслідок цього забезпечити результативне функціонування підприємства в сучасних умовах. Отже, необхідно звернути особливу увагу на те, що потрібні нові підходи в управлінні промисловим підприємством на підставі опрацювання заходів щодо покращення ефективної діяльності майстра. І як нам вважається, рішення цієї проблеми повинно стати пріоритетним напрямом удосконалення управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних та практичних аспектів розвитку управлінсь-

кої діяльності керівника відображені в працях вітчизняних і зарубіжних фахівців в області менеджменту, серед яких Д. Богиня, А. Колот, О. Грішнова, О. Єськов, П. Друкер, Р. Дафт, В. Веснин, Т. Кабаченко, Н. Жданкин та інші. Разом з тим, слід зазначити, що дослідження провідної ролі майстра та його функцій управління виробничими ділянками є недостатніми, тому питання з підвищення управлінської ефективності майстра на виробництві залишаються актуальними.

Мета статті визначити напрями підвищення управлінської ефективності майстра як керівника лінійного рівня на промисловому підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що основним структурним підрозділом промислового підприємства є цех, де виконується певний комплекс робіт відповідно до технологічного процесу. Результати роботи цеху забезпечуються діяльністю виробничих ділянок, що складаються з робочих місць, на яких виконуються виробничі завдання або здійснюється обслуговування технологічного процесу виробництва. Від рівня організації робочих місць, визначення їх кількості, спеціалізації і раціональності їх розташування істотно залежать результати роботи цеху і в кінцевому результаті підприємства. Звідси найважливішим завданням управління є забезпечення результативної роботи всіх виробничих ділянок цеху. Власне від майстра цеху безпосередньо залежить якість організації умов праці підпорядкованого

персоналу та вчасність виконання плану виробництва.

У загальному розумінні головною метою діяльності майстра є забезпечення виробництва продукції відповідно до вимог конструкторської та технологічної документації. Для реалізації цієї мети на майстра покладається виконання наступних основних функцій [1,2,3,8]:

- планування і контроль виконання виробничих завдань;
- організація роботи на робочому місці;
- забезпечення дотримання правил техніки безпеки і охорони праці;
- підготовка і надання звітності про роботу ділянки;
- участь у вдосконаленні технологічного процесу і організації праці робочих;
- забезпечення виконання ділянкою встановленого виробничого плану.

Слід зазначити, що в сучасних економічних умовах все більше підприємств відчують брак майстрів-управлінців через відсутність стандартів, які б визначали рамки поведінки майстра в кожній конкретній виробничій ситуації, що сприяло б ефективному управлінню ділянкою. На наш погляд, повинна значно зрости роль майстра як керівника лінійного рівня, оскільки він є організатором виробничого процесу і від управлінської діяльності якого залежать результати роботи всього трудового колективу ділянки, цеху. Отже, у зв'язку з цим виникла нагальна потреба визначення і уточнення змісту основних функцій виробничого майстра як керівника лінійного рівня у сфері стратегічної і оперативної діяльності в ув'язці з функціями в системі управління підприємства. Структуру основних функцій у сфері стратегічної і оперативної діяльності майстра наведено на рис.1.

Рис. 1. Основні функції виробничого майстра на промисловому підприємстві
Джерело: розроблено авторами

В оперативному управлінні виробничим колективом функції майстра як керівника лінійного рівня полягають в точній постановці цілей і завдань, видачі виробничих завдань, інструктажі підлеглих; раціональному розподілі функціональних обов'язків, повноважень і відповідальності; визначенні технології контролю виконання завдань; дотриманні дисципліни праці.

Для підвищення трудової активності і результатів праці на кожному робочому місці майстер повинен сприяти: впровадженню корпоративних норм і цінностей; створенню сприятливих умов праці та морально-психологічного клімату в колективі; застосуванню методів мотиваційної дії; підтримці винахідницької й раціоналізаторської діяльності працівників.

Відносно функцій майстра в управлінні персоналом, то управлінська діяльність майстра вимагає поєднання наукових підходів, досвіду, кваліфікації та інтуїції. При цьому функція майстра полягає в застосуванні прогресивних технологій управління; формуванні стабільного трудового колективу на основі участі в підборі нових працівників і закріпленні їх на виробництві за допомогою використання методів об'єктивної оцінки професійних і особистих якостей працівника; організації навчання і підвищення кваліфікації працівників.

В оперативному управлінні виробничим процесом функції майстра полягають у формуванні виробничого плану ділянки та обліку його виконання на кожному робочому місці; розподілі робочих місць і їх оснащенні; забезпеченні ритмічності виробництва з використанням прогресивних норм праці; диспетчеризації та обліку ходу виробництва; контролю руху деталей і заготовок, виконання календарних планів виробництва і змінно-добових завдань ділянки, а також в забезпеченні обліково-звітної документації.

Виробничі завдання ділянки в рамках цеху і підприємства забезпечуються майстром з питань виконання виробничих завдань; ритмічного випуску продукції; регулювання випуску продукції; контролю дотримання технологічних процесів і ре-

жимів з метою забезпечення якості; зниження трудомісткості продукції; ефективності витрачання ресурсів; оптимізації витрат; зниження витрат. Сьогодні для забезпечення виконання виробничих завдань, підвищення ефективності виробництва, стабільної якості продукції необхідно майстру володіти новими знаннями і практичними навиками застосування принципів бережливого виробництва.

Функція підвищення продуктивності праці полягає у вирішенні завдань впровадження прогресивних форм організації праці; розвитку творчої ініціативи; поєднанні професій; розширенні зон обслуговування; вдосконаленні нормування праці; технічному оснащенні й раціоналізації робочих місць; вихованні культури виробництва; мотивації підвищення продуктивності праці.

Функція дотримання трудового законодавства полягає в регулюванні відносин майстра з трудовим колективом; участі в рішенні питань прийому, переходу та звільнення працівників; регулюванні праці й відпочинку в умовах виробництва; законодавчому забезпеченні трудової дисципліни; матеріальній відповідальності за зподіяний збиток; забезпеченні безпеки праці на виробництві.

Варто зазначити, що майстер як лінійний керівник відповідає не тільки за виконання обов'язків і вирішення завдань на виробництві, але й за уміння організувати працівників, планувати їх роботу, регулювати взаємодію, контролювати дії, вирішувати проблеми й суперечності, які виникають у виробничому процесі. Тому в сучасних умовах виникає необхідність розробки напрямів на подальше підвищення управлінської ефективності майстра через визначення та уточнення управлінських функцій його діяльності на основі зростання якості та інтелектуальних складових майстра.

Враховуючи мету даного дослідження, пропонуються наступні напрями підвищення управлінської ефективності керівника лінійного рівня підприємства, які наведено на рис. 2.

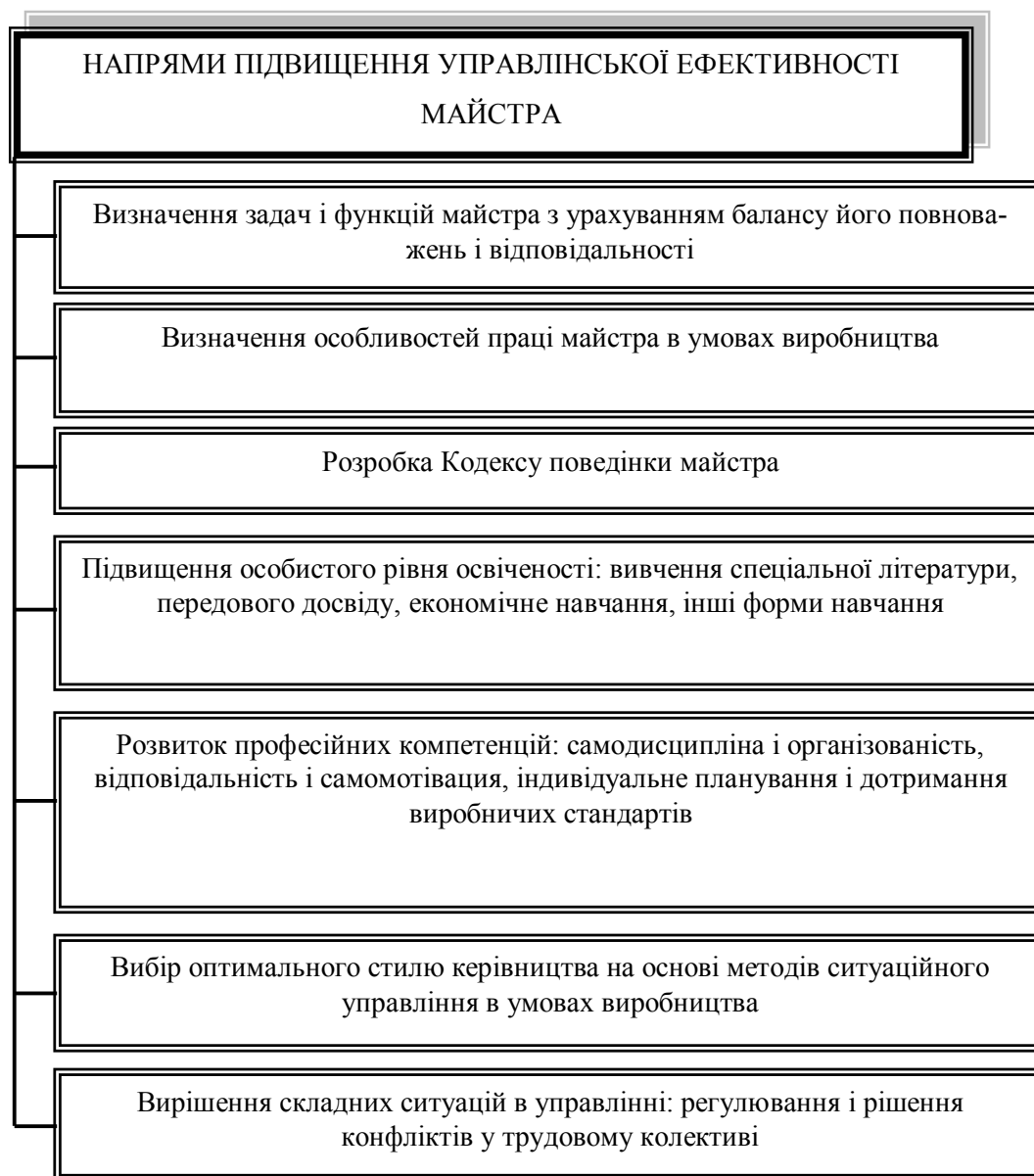

Рис. 2. Напрями підвищення управлінської ефективності майстра як керівника лінійного рівня підприємства

Джерело: розроблено авторами

Варто звернути увагу на такий важливий чинник в підвищенні управлінської ефективності лінійного керівника, як рівень освіченості. За ствердженням Н. Жданкіна «Мастер, как линейный менеджер, находится в постоянном контакте с рабочими и осуществляет непосредственное руководство ими на рабочих местах. И успешная работа коллектива во многом зависит от того, как мастер обучен и подготовлен, как настроен и психологически нацелен на управление, как мотивирован» [6]. Погоджуючись з цим висловлюванням, вважаємо, що успішна робота трудового колективу бага-

то в чому залежить від того, яку майстер має освіту й підготовку до здійснення процесу управління виробничою ланкою підприємства. Як правило, сьогодні майстри мають вищу технічну освіту, проте в сучасних умовах цього замало: майстер повинен знати основи економіки і менеджменту підприємства, управління персоналом, мотивації праці, щоб ефективно втілювати в життя свої управлінські функції.

Крім того, вимоги виробничих стандартів і нормативних документів підприємства, якими майстер керується у своїй роботі, періодично змінюються і

переробляються, тому необхідно майстру бути постійно задіяним у процесі навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації. На наш погляд, саме внутрішньофірмове навчання майстрів, де відбувається вирішення практичних проблем і ситуацій, повинно забезпечити розвиток управлінських компетенцій майстра. Отже, рішення проблеми підвищення управлінської ефективності майстра представляється в створенні ефективної програми з підготовки майстра, яка адекватна системному уявленню про управлінські навички і критерії ефективності роботи.

В сучасних умовах для майстра як керівника лінійного рівня важливо також уміння працювати з персоналом, що потребує навичок ефективної взаємодії керівника з підлеглими. Звідси, ще більш зростає увага до проблем етики управлінської діяльності майстра, до відповідності правил поведінки й спілкування з підпорядкованим персоналом згідно за-

твердженого Кодексу поведінки майстра. Формування етики управлінської діяльності повністю визначається сукупністю особистих і ділових якостей майстра.

Важливим моментом у підвищенні управлінської ефективності майстра є здатність управляти своїм робочим часом. Представляється, що витрати робочого часу, які отримані на основі фотографії робочого дня майстра й експертних оцінок, можуть бути достатньо об'єктивними для визначення ефективності використання робочого часу. Базою дослідження стало Краматорське промислове підприємство, що здійснює діяльність у сфері важкого машинобудування. У дослідженні взяло участь 20 майстрів виробничих ділянок підприємства. Дані про витрати часу на: виконання робіт властивих і невластивих майстру, додаткові обсяги робіт, регламентовані перерви, непродуктивні витрати часу представлено в табл.1.

Т а б л и ц а 1

Структура витрат робочого часу майстра виробничої ділянки

№ п/п	Найменування робіт	Витрати робочого часу	
		година	%
1.	Виконання робіт властивих майстру, зокрема:	4,8	60,0
	1) організація діяльності ділянки	2,0	25,0
	зокрема постачання комплектуючими виробами	1,5	18,75
	2) планування діяльності ділянки	0,9	11,25
	3) контроль виробництва і якості	1,0	12,5
	4) управлінська взаємодія	0,5	6,25
	5) навчання працівників	0,4	5,0
2.	Виконання невластивих робіт	1,2	15,0
3.	Додаткові обсяги робіт	0,8	10,0
4.	Перерви, що регламентуються: час на особисті потреби і виробничі паузи	0,7	8,75
5.	Прямі втрати	0,5	6,25
6.	Разом	8	100

Джерело: розроблено авторами

Роботи властиві майстру, пов'язані з виконанням різного виду функцій, тому дослідження структури таких витрат робочого часу проведено згідно підходу Т. Кабаченко [7], коли вся сукупність витрат підрозділяється на п'ять категорій (п.1 табл. 1).

Більшість фахівців вважають, що навіть при правильній організації праці основний час роботи майстра буде займати 60-70 %. Як показують дані таблиці, у нашому випадку виконання робіт, властивих майстрові, складають 4,8 години або 60,0 %, з них на виконання головної функції організації діяльності ді-

лянки майстер витрачає 2 години або 25,0 %. При цьому на реалізацію функції постачання, комплектуючими виробами, інструментом і оснащенням майстер витрачає 1,5 години або 18,75 %, що достатньо багато, тоді як на реалізацію функцій планування і контролю – відповідно 0,9 години або 11,25 % і 1 година або 12,5 %. На навчання працівників майстер витрачає всього 0,4 години або 5,0 %. На функцію управлінської взаємодії, під час якої відбувається вироблення управлінських рішень в організації діяльності ділянки, майстер витрачає 0,5 години або 6,25 % протягом робочого дня. Таким чином, в структурі витрат робочого часу при виконанні робіт властивих майстру переважають організаційна і контрольна функції. У найменшій мірі представлена функція планування, потім функції управлінської взаємодії і навчання працівників. На наш погляд, на ці функції майстер повинен більше витратити робочого часу.

Дослідження показали, що майстер витрачає 1,2 години або 15,0 % робочого часу на виконання невластивої йому роботи, яка полягає у виконанні посадових обов'язків інших категорій працівників. Це достатньо висока витрата часу, пов'язана з виконанням функцій працівників, що мають нижчу кваліфікацію. Найчастіше в цеху майстру доводиться виконувати функції маркірувальника, стропальника, транспортувальника, комірника, що негативно позначається на ефективності керівництва ділянкою. Необхідно відзначити, що майстер витрачає забагато часу на виконання додаткових робіт, вирішуючи при цьому проблеми узгодження виробничих питань з різними службами цеху, підприємства. На обговорення виробничих питань, складання різних звітів, отримання віз на документах і узгоджень кожен майстер витрачає 0,8 години або 10,0% робочого дня. Велика питома вага витрат часу (25 %) на виконання невластивої роботи і додаткових робіт, які є малоефективними функціями в діяльності майстра, дозволяє го-

ворити про нераціональне використання його робочого часу.

Як правило, майстру в процесі своєї праці доводиться багато переміщатися по ділянці, по різних структурним підрозділам цеху і підприємства, а також спілкуватися з різними по характеру і настрою людьми, що пов'язане з нервовою напругою, тому для майстра рекомендується чотири перерви тривалістю 10 хвилин через кожні 2 години роботи. Як показав аналіз такі рекомендації витримуються: 0,7 години або 8,75 %.

Прямі втрати – це бездіяльність або непродуктивні витрати часу. Бездіяльність найчастіше викликана очікуванням чого-небудь (робочих креслень по виготовленню продукції, отримання виробничої інформації у вигляді вказівок, консультацій, зауважень, претензій, узгоджень і тому подібне) або кого-небудь. До непродуктивних витрат робочого часу приводить: використання за не призначенням інтернету, телефонні розмови, що не пов'язані з роботою, запізнення і затримки, проведений час в курильні та інше. Такі втрати у витратах робочого часу майстра складають 0,5 години або 6,25 %.

Виходячи з результатів дослідження, можна констатувати, що робочий час майстра використовується недостатньо ефективно, головні з причин втрат робочого часу: витрати робочого часу на постачання у функції організації діяльності ділянки, на виконання майстром невластивої роботи і виконання додаткових робіт, непродуктивних витрат і прямих втрат часу. Уміння організувати свою працю і ефективно розпоряджатися робочим часом, наявність чіткої системи самоорганізації дозволили б майстру більше приділяти в своїй роботі управлінській діяльності і тим самим підвищити його управлінську ефективність як керівника лінійного рівня.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, оцінюючи реалії кризового стану промисловості необхідно акцентувати, що зміни в зов-

нішньому середовищі зумовлюють зміни внутрішнього середовища підприємства, тому для підвищення ефективності діяльності підприємства потрібна здібність керівників всіх рівнів управління адаптуватися до змін середовищ, оскільки саме від керівників та їх здатності гнучко адаптуватися залежить виконання стратегічних завдань і реалізація управлінських рішень. Звичайно, роль майстра на виробництві в умовах нестабільності виробничого процесу дуже велика і, на наш погляд, пошук напрямів підвищення управлінської ефективності майстра як керівника лінійного рівня в системі управління підприємством полягає, в першу чергу, в створюванні умов для забезпечення балансу відповідальності майстра і повноважень впливу на поведінку підпорядкованого персоналу.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене необхідно відзначити, що подальше дослідження підвищення управлінської ефективності майстра як керівника лінійного рівня в умовах виробництва повинно стосуватися поглибленого вивчення та розвитку управлінських компетенцій майстра.

Література

1. *Богиня Д. П.* Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії і практики / Д.П. Богиня, М.В. Семикіна / Інститут економіки НАН України. – К.: Видавнича фірма “Шторм”, 2003. – 382 с.
2. *Буковинська М. П.* Управління персоналом: підручник / М.П. Буковинська, В.П. Сладкевич. – К.: Кондор, 2013. – 704 с.
3. *Веснин В. Р.* Управление персоналом. Теория и практика: учебник / В.Р. Веснин. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2011. – 688 с.
4. *Гончарова Н. В.* Интеграция линейного менеджмента в управленческую иерархию / Н.В. Гончарова // Социологические исследования. – 2007. – №5. – С. 37–46.
5. *Гришнова О. А.* Соціальна відповідальність: теорія і практика розвит-

ку: моногр. / О.А. Гришнова, А.М. Колот та ін. – К.: КНЕУ, 2011. – 397 с.

6. *Жданкин Н.* Как из мастера сделать эффективного менеджера / Н. Жданкин // Управление персоналом. – 2009. – №3. – С. 21–27.

7. *Кабаченко Т. С.* Психология управления: учеб. пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 384 с.

8. *Управление персоналом: підручник* / [В.М. Данюк, А.М. Колот, Г.С. Суков та ін.]; за заг. та наук. ред. к.е.н., проф. В.М. Данюка. — К.: КНЕУ; Краматорськ: НКМЗ, 2013. — 666с.

References

1. *Boginya, D. P. & Semykina, M. V.* (2003). The mental factor in employment: problems of theory and practice. Institute of Economics of NAS of Ukraine. Kyiv: Publishing company “Storm”, 382.
2. *Bukovina, M. P. & Sladkevich, V. P.* (2013). Personnel Management: textbook. Kyiv: Condor, 704.
3. *Vesnin, V. P.* (2011). Personnel Management. Theory and practice: textbook. Moscow: TK Valby, Publishing house Prospekt, 688.
4. *Goncharova, N. V.* (2007). Integration of line management into the management hierarchy. Sociological research, 5, 37–46.
5. *Grishnova, E. A. & Kolot A. M.* (2011). Social responsibility: theory and practice of development: monograph. Kyiv: KNEU, 397.
6. *Zhdankin, N.* (2009). As the wizard to make an effective manager. Personnel management, 3, 21–27.
7. *Kabachenko, T. S.* (2000). Psychology of management: textbook. allowance. Moscow: Pedagogical society of Russia, 384.
8. *Danuk V. M. & Kolot M. A. & Sukov G. S.* (2013). Personnel management: textbook. Edited by C. E. S., Professor V. M. Dhanuka. Kyiv: KNEU; Kramatorsk: NKMZ, 666.

Смирнова И. И., Симаков К. И.
Повышение управленческой эффективности руководителя линейного уровня в системе управления предприятием

В статье рассмотрена проблема повышения управленческой эффективности руководителя линейного уровня с целью обеспечения результативного функционирования предприятия в условиях кризисного состояния промышленности. Определена и обоснована необходимость повышения управленческой эффективности мастера как приоритетного направления совершенствования управления предприятием. Исследована структура и уточнено содержание основных функций мастера в сфере стратегической и оперативной деятельности с целью повышения его роли на производстве. Предложены направления повышения управленческой эффективности мастера как руководителя линейного уровня предприятия.

Ключевые слова: промышленное предприятие, производство, управление предприятием, управленческая эффективность, мастер, основные функции мастера.

Smyrnova I., Simakov K.
Increase of administrative efficiency of a linear level leader in enterprise management system

The article reveals the problem of the increase of administrative efficiency of a linear level leader with the purpose of providing effective functioning of enterprise under conditions of industry crisis. The necessity for the increase of a foreman's administrative efficiency is defined and grounded as a priority direction of enterprise management perfection. The structure is examined and the content of a foreman's basic functions is specified in the field of strategic and operative activity with the purpose of the increase of his role in production. Ways of the increase of a foreman's administrative efficiency are offered as of a linear level leader of an enterprise.

Keywords: industrial enterprise, production, enterprise management, administrative efficiency, foreman, foreman's basic functions.

Рецензент: Булеєв І. П. – доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту промисловості Національної академії наук, м. Київ, Україна.

Reviewer: Bulyeyev I. - Professor, Ph.D. of Economics, Professor, director of the promotional slovosti National Academy of Sciences, m. Kyiv, Ukraine.

e-mail: byleev@ukr.net

Стаття подана
05.02.2016 р.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ

Статья включает в себя сформулированные авторами тенденции, присущие современным условиям хозяйствования организаций, для которых характерна острая конкурентная борьба за покупателей ввиду предъявляемых ими жестких требований к продавцам. Основное внимание акцентировано на глобализацию, инновацию, организацию маркетинга, маркетинговую конъюнктуру, сегментацию рынка, маркетинговую стратегию, ценовую и сбытовую политику, в том числе на международном уровне, маркетинговую концепцию организаций. Представленный материал может быть полезным для руководства всех организаций, стремящихся к максимизации финансово-экономической выгоды и к лидерскому положению на рынках сбыта.

Ключевые слова: маркетинговая деятельность, маркетинг, международный маркетинг, глобальные маркетинговые цели, принцип инновации, конъюнктура рынка, организация службы маркетинга, сегментация рынка, концепция социально-этичного маркетинга.

Постановка проблемы. Современные условия хозяйствования направлены на удовлетворение организациями, являющимися первичным звеном экономики, нужд и потребностей населения максимально эффективными способами, поэтому их руководству необходимо следовать сложившейся хозяйственной конъюнктуре, отличающейся жесткими требованиями покупателей, и принимать прогрессивные управленческие решения.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам маркетинговой деятельности уделяют большое внимание К.В. Павлов, в том числе в соавторстве с М.И. Шишкиным [4-6], П.А. Цыпляков, в том числе в соавторстве с П.Б. Акмаровым [8-10], некоторые маркетинговые аспекты в своих трудах также освещают Л.М. Лабутина, в том числе в соавторстве с Н.Д. Эмировым [2; 3; 11], Р.Г. Сагтаров в соавторстве с А.Л. Комышевым и Б.Д. Зоновым [1; 7].

Цель статьи – проанализировать современные тенденции развития маркетинговой деятельности организаций.

Изложение основного материала исследования. На основе точек зрения которых авторы выделяют и предлагают руководству организаций учитывать следующие современные тенденции развития маркетинговой деятельности:

1. Постановка глобальных маркетинговых целей.

Глобальными маркетинговыми целями являются:

- 1) максимизация объемов сбыта продукции покупателям;
- 2) максимизация степени удовлетворения покупателей в продукции;
- 3) предоставление покупателям максимально широкого выбора продукции;
- 4) обеспечение покупателям необходимых условий жизнедеятельности.

2. Реализация принципа инновации. Принцип инновации состоит в постоянном совершенствовании, создании новой продукции и новых направлений в научно-исследовательских и опытно-конструкторских работах (НИОКР).

3. Полный и всесторонний учет факторов формирования конъюнктуры рынка.

К факторам формирования конъюнктуры рынка рекомендуется относить следующие хозяйственные условия:

- 1) экономическая обстановка;
- 2) особенности организации;
- 3) межличностные отношения;
- 4) индивидуальные особенности личности;
- 5) осознание проблемы;
- 6) обобщенное описание нужды;
- 7) оценка характеристик продукции;
- 8) поиски поставщиков;
- 9) оценка работы поставщиков.

4. Организация службы маркетинга по географическому принципу в силу расширения масштабов сбытовых процессов. При данной структуре службы маркетинга управляющему по отдельному региону или отдельной стране подчиняются менеджеры по определенным видам продукции. Главное преимущество такой структуры службы маркетинга заключается в том, что менеджеры по отдельным регионам и странам живут в пределах обслуживаемой местности, поэтому они лучше знают покупателей и более эффективно выполняют свою работу.

5. Острая необходимость правильного планирования стратегии сегментации рынка.

Этапы правильного планирования стратегии сегментации рынка должны осуществляться в следующей последовательности:

1) определение характеристик и требований покупателей;

2) анализ сходств и различий покупателей;

3) разработка профилей групп покупателей;

4) выбор потребительского сегмента:

а) определение сегмента, представляющего наибольший интерес для организации;

б) определение количества сегментов, на которые будет ориентироваться организация;

5) определение положения реализуемой продукции на конкретном сегменте рынка;

6) разработка плана маркетинга.

Критерии правильного планирования стратегии сегментации рынка:

1) должны быть различия между покупателями, иначе маркетинг будет носить массовый характер;

2) в каждом сегменте у покупателей должно быть достаточно сходств, иначе организация не сможет разработать маркетинговую стратегию;

3) должна иметься возможность измерить характеристики и требования покупателей;

4) сегменты должны быть достаточно большими для обеспечения необходимого объема продаж и покрытия расходов;

5) покупатели в сегментах должны быть достаточно быстро заинтересованы в приобретении товара.

6. Выбор стратегии дифференцированного маркетинга. При стратегии дифференцированного маркетинга организация решает выступать на нескольких сегментах и разрабатывает для каждого из них детальный маркетинговый план.

7. Установление цен со скидками и зачетами.

Организациям стоит применять всю разновидность скидок и зачетов:

1) основные скидки. Под основными (простыми) скидками (скидками за платеж наличными денежными средствами) понимается снижение цены для клиентов, которые оперативно оплачивают покупку.

2) скидки за количество приобретаемого товара. Скидки за количество приобретаемого товара представляют собой уменьшение цены для всех клиентов, которые приобретают большое количество продукции;

3) бонусные скидки. Бонусные скидки (скидки за оборот) предоставляются постоянным клиентам в зависимости от достигнутого объема продаж в течение одного года;

4) сезонные скидки. Сезонные скидки предоставляются клиентам, совершающим внесезонные покупки;

5) скрытые скидки. К скрытым скидкам относятся предоставление клиентам бесплатных образцов, оказание бесплатных услуг;

6) товарообменные зачеты. К товарообменным зачетам относятся скидки за приобретение у продавца новой продукции при условии возврата ранее купленной продукции.

8. Применение стратегии высоких цен вследствие активных разработок подлинных новинок. Стратегия высоких цен (стратегия «снятия сливок») предполагает первоначальное установление цены на очень высоком уровне, а затем ее постепенное снижение по мере завоевания продукцией рынка. Данная стратегия применяется для продукции, которая является подлинной новинкой.

9. Функционирование многоканальной системы сбыта. Многоканальная система сбыта заключается в использовании как прямых, так и косвенных каналов сбыта, позволяющих организациям добиваться мультипликации доходов и прибыли от продаж продукции.

10. Сочетание различных видов продвижения продукции.

Существуют следующие виды продвижения продукции:

1) реклама (любая платная форма неличного представления и продвижения продукции от известного имени);

2) пропаганда или паблисити (неличное и неоплачиваемое стимулирование спроса на продукцию или деятельность продавца путем распространения о ней важных коммерческих сведений в средствах массовой информации (СМИ));

3) стимулирование сбыта (кратковременные меры, используемые для побудительного воздействия на покупателя в целях реализации ему продаваемой продукции);

4) персональная продажа (устное представление продукции и ее достоинств в личной беседе с потенциальными покупателями).

11. Возрастание роли международного маркетинга. Международный маркетинг отличается от внутреннего маркетинга по нескольким признакам, объединенным в следующие группы, без учета которых организации не смогут в полной мере занимать выгодное конкурентное положение на рынках сбыта:

1) экономическая среда. Планируя выход на зарубежные рынки, необходимо изучить экономику каждой представ-

ляющей интерес страны, привлекательность которой определяется ее хозяйственной структурой и характером распределения доходов;

2) политико-правовая среда.

Факторы политико-правовой среды:

а) отношение к закупкам из-за рубежа;

б) политическая стабильность;

в) валютные ограничения;

г) государственный аппарат;

3) социально-культурная среда. У каждой страны есть свои традиции и обычаи, правила и запреты.

12. Обязательное соблюдение концепции социально-этичного маркетинга. Данная концепция утверждает, что одной из важнейших задач организаций для достижения поставленных целей является удовлетворение нужд рынка более эффективными, чем у конкурентов способами с одновременным сохранением и укреплением благополучия покупателей и общества в целом.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, организации, следуя выявленным и сформулированным авторами тенденциям, смогут в полной мере адаптироваться к современным условиям хозяйствования, что поможет им быть конкурентоспособными и занимать лидерское положение на рынках сбыта.

Литература

1. *Комышев А. Л.* Бизнес-планирование финансового оздоровления предприятий: учеб. пособие / А.Л. Комышев, Р.Г. Саттаров. – Ижевск, 2003. – 275 с.

2. *Лабутина Л. М.* Совершенствование системы финансирования приоритетных национальных программ / Л. М. Лабутина // Актуальные проблемы экономики, социологии и права. – 2012. – № 3. – С. 82-87.

3. *Лабутина Л. М.* Об оценке динамики социально-экономических индикаторов (на примере Удмуртской Республики) / Л. М. Лабутина // Вестник ИжГТУ им. М.Т. Калашникова. – 2015. – № 3 (67). – С. 52-54.

4. *Павлов К. В.* Системный анализ экономики региона: Учебное пособие / К. В. Павлов, М. И. Шишкин. – Ч. 3. – Ижевск: Удмуртия, 2000. – 356 с.

5. *Павлов К. В.* Мировая экономика и международные экономические отношения: учебное пособие / К. В. Павлов. – Белгород: БелГУ. – 2004. – 336 с.

6. *Павлов К. В.* Инвестиции и инновации интенсивного и экстенсивного типа: методы оценки / К. В. Павлов // Экономика и финансы. – 2011. – № 10. – С. 2-8.

7. *Саттаров Р. Г.* Основы менеджмента для руководителей и специалистов предприятий / Саттаров Р.Г., Зонов Б.Д. – Ижевск: Колос, 2003. – 183 с.

8. *Цыпляков П. А.* На пути к полному хозрасчету / П. А. Цыпляков // Коллективный подряд в сельском хозяйстве Удмуртии: опыт и рекомендации. – Ижевск, 1984. – С. 64-76.

9. *Цыпляков П. А.* Совершенствование организации внутрипроизводственных отношений в сельскохозяйственных организациях: монография / П. А. Цыпляков, П. Б. Акмаров. – Ижевск, 2007. – 250 с.

10. *Цыпляков П. А.* Организация внутрихозяйственных производственно-экономических отношений в сельскохозяйственных организациях: курс лекций / П.А. Цыпляков, П.Б. Акмаров. – Ижевск: ФГБОУ ВПО Ижевская ГСХА, 2014. – 292 с.

11. *Эмиров Н. Д.* Социальный эксперимент и продвижение инновационных технологий управления в социальной сфере / Н. Д. Эмиров, Л. М. Лабутина // Вестник ИжГТУ им. М.Т. Калашникова. – 2013. – № 3 (59). – С. 68-71.

References

1. *Komyshchev, A.L. & Sattarov, R.G.* (2003). Business Planning financial recovery enterprises: Textbook. Benefit. Izhevsk, 275.

2. *Labutina, L.M.* (2012). Improvement of the system of financing of priority national programs. Actual problems of economics, sociology and law, 3, 82-87.

3. *Labutina, L.* (2015). An estimate of the dynamics of socio-economic indicators (in the example of the Udmurt Republic). Herald IzhSTU them. MT Kalashnikov, 3 (67), 52-54.

4. *Pavlov, K.V. & Shishkin M.* (2000). System analysis of the regional economy: Textbook. Part 3. Izhevsk: Udmurtia, 356.

5. *Pavlov, K.V.* (2004). World Economy and International Economic Relations: Tutorial. Belgorod: Belgorod State University. 336.

6. *Pavlov, K.V.* (2011). Investments and innovations of intensive and extensive type: IU-Toda assessment. Economy and Finance, 10, 2-8.

7. *Sattarov R.G. & Zonov B.D.* (2003). Basics Management for managers and specialists of enterprises. Izhevsk: Kolos, 183.

8. *Tsyplyakov P.A.* (1984). On the way to full cost accounting. The collectivition in a row in the agriculture of Udmurtia: experience and recommendations. Izhevsk, 64-76.

9. *Tsyplyakov, P.A. & Akmar P.B.* (2007). Improvements in industrial relations in the agricultural organizations: monograph. Izhevsk, 250.

10. *Tsyplyakov, P.A. & Akmar P.B.* (2014). Organisation farm production and economic relations in the agricultural organizations: lectures. Izhevsk: VPO Izhevsk State Agricultural Academy, 292.

11. *Emirs, N.D. & Labutina, L.M.* (2013). Social experimentation and promotion of innovative technology management in the social sphere. Herald IzhSTU them. MT Kalashnikov, 3 (59), 68-71.

Ільїн С. Ю., Кочеткова І. А.

Сучасні тенденції розвитку маркетингової діяльності організацій

Стаття включає в себе сформульовані авторами тенденції, властиві сучасним умовам господарювання організацій, для яких характерна гостра конкурентна боротьба за покупців через пропонованих ними жорстких вимог до продавців. Основна увага акцентована на глобалізацію, інновацію, організацію маркетингу, маркетингову кон'юнктуру, сегментацію ринку, маркетингову стратегію, цінову і збутову політику, в тому числі на міжнародному рівні, маркетингову концепцію організацій. Представлений матеріал може бути корисним для керівництва всіх організацій, що прагнуть до максимізації фінансово-економічної вигоди і до лідерського положення на ринках збуту.

Ключові слова: маркетингова діяльність, маркетинг, міжнародний маркетинг, глобальні маркетингові цілі, принцип інновації, кон'юнктура ринку, організація служби маркетингу, сегментація ринку, концепція соціально-етичного маркетингу.

Ilyin S., Kochetkova I.

Modern trends of marketing organizations performance

The article includes the authors formulated the tendencies inherent in modern conditions of managing organizations, which are characterized by intense competition for customers because they imposed strict requirements for sellers. The main attention is focused on globalization, innovation, marketing organization, marketing environment, market segmentation, marketing strategy, pricing and distribution policies, including at the international level, the concept of marketing organizations. The material presented can be useful for the management of all organizations seeking to maximize financial and economic benefits and to a leadership position in the markets.

Keywords: marketing activity, marketing, international marketing, global marketing objectives, innovation, market conditions, organization of service of marketing, market segmentation, concept of social-ethical marketing.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор по науковій роботі Іжевського інституту управління, завідує кафедрою «Економіка» Камського інституту гуманітарних і інженерних технологій, г. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Стаття подана
19.01.2016 г.*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто підходи до визначення сутності інвестиційної та інноваційної привабливості, наведено визначення досліджуваного поняття, яке базується на узагальненні вже існуючих в літературі; під терміном інноваційна привабливість автором пропонується розуміти сукупність технічних, фінансових, організаційних, інтеграційних, кадрових характеристик підприємства, оцінюваних потенційним інноватором (в особі зовнішнього інвестора або власника) для ухвалення інвестиційного рішення про вкладення коштів у фінансування конкретних інновацій. На основі узагальнення показників інвестиційної та інноваційної привабливості, що приводяться в літературі, розроблений авторський методичний підхід до визначення рівня інвестиційної та інноваційної привабливості, який дозволить виявляти ступінь готовності сільськогосподарського підприємства агропромислового комплексу до впровадження інновацій в різні сфери його діяльності. Особливістю запропонованого методичного підходу є врахування показників загальноекономічного та фінансового характеру, які дозволяють оцінити здатність підприємства розвиватися в перспективі в результаті впровадження інновацій. Розглянуто якісні характеристики інноваційної привабливості підприємств, які пропонується оцінювати з використанням експертного методу, що дають можливість враховувати думку авторитетних фахівців у сфері інвестиційного та інноваційного менеджменту. Запропоновано комплексну систему формування інноваційної привабливості підприємства, яка дозволяє поетапно реалізовувати стратегію формування інноваційної привабливості і досягати високого ступеня віддачі від інвестицій в інновації.

Ключові слова: інновації, інноваційна привабливість, інвестиції, проект, сільськогосподарське підприємство, показник, управління інноваційною привабливістю, методичний підхід, стратегія.

Постановка проблеми. Для української економіки розвиток сільськогосподарських підприємств (АПК) є індикатором зростання всієї системи виробництва. Це пов'язано з тим, що підприємства сільськогосподарської галузі вкрай швидко реагують на фактори зовнішнього середовища, наприклад, на зміну цін на паливно-мастильні матеріали, курси валют, на коливання погодних умов, рівень життя в країні, зовнішньоекономічну ситуацію тощо. Крім того, не можна не відзначити наявність внутрішніх факторів, що негативно впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств (АПК), таких як зношеність та застарілість машин і устаткування, використовуваного на досліджуваних підприємствах.

Наведені аргументи обумовлюють необхідність активізації інвестиційної та інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, з тим щоб залучити інвестиційні ресурси в оновлення технологій, обладнання, техніки. Як правило, при дослідженні здатності підприємства впроваджувати в свою структуру інновації оцінюється ряд параметрів, які і складають

його інвестиційну та інноваційну привабливість. Проблема дослідження сутності та оцінювання інноваційної привабливості стала розглядатися в літературі порівняно недавно і часто тісно перегукується з поняттям і оцінкою інвестиційної привабливості. Розмежування цих понять є однією з базових завдань в рамках інноваційного управління сільськогосподарськими підприємствами (АПК). Інноваційна привабливість розглядається в більшості літературних джерел в рамках інноваційної політики підприємства. Спираючись на ці дані, на нашу думку, можна стверджувати, що активна інноваційна політика сільськогосподарських підприємств АПК може стати тим локомотивом, який дозволить спрямувати наявні резерви і існуючі технологічні потужності на розвиток всього сільськогосподарського комплексу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом все більше вчених приділяють увагу визначенню понять інвестиція, інновація, інвестиційна та інноваційна політика, інноваційна та інвестиційна привабливість. Найбільшої уваги, на нашу думку, заслуговують роботи як

зарубіжних вчених Колеман Д., Фуллер Б., Херстейн Р., Джоргенсон Д., Крелле В., Лернер Д., Мегінсон В., Ромер П., Шмідт Р., Солоу Р., так і вітчизняних І. Т. Балабанов, І. О. Бланк, В. П. Горьовий, С. О. Гуткевич, А. А. Задоя, О. В. Захарчук, М. І. Кісіль, М. Ю. Коденська, В. Г. Чабан, І. В. Ліпсіц, І. І. Лукінов, П. І. Юхименко, Г. М. Підлісецький, М. М. Кропивко, П. Т. Саблук та інші.

Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій та підходів до оцінки інвестиційної та інноваційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядати сутність та особливості інноваційної привабливості неможливо без розуміння самої категорії інновації. Узагальнивши погляди наведених дослідників, пропонуємо розуміти в даній роботі під інноваціями систему заходів, пов'язаних з впровадженням результатів науково-технічного прогресу, які полягають в оновленні, удосконаленні або переорієнтації основних фондів, технологій або організації виробничого процесу для поліпшення якості продукції та підвищення економічної ефективності діяльності підприємства [9, с. 123]. Враховуючи особливості функціонування сільськогосподарських підприємств АПК, які істотно залежать від якості сільськогосподарської техніки і технологій обробки і виробництва аграрної продукції, особливий інтерес представляють технологічні інновації, а саме – оновлення основних засобів та розробка прогресивних технологій виробництва [2, с. 63-66].

У реалізації цієї форми інновацій зацікавлені не тільки власники підприємства та інвестори, але і сама держава, оскільки залучення новітніх технологій позитивно впливає на екологічний стан територій, прилеглих до сільськогосподарського підприємства АПК, на умови праці сільськогосподарських робітників, інвестиційну та інноваційну привабливість держави на міжнародному ринку капіталів, на автоматизацію виробництва, використання науково-технічного потенціалу, закладеного в радянські часи. Від того, чи здатне

підприємство впровадити інновації та отримати від них віддачу, і залежить ступінь його інноваційної привабливості [4, с.107-110].

Тому перш за все, на нашу думку, слід визначитися з тим, що розуміється під терміном інноваційна привабливість: це сукупність технічних, фінансових, організаційних, інтеграційних, кадрових характеристик підприємства, оцінюваних потенційним інноватором (в особі зовнішнього інвестора або власника) для ухвалення інвестиційного рішення про вкладання коштів у фінансування конкретних інновацій (визначення розроблено автором). Доцільно зауважити, що цінність представляє лише інтегральний аналіз цих характеристик, така ситуація пояснюється обмеженістю ресурсів інвестора, адже при інвестуванні в інноваційні технології часто немає ресурсів для формування нової інфраструктури з метою налагодження недостатньо розвинених складових [6, с. 146-151]. Інакше кажучи, поєднання не надто успішних факторів є більш ефективним, ніж поєднання в значній мірі розвинених і незадовільних, оскільки паралельний розвиток кожного елемента є менш витратним для інвестора, ніж вирівнювання загального рівня розвитку підприємства [8, с. 160-164]. Серед критеріїв, за якими потенційні інвестори (в особі зовнішніх зацікавлених осіб або власне підприємства) можуть вибирати об'єкт для вкладення коштів в інновації, виділяються фінансовий стан і нематеріальні активи, що належать підприємству (наявність власної унікальної технології виробництва, відомої торгової марки, налагоджених зв'язків з контрагентами, висока якість землі, унікальні насіння або сорти сільгоспкультур та ін.) [7, с. 38-43].

Однак головним фактором, який впливає на прийняття інвестиційного рішення, є якість основних засобів, рівень їх відповідності сучасним потребам та реаліям ринку, а також рівень ризику. Оскільки для оцінки перспектив інвестування коштів в інновації необхідно аналізувати різні сфери діяльності сільськогосподарського підприємства, були розглянуті роботи таких авторитетних

вчених як М.Ю. Коденська, П.Т. Саблук, С.О. Гуткевич, в яких розглянуто методичні підходи до оцінки інноваційної привабливості підприємств та запропоновано узагальнений перелік показників.

На нашу думку потенційний інвестор при прийнятті рішення про вкладення коштів в інновації повинен аналізувати велику кількість показників, що істотно ускладнює процес ухвалення рішення і не дає можливості отримати комплексну оцінку інноваційної привабливості.

Особливу увагу слід приділяти фінансовій стійкості, майнового стану та ризиковості сільськогосподарського підприємства АПК [1, с.30-34]. Позитивні зрушення в цих сферах в результаті впровадження інновацій з високою часткою ймовірності приведуть до збільшення рентабельності сільськогосподарського підприємства АПК [5, с.26-30]. Крім кількісних характеристик при оцінці інноваційної привабливості потенційний інвестор приділяє увагу і якісним характеристикам. Оцінку їм, як правило, за допомогою бально-факторного методу дають експерти – за результатами ознайомлення з виробничими потужностями, характеристиками земельних ділянок і сільськогосподарських тварин, кваліфікацією персоналу.

Висновки та перспективи подальші досліджень. Приймаючи рішення про вкладення капіталу в той чи інший інноваційний об'єкт у сфері АПК, інвестор розглядає інноваційну привабливість комплексно. Йому необхідно враховувати забезпечення високої привабливості на всіх етапах реалізації проекту – від вибору конкретного об'єкта до технічних характеристик інноваційного проекту. Звідси очевидно, що інноваційна привабливість має комплексний характер і формується з урахуванням принципу синергії. Якщо підприємство АПК має більшість характеристик, оцінених експертами вище середнього, то ступінь інноваційної привабливості вище, ніж якщо за деякими характеристиками оцінки близькі до максимуму, а за іншими прямують до мінімуму.

Такий нерівномірний розподіл може свідчити про стрибкоподібний розвиток

підприємства, неоптимальну організаційну структуру, що знижує інноваційну привабливість підприємства. Наведена система дозволить підприємству поетапно реалізувати стратегію формування інноваційної привабливості і досягати високого ступеня віддачі від інвестицій в інновації. Інноваційна привабливість є показником, який дозволяє потенційному інвестору (яким може виступати і власник підприємства) оцінити ступінь готовності підприємства до впровадження інновацій і здатність поліпшити ситуацію на підприємстві до такої міри, щоб відшкодувати витрати, пов'язані з реалізацією інновацій.

Література

1. *Аксентюк М. М.* Концептуалізація контролінгу як елементу інноваційних процесів у менеджменті агропромислових формувань / М. М. Аксентюк // Проблеми науки : Міжгалузевий науково-технічний журнал. – К. : Київ ЦНТЕІ Міністерства освіти і науки України, ЦДПН ім. Г.М. Доброва НАН України. – 2009. – № 12. – С. 30-34.
2. *Громов О. А.* Фінансове забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств / О.А. Громов // Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи: всеукр. наук.-практ. конф. /., 2-3 черв.2010 р.: тези доп. –Херсон, – 2010. – С. 63-66.
3. *Жуйков Г. Є.* Пріоритетні напрями інноваційно-інвестиційного розвитку сільського господарства Херсонщини / Г. Є. Жуйков, Л. М. Миронова, О. М. Димов // Ін-т землеробства південного регіону УААН. Зрошуване землеробство. – Херсон : Айлант. – 2009. – Вип. 51. – С. 98-104.
4. *Зборовська Ю. Л.* Інноваційні чинники формування експортного потенціалу переробної промисловості / Ю.Л. Зборовська // Економіка АПК : Міжнародний науково-виробничий журнал. – К. : ТОВ «Редакція міжнародного науково-виробничого журналу «Економіка АПК». – 2009. – № 1(171). – С. 107-110.
5. Інноваційні процеси в аграрному секторі економіки / П. А. Лайко [и др.] // Економіка АПК : Міжнародний науково-

виробничий журнал. – К. : ТОВ «Редакція міжнародного науково-виробничого журналу «Економіка АПК». – 2009. – № 9(179). – С. 26-30.

6. *Крейдич І. М.* Дослідження показників та критеріїв оптимальності забезпечення інноваційного розвитку підприємства / І. М. Крейдич, С. А. Ткаченко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – В. 16. – Ч.2. – С.147-151.

7. *Малюга Л. М.* Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК / Л. М. Малюга // Економіка АПК : Міжнародний науково-виробничий журнал. – К. : ТОВ «Редакція міжнародного науково-виробничого журналу «Економіка АПК». – 2009. – № 11(181). – С. 38-43.

8. *Пелих І. В.* Особливості венчурного інвестування в АПК / І. В. Пелих // Таврійський науковий вісник. – Херсон : Айлант. – 2009. – Вип.65. – С. 160-164.

9. *Скібіцький О. М.* Інноваційний та інвестиційний менеджмент : навч. посіб. / Скібіцький О. М. – К. : Центр навч. літер., 2009. – 408 с.

References

1. *Aksentyuk, M. M.* (2009). Conceptualizing a controlling element of innovation processes in agricultural management units. *Problems of Science: Interdisciplinary scientific journal*, 12, 30-34.

2. *Gromov, O. A.* (2010). Financial support innovation of agricultural enterprises. The financial system of Ukraine: Current State, Problems, Prospects, All-Ukrainian. *nauk. and practical. Conf.*, June 2-3. 2010, 63-66.

3. *Zhujkov, G. Ye.* (2009). Priority areas of innovation and investment development of agriculture Kherson. *Irrigated agriculture*, 51, 98-104.

4. *Zborovs`ka, Yu. L.* (2009). Innovative export potential factors shaping process industry. *Economics of AIC International Scientific Production Journal*, 1(171), 107-110.

5. *Lajko, P. A.* (2009). Innovative processes in the agricultural sector. *Economics of AIC International Scientific Production Journal*, 9(179), 26-30.

6. *Krejdych, I. M.* (2009). Research indicators and criteria to ensure optimal development of innovative enterprises. *Proceedings Kirovograd National Technical University. Economic science*, 16, 147-151.

7. *Malyuga, L. M.* (2009). Organizational-economic mechanism to stimulate innovation in agriculture. *Ltd. «Edition of the International scientific and practical journal «Economics of AIC»*, 11, 38-43.

8. *Pelyx, I. V.* (2009). Features of venture investment in agriculture. *Tavria Scientific Bulletin*, 65, 160-164.

9. *Skibicz`kyj, O. M.* (2009). Innovation and investment management: teach. guidances. *Kiev: Center teach. letters.*, 408.

Однорог М. А.

Методические подходы к оценке инвестиционной и инновационной привлекательности сельскохозяйственных предприятий

В статье рассмотрены подходы к определению сущности инвестиционной и инновационной привлекательности, приведены определения исследуемого понятия, которое базируется на обобщении уже существующих в литературе; под термином инновационная привлекательность автором предлагается понимать совокупность технических, финансовых, организационных, интеграционных, кадровых характеристик предприятия, оцениваемых потенциальным инноватором (в лице внешнего инвестора или собственника) для принятия инвестиционного решения о вложении средств на финансирование конкретных инноваций. На основе обобщения показателей инвестиционной и инновационной привлекательности, приводимых в литературе, разработанный авторский методический подход к определению уровня инвестиционной и инновационной привлекательности, который позволит выявлять степень

готовности сельскохозяйственного предприятия агропромышленного комплекса к внедрению инноваций в различных сферах его деятельности. Особенностью предложенного методического подхода является учет показателей общеэкономического и финансового характера, которые позволяют оценить способность предприятия развиваться в перспективе в результате внедрения инноваций. Рассмотрены качественные характеристики инновационной привлекательности предприятий, предлагается оценивать с использованием экспертного метода мнения авторитетных специалистов в области инвестиционного и инновационного менеджмента. Предложена комплексная система формирования инновационной привлекательности предприятия, которая позволяет поэтапно реализовывать стратегию формирования инновационной привлекательности и достигать высокой степени отдачи от инвестиций в инновации.

Ключевые слова: инновации, инновационная привлекательность, инвестиции, проект, сельскохозяйственное предприятие, показатель, управления инновационной привлекательностью, методический подход, стратегия.

Odnorog M.

Methodological approaches to assessing the investment attractiveness and innovative of agricultural enterprises

The article considers approaches to defining the essence of investment and innovation attractiveness, are investigated concept definition, which is based on a synthesis of existing literature; the term innovation attractiveness author proposed to understand a set of technical, financial, organizational, integration, human performance company, estimated potential innovator (represented by the foreign investor or owner) for the investment decision to invest in the financing of specific innovations. Based on the generalization performance of investment and innovation appeal, cited in the literature, the author developed a methodical approach to determine the level of investment and innovative appeal, which will identify readiness agricultural agricultural enterprises to innovate in different areas of its operations. The feature of the proposed methodological approach is the consideration of overall performance and financial, are to assess the ability of companies to develop in the future as a result of innovation. We consider the qualitative characteristics of innovation attractiveness of firms invited to evaluate using expert method, making it possible to take into account the opinion of authoritative experts in the field of investment and innovation management. A comprehensive system of formation of innovation attractiveness that allows gradually implement innovative strategy formation attractiveness and achieve a high level of return on investment in innovation.

Keywords: innovation, innovative appeal, investment, project, agricultural enterprise indicator of innovation attractiveness, methodical approach, strategy.

Рецензент: Юхименко П. І. – доктор економічних наук, професор, ректор Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ “Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Біла Церква, Україна.

Reviewer: Yukhimenko P. – Professor, Ph.D. of Economics, professor rector Bilotserkivskyi Institute of Economics and Management university "Open International University of Human Development" Ukraine, Bila Tserkva, Ukraine.

e-mail: bc-uu@mail.ru

Стаття подана
28.02.2016 р.

ШОКОВІ ЗБУРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Метою статті є формування теоретико-методологічного підґрунтя дослідження шоківих збурень соціально-економічних системи та конструювання відповідної дефініції. В роботі доведено, що базисом теоретичної конструкції дефініції «шоку» є реалізація безпосереднього впливу екзогенного або ендогенного чинника «Ч» на структурні зв'язки «З» соціально-економічних цілісних утворень. В цьому сенсі шоки виступають посередником (взаємозв'язком) між причинами змін в соціально-економічних системах і самими змінами, під діями яких вони виникли. Шок в повному обсязі проявляє себе при наявності необхідних умов для своєї реалізації та при достатньому рівні глибини та масштабу імпульсів, що істотно впливають на структурні зв'язки системи. В результаті проведення дослідження сформовано та доведено справедливості гіпотези: механізм зміни соціально-економічних систем криється в діалектиці їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків. На методологічному рівні такий висновок підтверджується онтологією моделі існування (розвитку) національної соціально-економічної системи.

Ключові слова: шок, збурення, соціально-економічна система, зв'язок, структура.

Постановка проблеми. Активізація глобалізаційних процесів виводить світову економіку на новий формат розвитку. Ці умови характеризуються значним ступенем невизначеності та систематичним впливом збурень, як внутрішнього так і зовнішнього походження. Природа цих збурень носить різноманітний характер як екологічного, політичного, так і технологічно-економічного походження, що ускладнює забезпечення сталого розвитку національних економік. Формування стратегії та створення ефективного механізму забезпечення сталості розвитку вітчизняної соціально-економічної системи (здатності поглинати шоківі збурення) потребує проведення теоретичного дослідження природи та напрямів впливу різноманітних шоків як підґрунтя до визначення адекватних інструментів національної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням економічних спадів, у тому числі й факторів шоківих збурень, займається окремий напрямок економічної науки. Із часів Дж. М. Кейнса увага концентрується на аналізі здатності до збереження економікою стану рівноваги. Прямий переклад з англійської «шок» - потрясіння, удар, найбільш поширене в медичних колах для визначення патологічного процесу як реакції на симптомокомплекс важких порушень кровообігу, ди-

ханья, обміну речовин, обумовлений розладом регуляції життєвоважливих процесів, при загрозливих життю станах. За аналогією економічний шок слід розглядати як надзвичайний подразник, чинник виводу з рівноваги соціально-економічної системи.

У роботі старшого наукового співробітника Інституту економіки та прогнозування НАН України Т. Шинкоренко «Макроекономічні шоки: теоретичні та емпіричні аспекти» пропонується ідентифікувати економічний шок як «реальну раптову зміну в умовах господарювання, що виводить економічну систему зі стану рівноваги або ще більш поглиблює нерівноважний стан економіки» [1, с.46]. Зрозуміло, що таке визначення побудовано здебільше на положеннях неокласичної методології і не зовсім відповідає прийнятому концепту інституційного індивідуалізму. Преш за все, це обумовлюється акцентом на розумінні шоку як чинника порушення рівноваги (поглиблення дисбалансу). Разом з тим, в цьому визначенні міститься дуже важлива складова холичного характеру, а саме – констатація змін в умовах господарювання, тобто загально системних параметрів надіндивідуального (порівняно з економічним агентом) характеру. Акцент на чиннику «зміни середовища» поставлено і у визначенні економічного шоку професора І. Радіонової, - «шок – це неочікувана й у цьому сенсі неприродна реакція на

зміни середовища, тобто на отримані від нього імпульси» [2, с.37]. Оскільки передбачуваність за своїм змістом є усталеною (природною) здатністю пристосуватися до змін, то шок є саме непередбаченою реакцією на імпульс. Наведені нечисленні визначення економічних шоків не дозволяють сформулювати системне уявлення щодо їх сутності, змісту та впливу на онтологізацію моделі існування (розвитку) національних соціально-економічних систем.

Метою статті є формування теоретико-методологічного підґрунтя дослідження шоківих збурень соціально-економічних системи та конструювання відповідної дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка системна цілісність у площині коливань параметрів її елементів в межах нестійкої рівноваги постійно переміщується або в бік більшої їх інтеграції, об'єднання (зміцнення цілісності), або у зворотний бік (поділу, відокремлення, втрати елементів). Фактично шоки в якості імпульсів розривають безперервність у розвитку сформованої організаційної форми соціально-економічної системи. Кризи, що є наступним за шоками етапом, відновлюють безперервність в подальшому розвитку системи шляхом зміни її організаційної форми за рахунок приєднання іншого елемента (елементів), або за рахунок втрати елемента (чи елементів) чи виділення із більш ємної системи. Іншими словами, шоки і кризи, як правило, слідує один за одним, опосередковуючи розрив безперервності розвитку організаційного цілого і виникнення нової організаційної форми.

Результати проведеного в попередніх роботах аналізу [3, 4] забезпечують достатнє підґрунтя для формування такої гіпотези: національна соціально-економічна система (будь яка СЕС) як органічна цілісність, зберігає свою самоорганізацію та відповідні системні властивості у результаті «коливальних рухів» (змін) її складових елементів та їх взаємозв'язків. Саме ці коливання підтримують динамічну рівновагу системи – рівновагу між цілісністю та її порушенням. Динамічність національної соціально-економічної системи може бути ідентифікована як сукупність станів –

угруповання показників (змінних) у заданий момент часу, які певним чином розвиваються (еволюціонують) відповідно до певного закону. З формальної точки зору закон еволюції може бути представлено у вигляді математичної моделі (наприклад, системи диференціальних рівнянь). Математичне обґрунтування моделі стану динамічних системи належить французькому математику А. Пуанкаре. Модель запропонована А. Пуанкаре передбачає опис множини можливих станів системи у вигляді фазового простору, побудованому з урахування не тільки аналізованих змінних, але й їх швидкостей [5, с.175]. Для казуального опису функціонування економічної системи можливо використати систему диференціальних рівнянь аналогічну моделі Лотки-Вольтери [6, с.96; 7, с.25-26].

Припустимо, що в закритій, але динамічній (здатній до саморозвитку) системі здійснюється виробництво засобів виробництва (товар X) та предметів споживання (товар Y). Ці базові положення дуже схожі до припущень двохсекторної моделі відтворення К. Маркса, але взаємозв'язок між динамікою виробництва та споживання засобів виробництва й споживчих товарів не є лінійним. Для формування моделі врахуємо ряд припущень:

1) для спрощення моделі чинник обмеження ресурсної бази не враховується. Це не спотворює економічний зміст моделі адже в умовах посткейнсіанських припущень (як складової сформованої методології інституційного індивідуалізму) ресурси обмежені тільки в довгостроковому періоді, а в короткостроковому періоді наявне їх недовикористання;

2) кількість товарів та послуг X та Y розглядається як безперервна функція часу, що забезпечує використання методів диференціального обчислення;

3) засоби виробництва X за своїм змістом забезпечують інвестиційними товарами як власне виробництво, так і виробництво споживчих товарів, а отже швидкість їх виробництва прямопропорційна (коефіцієнт пропорційності зростання «α») їх початковій кількості (вартості):

$$\frac{dX}{dt} = \alpha X ; \tag{1}$$

4) при фіксованій кількості споживчих товарів Y їх споживання є рівномірним та прямопропорційним початковій кількості (вартості) (коефіцієнт пропорційності зменшення « β »), а отже швидкість зміни їх кількості (вартості) є від'ємною величиною:

$$\frac{dY}{dt} = -\beta Y; \quad (2)$$

5) враховуючи, що засоби виробництва використовуються як у власному виробництві, так і у виробництві споживчих товарів, то коефіцієнт пропорційності зростання « α » буде зменшуватися на величину пропорційну обсягу споживчих товарів (коефіцієнт зменшення пропорційності зростання « γ »):

$$\frac{dX}{dt} = (\alpha - \gamma Y) X; \quad (3)$$

6) враховуючи попереднє припущення, додаткові засоби виробництва, спрямовані у сектор виробництва споживчих товарів, забезпечать скорочення коефіцієнту пропорційності зменшення « β ». Отже швидкість скорочення обсягу (вартості) споживчих товарів буде зменшуватися та за певних умов може стати додатною величиною:

$$\frac{dY}{dt} = -(\beta - \delta X) Y. \quad (4)$$

Об'єднання отриманих функцій у систему дозволяє отримати рівняння короткострокової рівноваги:

$$\begin{aligned} \delta \times \frac{dX}{dt} + \gamma \times \frac{dY}{dt} &= \alpha \times \delta \times \frac{dX}{dt} - \beta \times \gamma \times \frac{dY}{dt}, \\ \beta \frac{dt}{X} + \alpha \frac{dt}{Y} &= -\beta \times \gamma \times Y + \alpha \times \delta \times X. \end{aligned} \quad (5)$$

Враховуючи, що обернена величина змінної дорівнює першій похідній від натурального логарифму цієї змінної маємо таке перетворення:

$$\beta \frac{d(\ln(X))}{dt} + \alpha \frac{d(\ln(Y))}{dt} - \gamma \frac{dY}{dt} - \delta \frac{dX}{dt} = 0. \quad (6)$$

Оскільки похідна може приймати нульове значення тільки для постійної величини маємо:

$$\delta \times X + \gamma \times Y - \beta \times \ln(X) - \alpha \times \ln(Y) = const. \quad (7)$$

Після сукупності послідовних перетворень отримаємо:

$$\begin{aligned} \delta \times X - \beta \times \ln(X) + \gamma \times Y - \alpha \times \ln(Y) &= const; \\ \ln(\exp(\delta \times X)) - \ln(X^\beta) + \ln(\exp(\gamma \times Y)) - \ln(Y^\alpha) &= const; \\ \ln \frac{\exp(\delta \times X)}{X^\beta} + \ln \frac{\exp(\gamma \times Y)}{Y^\alpha} &= const; \quad (8) \\ \ln \left[\frac{\exp(\delta \times X)}{X^\beta} \times \frac{\exp(\gamma \times Y)}{Y^\alpha} \right] &= const; \\ \frac{\exp(\delta \times X)}{X^\beta} \times \frac{\exp(\gamma \times Y)}{Y^\alpha} &= const. \end{aligned}$$

Відповідно до отриманого рівняння фазова траєкторія обсягів товарів X та Y це замкнута інтегральна крива (рис.1) з умовним центром у точці « O » з координатами:

$$X_0 = \frac{\beta}{\delta}; \quad Y_0 = \frac{\alpha}{\gamma}. \quad (9)$$

В цій точці вектор швидкості зміни стану дорівнює нулю. Теоретично соціально-економічна система може опинитися в такому рівноважному стані, але за умов відсутності як ендегенних, так і екзогенних збурювання. Але фактично така ситуація маловірогідна, а отже рівновага є умовним або ідеально бажаним станом соціально-економічної системи.

Результати моделювання (рис. 1) вказують на справедливість сформованої гіпотези. Елементарна динамічна соціально-економічна система буде прагнути до умовної точки рівноваги, але фактично коливатися коло неї в межах граничної фазової траєкторії. Трансформація фазового простору у часову залежність за окремими товарами вказує на періодичні коливання обсягів випуску (споживання) товарів X та Y .

Чим менш стабільна економічна система, тим більше амплітуда її коливань. Зазначимо, що коливання обсягів засобів виробництва та споживчих товарів не співпадають, а знаходяться у певній протифазі. Це є наслідком діалектичних відносин між ними. Отримані результати ілюструють економічний взаємозв'язок між товарами двохсекторної моделі, але є справедливими для будь-якої кількості секторів та товарів.

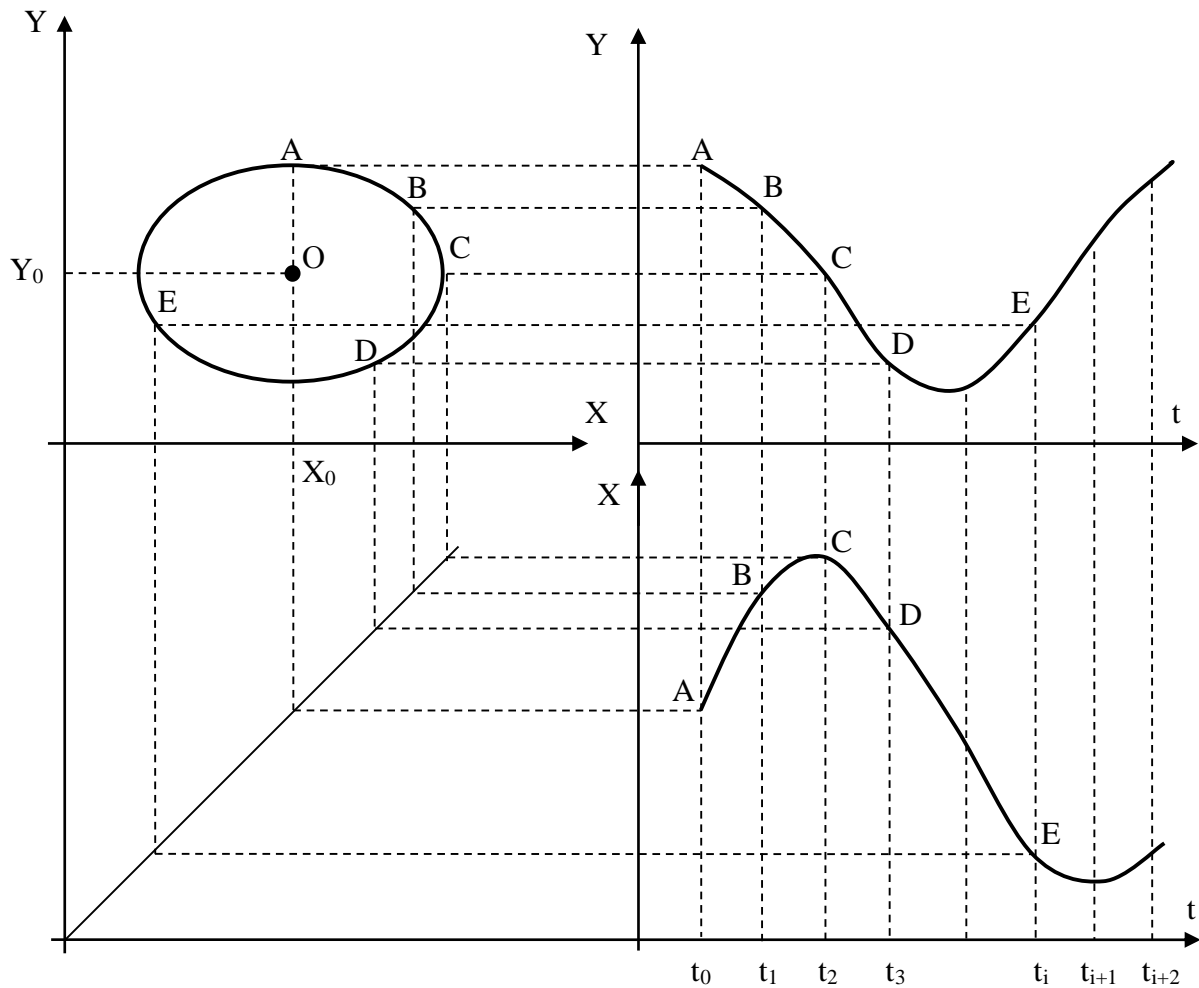

Рис. 1. Фазова траєкторія обсягів засобів виробництва та споживчих товарів (двохсекторна модель)

Джерело: побудовано автором на підставі [5-7]

Аналогічна модель може бути побудована і для позаекономічних відносин, наприклад, взаємоіснування формальних та неформальних інститутів, або співвідношення індивідуального та холичного мотивів поведінки економічних агентів. Все це підтверджує гносеологічну цінність отриманої моделі та доводить справедливість висунутої гіпотези. В залежності від часової розгортки фазової траєкторії можливо визначити і фундаментальні типи стійкості (табл. 1).

Умовна статична рівновага (як постулат методологічного індивідуалізму) та відповідна їй уявна стійкість ($\{Ч\} = \emptyset$, $\{З\} = \emptyset$) можлива тільки за умов відсутності ендогенних та екзогенних збурень та передбачає можливість свого виродження в динамічну рівновагу (появу коливань). З

іншого боку динамічна рівновага теоретично може виродитися у статичну.

Динамічна рівновага є більш реальним варіантом статичної рівноваги та передбачає наявність діалектичних відносин між елементами соціально-економічної системи, її відкритість, відсутність збурень та симетричний тип стійкості ($\{Ч\} = \emptyset$, $\{З\} \neq \emptyset$). Слід особливо зазначити, що будь-яка соціально-економічна система перманентно знаходиться в стані постійного впливу різноманітних екзогенних та ендогенних факторів, але лише частина з них (при досягненні достатньої потужності) перетворюється в шоки з подальшим процесом дестабілізації структурних зв'язків та, як наслідок, розгортанням кризи. В загальному розумінні не має значення якісна характеристика шоку: монетарний, або не-

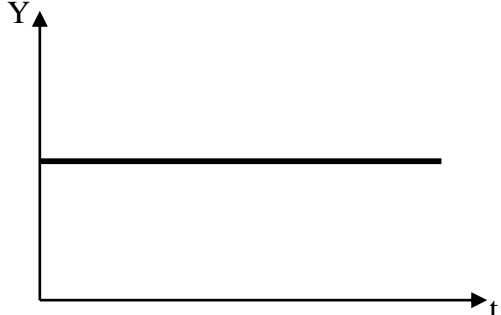
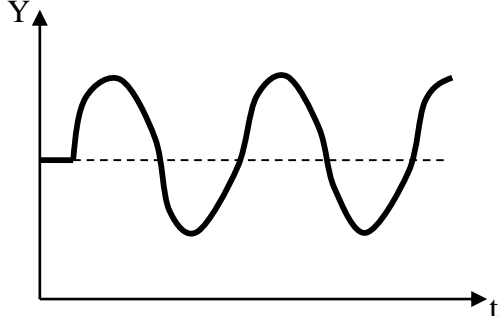
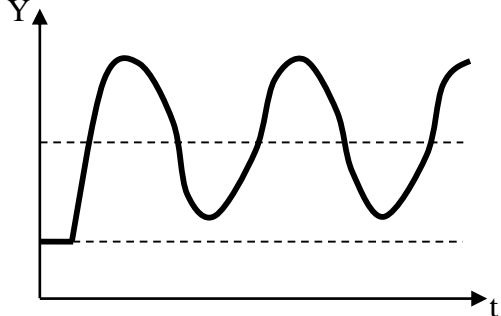
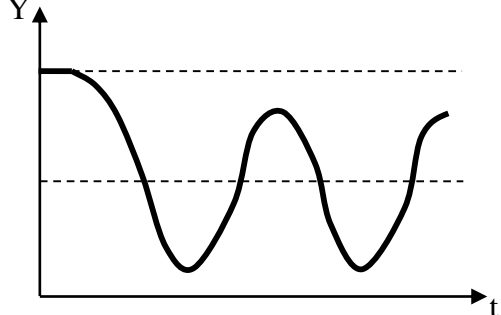
монетарний шок, шок попиту або пропозиції та ін.

Динамічна рівновага при незначних екзогенних або ендогенних збуреннях має незмінну часову розгортку фазової траєкторії, але тип стійкості є інерційним ($\{Ч\} \neq \emptyset, \{З\} = \emptyset$). При накопиченні шоків або

зростанні їх потужності реалізується тип справжньої стійкості ($\{Ч\} \neq \emptyset, \{З\} \neq \emptyset$). В залежності від спрямованості шоку часова розгортка фазової траєкторії або зростає, або скорочується., відповідно змінюються системні зв'язки.

Т а б л и ц я 1

Варіанти фазових траєкторій (часова розгортка) та фундаментальні типи стійкості (для товару Y)

Стан параметрів умовної рівноваги	Фазова траєкторія (часова розгортка)	Фундаментальний тип стійкості
<p>Стан 1 Статична рівновага (шоки відсутні) $X_0=X;$ $Y_0=Y.$</p>		<p>$\{Ч\} = \emptyset, \{З\} = \emptyset$ - уявна стійкість</p>
<p>Стан 2 Динамічна рівновага (шоки відсутні або незначної потужності) $X_0=const;$ $Y_0=const.$</p>		<p>$\{Ч\} = \emptyset, \{З\} \neq \emptyset$ - симетрична стійкість; $\{Ч\} \neq \emptyset, \{З\} = \emptyset$ - інерційна (буферна стійкість)</p>
<p>Стан 3 Формування динамічної рівноваги при потужному позитивному шоці $X_0=const;$ $Y_0 \uparrow.$</p>		<p>$\{Ч\} \neq \emptyset, \{З\} \neq \emptyset$ - справжня стійкість</p>
<p>Стан 4 Формування динамічної рівноваги при значному негативному шоці $X_0=const;$ $Y_0 \downarrow.$</p>		

Джерело: розроблено автором

Отже, шок в повному обсязі реалізує себе не тільки при наявності необхідних умов для своєї реалізації, а й достатніх за своєю глибиною та масштабом імпульсів, що істотно впливають на структурні зв'язки самої системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, базисом теоретичної конструкції дефініції «шоку» є реалізація безпосереднього впливу екзогенного або ендогенного чинника «Ч» на структурні зв'язки «З» соціально-економічних цілісних утворень. І в цьому сенсі шоки виступають посередником (взаємозв'язком) між причинами змін в соціально-економічних системах і самими змінами, під діями яких вони виникли. Отже, ми прийшли до беззаперечного висновку: механізм зміни соціально-економічних систем криється в діалектиці їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Зазначимо, що на методологічному рівні аналогічний висновок було отримано у результаті онтологізації моделі існування (розвитку) національної соціально-економічної системи.

Література

1. Шинкоренко Т. П. Макроекономічні шоки: теоретичні та емпіричні аспекти / Т. П. Шинкоренко // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 44–60
2. Радіонова І. Теорія взаємодії економічних політик за умов макроекономічної нестабільності / І. Радіонова, Є. Алімпієв // Економічна теорія. – 2011. - № 4. – С. 32 – 44.
3. Бурлуцька С.В. Пружність регіональної соціально-економічної системи: мультидисциплінарний підхід / С.В. Бурлуцька // Галицький економічний вісник. – 2015. – №2 (49) - С.56-63.
4. Бурлуцька С.В. Ентропійні характеристики механізмів пружної реакції со-

ціально-економічної системи / С.В. Бурлуцька // Интеллект XXI. – 2015. - №4. – С.71-76.

5. Данилов Ю. А. Прекрасный мир науки. Сборник / сост. А. Г. Шадтина. Под общ. ред. В. И. Санюка, Д. И. Трубецкого. — М.: Прогресс-Традиция, 2008. — 384 с.

6. Хаке Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Г. Хаке. — Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.

7. Куснер Ю.С. Принципы движения экономической системы / Ю. С. Куснер, И. Г. Царев. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2008. – 200 с.

References

1. Shynkorenko, T. P. (2001). Macroeconomic shocks: theoretical and empirical aspects. *Economics and forecasting*, 2, 44–60.
2. Radionova, I. & Alimpiiev, Ie. (2011). Theory of interaction of economic policies in the context of macroeconomic instability. *Economic theory*, 4, 32-44.
3. Burlutska, S.V. (2015). The resilience of regional socio-economic system: a multidisciplinary approach. *Galician economic journal*, 2. (49), 56-63.
4. Burlutska, S.V. (2015). Entropy characteristics of the elastic reaction of the socioeconomic system. *Intelligence XXI*, 4, 71-76.
5. Danilov, Yu. A. (2008). The wonderful world of science. V. I. Sanyuk (Ed). Moscow: Progress-Tradition, 384.
6. Khake, G. (2003). The secrets of nature. *Synergetics: a study on the interaction*. Moskow-Izhevsk: Institute of computer science, 320.
7. Kusner, Yu.S. & Tsarev, I. G. (2008). The principles of the movement of the economic system. Moskow: Fizmatlit, 200.

Бурлуцкая С.В.

Шоковые возмущения социально-экономических систем

Целью статьи является формирование теоретико-методологического базиса исследования шоковых возмущений социально-экономических систем и конструирования соответствующей дефиниции. В работе доказано, что базисом теоретической конструкции дефиниции «шок» является реализация непосредственного влияния экзогенного или эндогенного фактора «Ф» на структурные связи «С» социально-экономических целостных образований. В этом смысле шоки выступают посредником (взаимосвязи) между причинами изменений в социально-экономических системах и самими изменениями, под действиями которых они возникли. Шок в полном объеме проявляет себя при наличии необходимых условий для своей реализации и при достаточном уровне глубины и масштаба импульсов, которые существенно влияют на структурные связи системы. В результате проведенного исследования сформирована и доказана справедливость гипотезы: механизм изменения социально-экономических систем кроется в диалектике их внутренних и внешних связей. На методологическом уровне такой вывод подтверждается онтологией модели существования (развития) национальной социально-экономической системы.

Ключевые слова: шок, возмущение, социально-экономическая система, связь, структура.

Burlutska Sv.

Shock disturbance of socio-economic systems

The aim of the article is formation of theoretical and methodological foundations for the study of shock disturbance of socio-economic system and construction of the definition. It is proved that the theoretical construct basis of the definition "shock" is the implementation of the direct impact of exogenous or endogenous factor "F" structural connections "C" the socio-economic holistic entities. In this sense, the shocks act as the mediator (relationship) between the changes causes in socio-economic systems and the changes by means they appear. Shock fully manifests itself in the presence of the necessary conditions for its implementation and with sufficient level of depth and scale pulses, which significantly affect the system structural connections. As a result of the research the cogent hypothesis are formulated and proved: the mechanism of changes in socio-economic systems lies in the dialectics of their internal and external communications. On a methodological level, this conclusion is confirmed by the ontology model of the national socio-economic system existence (development).

Keywords: shock, disturbance, socio-economic system, connection, pattern.

Рецензент: Макогон Ю. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Міжнародна економіка» Донецького національного університету, м. Вінниця, Україна.

Reviewer: Makogon Yu. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of International Economics Department of Donetsk National University, Vinnitsa, Ukraine.

e-mail: makogon.donnu@mail.ru

*Стаття подана
22.02.2016 р.*

ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ СТИМУЛІВ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Запропоновано підхід до розгляду та пошуку ефективних стимулів функціонування механізму реалізації соціально-економічної політики. Виділено фактори та стимули, що впливають на нього. Доведено, що параметризацію стимулів слід розпочинати з визначення сьогоденних пріоритетів людини, а потім пристосовувати їх до пріоритетів регіону, галузей національної економіки та виявляти найперспективніші напрями соціально-економічної політики держави. Підкреслено, що ключовими, найбільш ефективними й стимулюючими є ті стратегії соціально-економічного розвитку держави, які побудовані на основі параметрів національної природонадленості, навколишнього геосусідства, менталітету нації, національному егоїзмі та економічному патріотизмі.

Ключові слова: параметри, стимули, соціально-економічна політика, механізм реалізації, національний егоїзм, економічний патріотизм, менталітет нації.

Постановка проблеми. Наразі, у більшості українців виникає питання, а чи маємо нагоду ставити до розгляду питання щодо стимулювання ефективного функціонування механізму реалізації соціально-економічної політики, коли багато політиків та науковців констатують далеко не про позитивні реалії та не близькі перспективи стабілізації економіки України [1], а про неможливість подолання кризових явищ в умовах асоціальної держави [2].

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Щодо сучасних публікацій, то неможливо залишити поза межами обговорення наукові, навчальні видання, що вийшли за останній час в Україні, а саме авторів Гриценко А.А. [3], Москаленко А.Н. [4], Підлесної В.Г. [5], які переважно підтверджують кризові явища у економіці України и неможливості виконати державою тих соціальних перетворень, які вимагає сьогодні суспільство. І мабуть в цьому не треба звинувачувати увесь український народ, як це робить Онищенко В.Ф. [6, с. 71]. Коріння цього слід шукати у: хронічному недбальстві політиків, державних діячів по відношенню до своїх громадян та суспільства загалом; корупції [6, с. 73], яка охопила усі ланки влади і яку, навіть після декількох Майданів і революцій неможливо викоринити, бо вона засіла у деяких політиків – на рівні ментальності (і з цим неможливо не погодитись); хронічному знедоленні населення переважної більшості території України, у тому числі депресивних територій Луганської області [7,

с. 23 - 48], що у кінцевому підсумку і привело до проведення антитерористичної операції на цих територіях.

Щодо заходів з активізації та стимулювання ефективної реалізації соціально-економічної політики, то загалом пропонується:

- розвивати соціально-економічні важелі підвищення продуктивності праці [8, с. 11 - 13];
- удосконалювати системи мотивації праці [9, с. 11 - 14] і трудової активності людини [10, с. 384 - 385];
- управляти корпоративною культурою соціально-трудова відносин [11, с. 12, 13];
- структурні реформи усіх базових складових соціально-економічної системи країни [1, с. 33, 34], що стосується у першу чергу вирішення проблем щодо відтворення людського капіталу (харчування, житлових умов та здоров'я), розвитку інфраструктури (транспортного сполучення, зв'язку) та створення умов для інноваційного розвитку людини (освіта, наукова діяльність).

Виходячи з того, що параметризація є елементом системного аналізу, який ідентифікує й кількісно оцінює елементи системи [12; 13, с. 1038], тому у дослідженні ставиться **мета** - виділити фактори, що впливають на механізм реалізації соціально-економічної політики та означити стимули, що впливають на його ефективне функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Напевно слід розпочинати параметризацію стимулів соціально-економічної політики з визначення головних факторів, пріоритетів та головних орієнтирів, які слід активізувати з метою ефективною реалізації означеної соціально-економічної політики.

Щодо соціально-економічної політики, то тут існує думка, що політикою мають займатися не тільки спеціалісти, але й усі зацікавлені особи, виходячи з твердження, що політика – це те, що має відношення до усіх, бо вона не є спеціальною галуззю діяльності [14, с. 9]. Саме тут й розпочинається дилема того, а що саме є предметом й метою соціально-економічної політики, виходячи з яких можна формулювати ті чи інші орієнтири її розвитку й реалізації. У загальному вигляді предметом будь якої політики має бути налагодження чи побудова механізму спільного життя, що відбувається за вимогою отримання благ, достойних кожної людини [15, с. 10 - 11]. Мета кожної політики – це мир, сутність якого виходить далеко за рамки відсутності будь-якого насилля, воєнних дій і таке інше. Цей мир може бути досягнутий за умов всебічної справедливості, можливості жити і вільно розвиватися кожній людині. Безумовно, ця мета ілюзорна і є ідеалом, тому, що наш світ є недосконалим. Тому задача кожної політики - досягнення найбільш кращого виконання і наближення до цих світових ідеалів (орієнтирів). Але кожна людина – є складовою політичного механізму держави або спільноти декількох держав, які законодавчо регламентують і гарантують ефективне функціонування механізму реалізації встановлених соціально-економічних орієнтирів. То ж виникає питання, а які стимули потрібні і для кого, щоб максимально наблизитись до ідеалів соціально-економічної політики загалом, і конкретно – до встановлених орієнтирів у державі та регіонах.

Звертаючись до загальних суспільних благ, деякі автори зводять їх визначення до наявності приватної й суспільної власності [10, с. 103 – 109; 15, с. 36], навіть, виходячи із задекларованих принципів «неділи-

мості благ», «колективного споживання» та «виключності споживача» [10, с. 107]. Що стосується орієнтирів соціально-економічного розвитку України та її регіонів, то тут слід вести мову про [1; 10, с. 191, 384 – 385]:

економічну свободу (надання економічним суб'єктам можливості вільно обирати свою економічну діяльність, виходячи із моделі економічної поведінки (розвитку) регіону і держави;

економічне зростання, що забезпечить високий рівень життя та розвиток людського капіталу;

повну занятість населення, тобто необхідність подолання безробіття у довгостроковому періоді;

стабільність цін, тобто – забезпечення фінансової стійкості, протидія процесу інфляції, їх передбачуваність та прогнозованість;

економічну безпеку та зберігання економічної рівноваги в умовах глобалізації;

соціальну стабільність і захист населення, створення умов та гарантій для деяких груп населення;

ефективну страхову, бюджетно-податкову політику, визначення принципів податкової системи, що мають бути пільговими для груп населення з низькими доходами;

мотивацію суспільно-трудової активності населення, індивідів, малого та середнього бізнесу.

Найбільше дискусійних питань у сучасних дослідженнях викликає саме процес стимулювання. Більшість авторів [16, с. 8 - 12; 17], котрі намагаються писати про це, характеризують переважно умови їх застосування та показники, за якими можна відстежувати зміни у соціально-економічному розвитку, проте самі стимули – навіть не розкриваються. Тому слід погодитись з тим [18], що жоден із дослідників не дає визначення сутності і значимості стимулів для сучасного стану розвитку української економіки.

Якщо звернутися до визначення поняття «стимул» [13, с. 1418], то це те, що породжує специфічну реакцію, активність, інтерес та ентузіазм у будь-кого. Тобто,

переносячи це на досліджувану проблему, то має бути інструмент (чи важіль), що сприятиме ефективній реалізації соціально-економічної політики. Саме до цього інструменту слід віднести виховання у суспільстві відчуття національного егоїзму (соціальної важливості [13, с. 458]) за напрямками [15, с. 343 - 351]: врахування національної (регіональної) автентичності, захист національних (регіональних) інтересів та використання національного (регіонального) досвіду управління на усіх рівнях та гілках влади, господарчої діяльності.

У цьому контексті доречно вести мову й про економічний патріотизм [19], який за своєю сутністю відрізняється від європейського патріотизму, романтизму, утопізму, економічного націоналізму та популізму. Головним підґрунтям економічного патріотизму має бути – орієнтація на загальнолюдські економічні інтереси, що толерантно пов'язані з інтересами суб'єктів різних соціальних груп й верств населення. Задля досягнення цього необхідно:

- 1) підсилення державної капіталізації національної економіки;
- 2) поетапна імплементація угод щодо асоціації України з Європейським Союзом, яка б забезпечила конкурентоздатність та інноваційний рівень розвитку національної економіки;
- 3) стратегії розвитку національної економіки з орієнтацією на процеси глобалізації, що відбуваються у світі.

Досвід економічно розвинених країн показує, що ключовим, дієвим, найбільш ефективнішими й стимулюючими є ті стратегії розвитку, що побудовані на основі параметрів національної природонадленості, менталітету, навколишнього геосусідства [15, с. 350]. А це означає, що саме параметризацію стимулів слід здійснювати саме за цими складовими, орієнтуючись на те, що ключовим, формуючим елементом для ефективної реалізації соціально-економічної політики – є менталітет нації, оскільки в ньому відбиваються й національна культура, й традиції, й досвід господарювання в умовах оточуючого природ-

ного, господарського та торгівельного середовища. Тобто, хто найкраще може знати й вміти хазяйнувати на своїй землі, на свій власний розсуд, ніж споконвічні її володарі. Звідси – розпочинати параметризацію слід з особистісного рівня, визначення сьогоденних пріоритетів людини, а вже потім – пристосування їх до пріоритетів регіону, галузей національної економіки та виявляти найперспективніші напрями соціально-економічної політики держави (рис. 1). Бо саме за такою логікою має розроблюватись механізм реалізації основних орієнтирів соціально-економічної політики, якщо сподіватись на певні результати їх виконання.

Параметри механізму реалізації соціально-економічної політики можуть бути на кожному рівні – різні. Стратегічний рівень може бути зорієнтований на показники підвищення добробуту населення, соціального забезпечення, рівня життя, Тактичний рівень - має бути спрямований на досягнення цих ключових показників у довготривалому терміні, завдяки використанню усіх державних засобів й важелів щодо створення стійкого загального рівня виробництва, стабільного рівня цін, забезпечення повної зайнятості населення, позитивним балансом зовнішньоекономічної діяльності і таке інше. Такими орієнтирами можуть бути темп приросту валового внутрішнього продукту, курс гривні по відношенню до інших світових валют, обсяги державних й банківських кредитів (облікова ставка Національного банку), рівень інфляції і т.п.

Пошук усіх інших компромісів щодо збалансування та створення умов щодо гармонійної інтеграції індивідуальних інтересів у національні – відбувається на галузевому або регіональному рівнях. Орієнтирами такого регулювання є показники наповненості та напрямки фінансування із місцевих (галузевих) бюджетів, зміна структур бюджету на користь виявлених економічних пріоритетів, у напрямі соціалізації економіки, інвестицій, фінансових заощаджень і т.п.

Рис. 1. Рівні функціонування механізму реалізації соціально-економічної політики
Джерело: розроблено авторами

Висновки та напрями подальших досліджень. Запропонований підхід до розгляду та пошуку ефективних стимулів функціонування механізму реалізації соціально-економічної політики дозволяє:

зрозуміти необхідність їх впровадження та забезпечення їх застосування;

обґрунтує доцільність подальшого дослідження органічної єдності соціального (суспільного) та економічного розвитку, бо ігнорування хоча б однієї з них - приводить до негативних змін;

стратегічно переорієнтувати економіку на визначення ролі й місця окремої людини (громадянина) у забезпечення соціально-економічного розвитку держави чи регіону;

сприяти розвитку соціально-економічного потенціалу держави, регіону, окремої людини;

оцінювати рівень соціалізації української економіки як під впливом процесів євроінтеграції, глобалізації, так і світової НТР;

і таке інше, що вимагає необхідність дослідження соціальних потреб й вимог суспільства й окремих індивідів в сучасних умовах розвитку економіки України.

Саме на пошук шляхів, інструментів і способів розв'язання вказаних вище соціально-економічних проблем і будуть спрямовані подальші дослідження авторів.

Література

1. *Онищенко В.Ф.* Реалии и возможности экономической стабилизации и развития Украины / В.Ф. Онищенко // Экономика Украины. – 2015. – № 7. – С. 4 – 17.
2. *Бурлай Т.В.* Риски формирования модели асоциального государства в Украине / Т.В. Бурлай // Экономика Украины. – 2015 – № 6. – С. 92 – 97.
3. *Гриценко А.А.* Современный кризис в контексте логики социально-экономического развития / А.А. Гриценко // Экономика Украины. – 2015. – № 6. – С. 18 – 37.
4. *Москаленко А.Н.* Социальная ориентация политики и возможности опережающего экономического развития в Украине / А.Н. Москаленко // Экономика Украины. – 2015. – №6. – С. 82 – 91.
5. *Подлесная В.Г.* Особенности современного социально-экономического кризиса в Украине и основные ориентиры его преодоления / В.Г. Подлесная // Экономика Украины. 2015. – № 6. – С. 74 – 81.
6. *Онищенко В.Ф.* Выход из кризиса требует решительных действий / В.Ф. Онищенко // Экономика Украины. – 2015. – № 6. – С. 71 – 73.
7. Податкове регулювання в умовах депресивних регіонів: монографія / [Колектив авторів], [За наук. ред. Т.В. Калінеску]

Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 312 с.

8. *Петрацук О.О.* Соціально-економічні важелі підвищення продуктивності праці у сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / О.О. Петрацук. – Кіровоград: Кіровоградський національний технічний університет, 2014. – 21 с.

9. *Ткаченко О.А.* Удосконалення системи мотивації праці в умовах інноваційного розвитку економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / О.А. Ткаченко. – Кіровоград: Кіровоградський національний технічний університет, 2014. – 21 с.

10. *Головіна О.Г.* Основи соціальної економіки: підручник / О.Г. Головіна. - К.: Центр учбової літератури, 2013. – 648 с.

11. *Балика О.Г.* Корпоративна культура як інститут удосконалення соціально-трудових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / О.Г. Балика. – Київ: ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2014. – 21 с.

12. Параметризація... Електронний ресурс. Режим доступу: dic.academic.ru/dic.nsf/business/9602

13. Concise Oxford English Dictionary. Eleventh edition (revised) / Edited by C. Soanes, A. Stevenson. – New York: Oxford University Press, 2009. - 1681 p.

14. *Нойхауз Н.* Ценности христианской демократии / Н. Нойхауз, Х. Лангест. – Гливице (Польща): Изд-во «Вокруг нас», 2014. – 228 с.

15. *Новак А.* Як підняти українську економіку: Монографія / А. Новак. Вид. 5-те доп. – К.: ТОВ «Інпрес», 2015. – 432 с.

16. *Сухотеріна М.І.* Механізм соціальної відповідальності у стратегії корпоративного управління машинобудівного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / М.І. Сухотеріна. – Одеса: Одеський національний політехнічний університет, 2016. – 25 с.

17. *Назарова М.І.* Стимули соціально-економічного розвитку / М.І. Назарова // Економіка та держава. 2011. – № 11. – С. 88 – 90.

18. *Батищева С.М.* Бюджетні стимули у системі фінансового стимулювання / С.М. Батищева. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Economics/22427.doc.htm

19. *Тарасевич В.Н.* Антикризисный потенциал экономического патриотизма / В.Н. Тарасевич // Экономика Украины. – 2015. – № 6. – С. 50 – 52.

References

1. *Onishchenko, V.F.* (2015). Realities and possibilities of the economic stabilizing and development of Ukraine. *Economy of Ukraine*. 7, 4 - 17.

2. *Burlai, T.V.* (2015). Risks of the formation of a model of asocial state in Ukraine. *Economy of Ukraine*. 6, 92 - 97.

3. *Gritsenko, A.A.* (2015). The contemporary crisis in the context of the logic of the socio-economic development. *Economy of Ukraine*. 6, 18 - 37.

4. *Moskalenko, A.N.* (2015). Social orientation of the policy and possibilities of advanced economic development in Ukraine. *Economy of Ukraine*. 6, 82 - 91.

5. *Podlesnaya, V.G.* (2015). Peculiarities of the modern socio-economic crisis in Ukraine and the main reference points in overcoming it. *Economy of Ukraine*. 6, 74 - 81.

6. *Onishchenko, V.F.* (2015). Outcome from the crisis requires drastic actions. *Economy of Ukraine*. 6, 71-73.

7. Tax adjusting in the conditions of the depressed regions. (2011). Manuscript. Luhansk: Volodymyr Dahl EUNU. 312.

8. *Petrashchak, O.O.* (2014). The socio-economic levers of increase of the labor productivity in modern terms: Manuscript. Kirovohrad: Kirovohrad National Technical University, 21.

9. *Tkachenko, O.A.* (2014). An improvement of the system of motivation of labor is in the conditions of innovative development of economy. Manuscript. Kirovohrad: Kirovohrad National Technical University, 21.

10. *Golovina, O. G.* (2013). Bases of social economy. Textbook. Kyiv: Center of educational literature, 648.

11. *Balyka, O.G.* (2014). Corporate culture as institute of improvement of social labor

relations. Manuscript. Kyiv: Kyiv National Economic University of the name of Vadym Getman, 21.

12. Parameterizations... From <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/9602>

13. Concise Oxford English Dictionary. Eleventh edition (revised) (2009). New York: Oxford University Press, 1681.

14. Neuhaus N. & Langest H. (2014). Values of Christian democracy. Gliwice (Poland): Printed "Round us", 228.

15. Novak, A. (2015). How to heave up the Ukrainian economy. Kyiv: LTD "Inpres", 432.

16. Sukhoterina, M.I. (2016). A mechanism of social responsibility in strategy of corporate management of machine-building enterprise. Manuscript. Odessa: Odessa National Economic University, 21.

17. Nazarova, M.I. (2015) Stimulus of socio-economic development. Economy and State. 11, 88 – 90.

18. Batishcheva, S.M. Budgetary stimuli in the system of financial stimulation. From http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Economics/22427.doc.htm

19. Tarasevich, V.N. (2015) Anticrisis potential of the economic patriotism. Economy of Ukraine. 6, 50 - 52.

Калинеску Т. В., Алешкина Л. В.

Параметризация стимулов эффективного функционирования механизма реализации социально-экономической политики

Предложен подход к рассмотрению и поиску эффективных стимулов функционирования механизма реализации социально-экономической политики. Выделены факторы и стимулы, которые влияют на него. Доказано, что параметризацию стимулов следует начинать с определения сегодняшних приоритетов человека, а потом подстраивать их к приоритетам региона, отраслей национальной экономики и выявлять самые перспективные направления социально-экономической политики государства. Подчеркнуто, что ключевыми, наиболее эффективными и стимулирующими являются те стратегии социально-экономического развития государства, которые основываются на параметрах национальной природной принадлежности, окружающего геососедства, менталитета нации, национальном эгоизме и экономическом патриотизме.

Ключевые слова: параметры, стимулы, социально-экономическая политика, механизм реализации, национальный эгоизм, экономический патриотизм, менталитет нации.

Calinescu T., Aleshkina L.

Parameterization of stimulus the effective functioning of realization the mechanism of the socio-economic policy

There is an approach in consideration to the search the effective stimuli, in the realization of the functioning mechanism, to the socio-economic policy. The factors, which influence the mechanism of realization in the socio-economic policy and stimuli, are distinguished through the influence of effective functioning of this mechanism. It is well-known, that the parameterization of stimuli, begins with the determination of today's priorities of the human, and then it adjusts them to the priorities in the region, and in the industries of national economy, with the purpose to increase the most perspective directions of socio-economic policy in the State. Also, it is said that the most effective and stimulant tasks are those strategies of socio-economic development in the States which are built on the basis of parameters of national possession natural resources, surrounding geo-neighborhood, are based by the arguable mentality of a nation, through the national egoism and the economic patriotism.

Keywords: parameters, stimuli, socio-economic policy, mechanism of realization, national egoism, economic patriotism, mentality of nation.

Рецензент: Фінагіна О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент» Черкаського державного технологічного університету, Черкаси, Україна.

Reviewer: Finagina O. – Professor, PhD of Economics, Head of Management Department Cherkassy State Technological University, Cherkassy, Ukraine.

e-mail: ofinagina@rambler.ru

*Стаття подана
22.02.2016 р.*

РОЛЬ СОЦІОДИНАМІКИ В ТЕНДЕНЦІЯХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ

У статті наведено авторське бачення провідної ролі соціодинамік у виникненні феномену соціально-економічного відторгнення, його поширення та можливостей уникнення. Обґрунтовано потреби і необхідності модернізації постулату індивідуалізму, саме в тій його частині, де інтереси суспільства як цілого, не можуть бути зведені до інтересів його окремих членів, що в свою чергу запускає ланцюжок соціально-економічного відторгнення в суспільстві і стає рушійною силою нездоланих суспільних перетворень та економічних наслідків. Підсумовано, що ключовою категорією уникнення соціально-економічного відторгнення є соціодинамічний мультиплікатор економічного зростання, який функціонує у вигляді синергетичної взаємодії трьох складових елементів.

Ключові слова: соціодинаміка, соціально-економічне відторгнення, уникнення, категорія, мультиплікатор, синергетична взаємодія.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день прихильність принципу обов'язковості державної підтримки і залежності суспільства від надання будь-яких суспільних благ, стає вже ідеологічною установкою нового покоління, що, в свою чергу, породжує амбівалентне ставлення до держави. З одного боку, без неї функціонування не можливе, з іншого, - будь-яка її активність вступає в протиріччя з постулатом індивідуалізму. Намагаючись вирішити існуючий парадокс, економісти постійно шукають можливість «приборкати» важелі державного регулювання [1, с. 287] при абсолютному небажанні визнавати легітимність інтересів суспільства як цілого. «Якщо корисність для кожного окремого громадянина дорівнює нулю, то сукупна корисність для всіх членів суспільства буде дорівнює лише нулю і нічому іншому» - ці майже столітньої давності слова шведського економісту Кнута Вікселля [2, с. 73-76] стали свого роду догматом традиційної економічної теорії та парадигмою соціального балансування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Однак, як зазначають Вайцзеккер Е., Ловінс Е. [3] в доповідях Римського клубу серед вчених Інституту Санта-Фе, що розробляють математичну теорію хаотичних систем, існує вельми витончена приказка: «У теорії теорія і практика - це одне і те ж саме, але на практиці - це зовсім різні речі» [3]. Дійсно, в традиційній теорії корисність будь-якого блага визначається виключно його корисністю для окремих людей. А на практиці зустрічаються

і такі блага, які корисні для суспільства як категорії, але абсолютно даремні для людини. Більш того, навіть здатні привести до феноменальних аспектів виникнення соціально-економічного відторгнення [4, с. 49].

Метою статті є обґрунтування потреби і необхідності модернізації постулату індивідуалізму, саме в тій його частині, де інтереси суспільства як цілого не можуть бути зведені до інтересів його окремих членів, що в свою чергу запускає ланцюжок соціально-економічного відторгнення в суспільстві [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою концепції запобігання соціально-економічного відторгнення, яка передбачає зазначену модернізацію розуміння процесів корисності, є сучасні уявлення про соціум, нав'язані великою мірою поглядами Іллі Пригожина [6]. Його постмодерністське бачення світобудови дозволило усвідомити, що зростання ентропії і прагнення системи до рівноваги не є єдиним корисним напрямком руху. Справжня інтрига в динаміці будь-яких відкритих соціально-економічних системах реалізується в моментах біфуркації, хаотичності руху і випадковості. Детермінізм у формуванні рівноваги межує зі стохастичними процесами його руйнування. Однак, домінанта рівноваги - це не завжди добре і позитивно, а скоріше свідчить про стагнацію ситуації та стану.

Виходячи з більш універсальних уявлень про суспільство і асоціюючи його з безліччю індивідуумів, що знаходяться в

безперервних змінах, які потерпають від різного роду флуктуації, що діють самостійно і в складі різних груп, де все соціодинамічних процеси, що відображають як негативні, так і позитивні зворотні зв'язки, описуються на основі своєрідного аналога теореми І. Пригожина [6, с. 27] - при виникненні перешкод для досягнення рівноваги стаціонарний стан соціуму відповідає мінімальній ентропії, а енергія обурення трансформується в інтерес, властивий соціально-економічній системі в цілому і переводить її на якісно новий рівень.

Іншими словами, будь-який імпульс, що збурює, спостерігається щодня і щогодини в усякому суспільстві, а саме зміна екологічної ситуації, зростає потреба в освіті, науці, культурі, посилення диференціації в доходах населення, зниження конкурентоспроможності важливою для країни галузі, просто поява нового продукту або технології породжує, принаймні два наслідки. У першому випадку, флуктуація пригнічується і виникає нова рівновага, а вся енергія обурення поглинається динамікою індивідуальних переваг. У другому випадку енергія флуктуації не розчиняється у нових пристрастях індивідуумів, а навпаки, зберігається і навіть зростає, забезпечуючи формування інтересу суспільства як такого.

Безумовно, що перша ситуація – це лише окремий випадок економічної соціодинамики. При наявності негативного зворотного зв'язку (саме йому і відповідає механізм «невидимої руки») ентропія зростає, енергія збурень знижується, флуктуації слабшають і зникають: в умовах конкурентного ринку зводиться потреби, попит, що постійно змінюється викликає відповідну реакцію та пропозиції, що стимулює формування нової ринкової рівноваги. Там же, де феномен позитивного зворотного зв'язку призводить до посилення флуктуацій і зростання її енергії, виникають нові властивості соціально-економічної системи, формується інтерес суспільства як такого, який не виявляється в індивідуальних перевагах. Що стає безпосереднім важелем виникнення та поширення соціально-економічного відторгнення в суспільстві. З даного трактування зрозумілим стає, що

даний аспект динаміки соціуму, як і його перехід на нові рівні складності в корені суперечить постулату нетерпимості індивідуалізму.

Відмова від громадського універсалізму, гіпотези синергетичного сполучення інтересів і визнання факту існування автономних інтересів суспільства (індивідуалістичних намірів) - вихідне положення концепції впливу соціодинамики на соціально-економічне відторгнення. Відповідно до нього будь-який благо може задовольняти потреби якісно різних учасників ринкових відносин, в тому числі і потреби суспільства в цілому. Припущення про можливість будь-якого блага задовольняти потреби, що не інтегруються, суспільства можна назвати постулатом соціально-економічної корисності.

Важливо підкреслити незалежність соціально-економічної корисності суспільства від корисностей індивідуумів, бо в основі соціально-економічної корисності суспільства завжди лежить суспільна потреба, що не інтегрується та постулюється лише для сукупності індивідуумів в цілому. Саме незалежність соціально-економічної корисності суспільства здатна запобігти виникненню і поширенню соціально-економічного відторгнення, з одночасно діючими індивідуальними суб'єктами з притаманними їм потребами і задоволення інтересів, що не інтегруються. Причому кожен з них прагне до максимізації своєї функції корисності, що сприяє соціально-економічної залученості й активізації економічної мобільності.

В даному трактуванні використовується також базова для інституційної теорії парадигма соціалізації економічних суб'єктів [7, с. 137]. Відповідно до неї кожна людина, будучи індивідуумом зі своїми егоїстичними інтересами, належить одночасно до певної соціальної групи і засвоює характерні для неї ціннісні орієнтації та норми поведінки. Тому поведінку будь-якого суб'єкта соціально-економічних відносин спирається на потужний фундамент соціального досвіду, що формує, в тому числі і його суб'єктивні уявлення про особистий добробут.

Парадигма соціалізації допускає розширення складу учасників соціально-економічної системи, як відкритого взаємодіє суб'єкта. Тому в даній інтерпретації будь-який носій наочно вираженого і відокремленого інтересу, включаючи окремих індивідуумів, їх групи і суспільство в цілому, виступає в якості самостійного суб'єкта соціально-економічних відносин, що прагне реалізувати властивий саме йому інтерес. Дане положення можна назвати постулатом соціально-економічної мотивації.

Винятково важливим у зв'язку з цим є ще одне ключове положення - постулат соціально-економічного імунітету. Даний постулат встановлює, що будь-яке суспільство

об'єктивно має імунітет протидії внутрішньому відторгненню як реакцію на вплив зовнішніх чинників. Інакше кажучи, в ньому генетично існують інтереси і формуються сили, спрямовані на самозбереження суспільства, забезпечення стабільності його структури і окремих елементів. Імунна енергія самозахисту змушує, зокрема, зіставляти індивідуальні добробуту, формувати в різні моменти історії формальні і неформальні обмеження, адекватні соціальні установки, явно виражені і відокремлені інтереси соціально-економічної системи, в тому числі інтереси «ефективності» і «справедливості».

Рис. 1. Категоризація соціально-економічного відторгнення

Джерело: розроблено автором

Ключова категорія уникнення соціально-економічного відторгнення - соціодинамічний мультиплікатор економічного зростання. Даний мультиплікатор функціонує у вигляді взаємодії трьох складових елементів.

1-й елемент - це соціальний ефект, який в концепції економічної соціодинаміки утворюється внаслідок дій суспільства як відкритої системи, що самоорганізується, спрямована на задоволення потреб членів системи, і проявляється у вигляді якісного поліпшення рівня життя кожного індивідуума.

2-й елемент - це яскраво виражена схильність індивідуумів до творення, яка за певних умов спонукає їх до використання переваг поліпшеного рівня життя.

3-й елемент - це сукупність формальних і неформальних інститутів, що забезпечують з'єднання соціально-економічного ефекту зі схильністю індивідуумів до творення. Від якості третього, за своєю суттю комунікативного елементу у вирішальній мірі залежить якість функціонування механізму соціодинамічного мультиплікатора економічного зростання. Якщо інститути забезпечують необхідну комунікацію індивідуа-

льної енергії творення з перевагами поліпшеної суспільного середовища, тоді запуск механізму соціодинамічного мультиплікатора економічного зростання стає неминучим. І з цього моменту реалізація інтересу суспільства як такого починає приносити індивідуальні вигоди, залучаючи все нові індивідууми в соціальний мультиплікатор економічного зростання.

Таким чином, процес «каталізації» соціально-економічного ефекту прямо пропорційно пов'язаний з інституціональною структурою суспільства. Чим більше розвинена ця структура, чим вище міра її адекватності поточним вимогам економічного зростання, тим більше додаткових індивідуальних вигод породжує соціально-економічний ефект.

Енергетика «кумулятивної причинності» підтримується механізмом соціально-економічного імунітету з його безперервними порівняннями індивідуальний добробут, що виробляють постійні зміни в інтересі «справедливості». Аналогічним чином формуються і еволюціонують інші суспільні потреби, включаючи інтерес «ефективності», пов'язаний із забезпеченням конкурентного порядку, відтворенням факторів виробництва, структурними зрушеннями в економіці тощо. Безперервні зміни інституційного середовища суспільства коректують також індивідуальні переваги, що дає можливість уникнути соціально-економічне відторгнення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вище означені шляхи уникнення соціально-економічного відторгнення завдяки категоризації соціодинаміки створюють реальну основу для вирішення одвічного конфлікту між «економічною ефективністю» і «соціальною справедливістю». Якщо держава як носій «інтересу справедливості» є ринковим гравцем, то виникає рівновага, встановлюється одночасно оптимальне співвідношення між ресурсними можливостями всієї сукупності учасників ринку і заходом справедливості в розподілі результатів їхнього використання. Будь-яка спроба підвищити цей захід, тобто домогтися ще більшої справедливості при незмінному первинному розподілі ресурсів, порушує Парето-оптимум і веде до невиправданої розтрати ресурсів.

Однак на практиці в результаті дії внутрішніх чинників збурення і взаємодії із зовнішнім середовищем, відбувається постійна

зміна ступеня корисностей, тобто відмирання старих і актуалізація нових потреб суспільства, що не інтегруються, перетворюють соціально-економічну рівновагу в нескінченно коротку мить історії, низка яких і становить траєкторію еволюційного розвитку суспільства. Іншими словами, феномен соціально-економічного відторгнення, як і шляхи його уникнення залишаються актуальними і надалі трансформуються в залежності від постійного диференціювання потреб і можливостей суспільства.

Література

1. *Новак А.* Як підняти українську економіку: монографія / А. Новак. Вид. 5-те доп. – К.: ТОВ «Інпрес», 2015. – 432 с.

2. *Blaug M. Johan Gustaf Knut Wicksell* / M. Blaug // *Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past.* — СПб.: Экономикс, 2008. — С. 73-76.

3. Енциклопедія Кругосвіт. Універсальна науково-популярна онлайн-енциклопедія / Історія та суспільство. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/

4. *Ліхоносова Г. С.* Місце феномену соціального відторгнення в сучасних соціально-економічних трансформаціях / Г. С. Ліхоносова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». Збірник наукових праць. Випуск 2(4) 2015, Частина I. Мукачево, 2015. – С. 48 – 54.

5. *Likhonosova G.* Modern catalyst for social-economic exclusion society / G. Likhonosova // Журнал «IntellectualArchive» ID 1663. – [Електронне видання] – Режим доступу: www.IntellectualArchive.com/getfile.php?file=ilcaIOICNr6&orig_file=Likhonosova_G.rtf

6. *Пригожин И.*, Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс: Пер. с англ. / Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. — М.: Прогресс, 1986.—432 с.

7. *Калінеску Т. В.* Самоорганізація підприємств: тенденції соціалізації економіки: монографія / Т.В. Калінеску, Г.С. Ліхоносова, Г.О. Надьон, С.П. Кілінкаров. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – 396 с.

References

1. *Novak, A.* (2015). How to heave up the Ukrainian economy. Kyiv: LTD "Inpres", 432.
2. *Blaug, M.* (2008). Johan Gustaf Knut Wicksell. Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. SPb.: *Ekonomykus*, 73-76.
3. Encyclopedia Kruhosvit. Universal scientific and popular online Encyclopedia / History and society. From: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/
4. *Likhonosova, G.* (2015). Place phenomenon of social exclusion in today's socio-economic transformation. Scientific Journal of Mukachevo State University. Series "Economics." Collected Works. Issue 2 (4), Part I. Mukachevo, 48-54.
5. *Likhonosova, G.* (2015). Modern catalyst for social-economic exclusion society. Magazine «IntellectualArchive» ID 1663. From: www.IntellectualArchive.com/getfile.php?file=1caIOIcNr6&orig_file=Likhonosova_G.rtf.
6. *Prigogine I. & Stengers I.* (1986). Order out of chaos: a new dialogue of man with nature / Prigogine and I. Stengers: Trans. from English. / Common. Ed. V. Arshinov, Klimontovich and V. Sachkova. Moscow: Progress, 432.
7. *Calinescu T. & Likhonosova G. & Nadon G. & Kilinkarov S.* (2012). Self enterprises: trends socialization of the economy: monograph. Luhansk: publishing house EUNU. Dahl, 396.

Лихоносова А. С.

Роль социодинамики в тенденции социально-экономического отторжения

В статье приведены авторское видение ведущей роли социодинамики в возникновении феномена социально-экономического отторжения, его распространение и возможностей избежать. Обоснованно потребности и необходимости модернизации постулата индивидуализма, именно в той его части, где интересы общества как целого, не могут быть сведены к интересам его отдельных членов, в свою очередь запускает цепочку социально-экономического отторжения в обществе и становится движущей силой непреодолимых общественных преобразований и экономических последствий. Подведены, что ключевой категорией избежать социально-экономического отторжения является социодинамический мультипликатор экономического роста, который функционирует в виде синергетического взаимодействия трех составляющих элементов.

Ключевые слова: социодинамика, социально-экономическое отторжение, избегание, категория, мультипликатор, синергетическая взаимодействие.

Likhonosova G.

Sociodynamics role in the trend of social and economic exclusion

The article presents the author's vision of a leading role in the emergence of the phenomenon of socio-dynamics socio-economic exclusion, their proliferation and the possibilities to avoid. Justify the need and the need to modernize the postulate of individualism, it is in the part where the interests of society as a whole, can not be reduced to the interests of its individual members, in turn, triggers a chain of social and economic exclusion in society and become the driving force behind insurmountable social transformation and economic consequences. Summed that key category to avoid socio-economic exclusion is sociodynamic multiplier of economic growth, which functions as a synergistic interaction of the three constituent elements.

Keywords: sociodynamics, social and economic exclusion, avoidance, category, cartoonist, synergistic interaction.

Рецензент: Ходаківський Є. І. – доктор економічних наук, професор кафедри «Економічної теорії та інтелектуальної власності» Житомирського національного агроекологічного університету, м. Житомир, Україна.

Reviewer: Khodakivskiy E. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics theory and intellectual property Department Zhytomyr National Agroecological University, m. Zhytomyr, Ukraine.

e-mail: ecos@znau.edu.ua

Стаття подана
28.02.2016 р.

ПЕРЕДУМОВИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Підвищення конкурентоздатності економіки України вимагає створення умов для формування у кожному регіоні сучасного виробничого комплексу, здатного не тільки забезпечувати внутрішні потреби, а й нарощувати експорт конкурентоспроможної продукції та послуг. Для вирішення цього завдання вкрай необхідним є проведення Урядом України заходів щодо підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів та ефективності його використання. У статті визначено об'єктивні передумови та обґрунтовано необхідність підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів України. Розроблено комплекс заходів щодо вирішення актуальної проблеми формування конкурентоздатного трудового потенціалу на регіональному рівні, які враховують внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на цей процес.

Ключові слова: конкурентоздатність трудового потенціалу, регіон, державне управління, фактори, передумови, системний підхід.

Постановка проблеми. Підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів України на сьогоднішній день є одним із головних завдань, що знаходяться у площині реалізації державної регіональної політики спрямованої на активізацію всього ресурсного потенціалу регіонів як основи зміцнення їх конкурентності.

Необхідність створення умов для формування у кожному регіоні сучасного виробничого комплексу, здатного до розвитку та забезпечення внутрішніх потреб, нарощування експорту конкурентоспроможної продукції та послуг, збільшення обсягів виробництва наукоємної промислової продукції на основі найбільш повного використання вітчизняного виробничого потенціалу [2, с. 322-323] потребує підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів та ефективності його використання, що забезпечуватиме регіонам певні конкурентні переваги та посилюватиме їх конкурентні позиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання конкурентоздатності трудового потенціалу присвячені праці таких вітчизняних вчених як Амоші О.І., Богині Д.П., Гриньової В.М., Грішнєвої О.А., Лібанової Е.М., Новікової О.Ф., Семикіної М.В., Титаренко Л.М. та ін., які зробили суттєвий внесок у формування теоретико-методичної бази щодо ви-

значення сутності конкурентоздатності трудового потенціалу, її виміру та оцінки.

Водночас в контексті реалізації обраної стратегії соціально-економічного розвитку України виникає потреба суспільного розуміння необхідності та визначення шляхів підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів.

Метою статті є визначення об'єктивних передумов, обґрунтування необхідності та розробка комплексу заходів щодо підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У переліку стратегічних орієнтирів регіональної політики України значиться сприяння всебічному розвитку людського потенціалу на основі стабілізації та поліпшення демографічної ситуації, досягнення продуктивної зайнятості населення, розвиток соціальної інфраструктури.

Підвищенню конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів сприяють об'єктивні передумови, що створюються внаслідок реалізації державної регіональної політики в економічній та соціальній сферах, зовнішньоекономічної політики України, під впливом глобалізації міжнародних відносин та інтернаціоналізація виробництва (рис. 1).

Рис. 1 Об'єктивні передумови підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів

Джерело: розроблено авторами

Однією з передумов для підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів є прагнення України впроваджувати принципи регіональної політики країн ЄС. Згідно з класифікацією регіональної політики ЄС визначено такі базові принципи як субсидіарність, децентралізація, партнерство, програмування, концентрація.

Субсидіарність є базовим принципом за яким вищі суспільні одиниці мають право і повинні розв'язувати лише ті проблеми, на виконання яких нижчі структури не здатні.

Децентралізація передбачає перерозподіл владних повноважень, ресурсів, бюджету між регіонами з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізації практичного вирішення питань саме на регіональному рівні, а також служить для розмежування функцій та повноважень між різними рівнями управління ЄС.

Принцип партнерства базується на тій умові, що діяльність та розвиток регіонів може здійснюватися лише тоді, коли суб'єкти співробітництва постійно та пос-

лідовно співпрацюють з метою досягнення спільної мети.

Розробка стратегій розвитку регіонів, що базуються на принципі партнерства і враховують пріоритетні довгострокові та короткострокові цілі визначає принцип програмування.

Реалізація принципів концентрації та адиціоналізму означає, що фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам-членам чи суб'єктам територіального, регіонального розвитку мають бути доповнені за рахунок місцевих джерел фінансування. По суті, ці два принципи мають взаємодоповнюючий характер і головною умовою ставлять кооперування та ефективне використання ініціатив, пошук та розвиток власних джерел фінансування програм регіонального розвитку. Загально прийнято, що 50% певного проекту фінансує державачлен ЄС, тоді як внесок депресивних регіонів становить мінімум 20%.

Європейська регіональна політика цілеспрямовано сприяє економіці відсталих (бідних) регіонів Співтовариства. Основним завданням її реалізації є зменшення відмінностей в економічному розвитку

окремих регіонів (2 абзац 2 Статті 158 Договору про Європейське Співтовариство).

На думку Данути Гюбнер – Європейського Комісара з регіонального розвитку, – регіональна політика ЄС відповідає бажанню простих людей, аби рішення, які є дуже важливими для них, ухвалювалися не лише далекими центрами влади, але й на місцевому рівні. Про це вона зазначила під час свого виступу на VI Міжнародному економічному форумі «Співпраця регіонів задля економічного розвитку».

Отже, в Україні регіональні та місцеві органи влади мають стати ключовими в організації розвитку території.

Держава має делегувати їм низку повноважень з метою максимального наближення послуг адміністративного та суспільного характеру до населення, підсилення спроможності територіальних громад та їхніх представницьких органів до вирішення місцевих проблем власними силами. Мова йде про створення інституційних умов, які б дозволили регіонам повністю реалізувати наявний у них потенціал, максимально збільшити їхній внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на світових ринках. Саме за такими принципами здійснюється регіональна політика країн ЄС.

Ефективність державного управління процесами, що протікають у сфері формування трудового потенціалу є запорукою сталого розвитку держави [7, с. 213].

В умовах децентралізації державного управління зі збільшенням повноважень місцевих органів самоврядування актуалізується питання кадрового забезпечення управлінського сектору.

Вимоги часу ставлять на порядок денний питання про спроможність управлінських кадрів впроваджувати нові господарські механізми, адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у реальному житті.

Серед основних причин та проблем кадрового забезпечення в державному секторі економіки та соціогуманітарній сфері України слід зосередити увагу на таких [10, с. 1]:

динаміка зміни пріоритетів соціально-політичного та соціально-економічного

розвитку українського суспільства обумовлює істотне відставання від європейських стандартів у соціогуманітарній сфері;

поглиблення розриву між рівнем інформатизації управлінських структур у розрізі адміністративно-територіальних одиниць (область/район, місто/село);

не завершено формування навичок стратегічного мислення в державному та муніципальному управлінні, що призводить до домінування формально-організаційних підходів над функціональними в державно-управлінській діяльності;

поглиблення соціального розшарування обумовлює звуження суспільного простору для самореалізації творчого соціального потенціалу людини та громадянина.

Для вирішення кадрових питань на національному рівні Указом президента України схвалено «Стратегію державної кадрової політики на 2012 - 2020 роки», якою визначено мету, цілі та завдання на реалізацію яких має бути спрямована державна кадрова політика [1]:

В соціальному аспекті згідно зі стратегією державна кадрова політика буде спрямована на досягнення високого рівня розвитку людського потенціалу держави, задоволення очікувань населення щодо професійної самореалізації, гідної оплати праці.

В економічному аспекті зусилля будуть сконцентровані на забезпеченні всіх галузей суспільного виробництва кваліфікованими кадрами, зростанні конкурентоспроможності держави, підвищенні рівня добробуту населення.

Реалізація стратегії державної кадрової політики передбачає: в інституційному аспекті удосконалення нормативно-правової бази з метою запровадження новітніх підходів у кадровому менеджменті; в організаційному аспекті – розбудову системи управління трудовими ресурсами на засадах соціального діалогу та партнерства держави і суб'єктів підприємницької діяльності.

Зазначимо, що стратегія державної кадрової політики знаходиться у тісному взаємозв'язку зі стратегією інноваційного розвитку України, бо саме кадровий поте-

нціал є визначальним у системі ресурсного забезпечення її реалізації.

В Україні на законодавчому рівні проголошено курс на інвестиційно-інноваційний розвиток. Вченими зроблено висновок, що характерною ознакою сучасної парадигми інноваційного розвитку економічно розвинених країн є зростання інтересу до нетехнологічних інновацій [5; с. 85].

На жаль, в той час, коли початкова межа інноваційної моделі світової економіки визначається на рівні 40% інновативності, а за показником наукоємності ВВП – не нижче 2,5%, інновативність вітчизняної економіки не перевищує 10-12%, а наукоємність ВВП останні роки становить менше 0,9% [4].

Проблема інновацій сама по собі є комплексною, а у контексті глобальної конкурентоспроможності її вирішення потребує системних заходів, гнучких механізмів та інструментів, посилення ринкової орієнтації всіх учасників інноваційного процесу.

На парламентських слуханнях «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» було зазначено, що «Україна мала, має і буде мати активних інноваторів: вчених, інженерів, освітян, підприємців, і потрібно все зробити, щоб вони мали можливість ефективно творити на благо вітчизни» [3].

У світі вище сказаного, перспективного значення для усіх суб'єктів господарювання набувають такі якості трудового потенціалу працівників як здатність до безперервного навчання, розробки і впровадження інновацій, прояву творчості у праці. Чим більш розвинутою є така «інноваційна складова людського капіталу окремого працівника, трудового колективу загалом у ринкових умовах, тим вище шанси розробки та виробництва дійсно конкурентоспроможної продукції, отримання більшого доходу та сприятливих макро- і мезоекономічних чинників, належної системи стимулювання» [8].

Однак, є підстави стверджувати, що серед вітчизняних підприємців і по цей час поширюється модель підтримання конку-

рентоспроможності, заснована на заниженій вартості робочої сили, мінімальній участі у фінансуванні інвестицій у людський капітал [6, с. 21].

На сьогоднішній день в Україні існує велика прірва між генерацією знань та їх використанням, що й зумовлює значне технологічне відставання від країн, що входять в інноваційне ядро [3; с. 32].

У світі інноваційно орієнтовані компанії приділяють значну увагу організації стимулювання творчості. Так, наприклад, IBM заохочує раціоналізаторські пропозиції, що знаходять застосування. Якщо пропозиція приймається, її автор отримує 25 % загальної суми економії протягом двох років після її впровадження. Компанія 3M здійснює фінансову підтримку діяльності новаторів за двома напрямками: вільне використання до 15 % свого робочого часу та забезпечення суттєвої ресурсної підтримки через систему грантів, субсидій [9; с. 238].

Серед об'єктивних передумов підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів слід виокремити глобалізацію міжнародних відносин, яка супроводжується посиленням взаємозалежності й взаємовпливом різних сфер громадського життя й діяльності в області міжнародних відносин і охоплює практично всі сфери громадського життя, включаючи економіку, політику, ідеологію, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку, спосіб життя, а також самі умови існування людства, та інтернаціоналізацію виробництва, що зумовлюють необхідність підвищення конкурентних переваг національних ринків праці.

Внаслідок інтернаціоналізації виробництва мільйонні маси людей економічно відсталих країн вступили в практично пряму конкуренцію з працівниками розвинутих країн. Провідну роль у цих процесах відіграють ТНК, які завжди мають можливість перенести своє виробництво в інші країни (особливо «нові індустріальні держави» – Південна Корея, Сінгапур, Бразилія, Нігерія), тим самим знижуючи ціну робочої сили. У 70 – 80-ті роки широко практикувався вивіз цілої низки виробництв (особливо в електронній і легкій промисловості) за кордони розвинутих

країн, у периферійні райони світу. В цьому випадку не робоча сила йшла до капіталу, а навпаки, капітал ішов до місць нагромадження дешевої робочої сили. Одночасно відбувався і зворотний процес: робоча сила з менш розвинутих регіонів залучалася (часто нелегально) на некваліфіковані й малокваліфіковані роботи в розвинутих центри Заходу.

При цьому країни, що використовують іноземну працю для заповнення певних ніш на ринку праці, пов'язаних з низькокваліфікованою роботою, за яку мало платять, намагаються втримувати імміграцію в певних межах. У той же час сучасні телекомунікаційні технології відкривають нові можливості в цій області й дозволяють безболісно обмежувати імміграційні процеси. Будь-яка компанія в Європі, Північній Америці або Японії може з легкістю доручити виконання, наприклад, комп'ютерних робіт виконавцеві, що перебуває в іншій країні, і негайно одержати готову роботу у своєму офісі.

Ще одним фактором, що зумовлює необхідність підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу особливо у прикордонних регіонах України це створення потенційного напруження на українських кордонах через формування сусідніми державами на прилеглих до державного кордону України територіях центрів зростання, що призводить до відтоку трудових, інтелектуальних та інших ресурсів з прикордонних регіонів України, додаткової соціальної напруги у цих регіонах.

Наприклад, Польща, що стала повноправним членом ЄС розробила свою власну регіональну програму розвитку, що передбачає перетворення сусідніх з Україною воєводств на високорозвинуті та багаті регіони. З іншого боку програма розвитку Белгородщини, яка спрямована на такі зміни, що приведуть до перетворення Белгорода в альтернативу Харкова.

У таких умовах головним чинником виступає наявність у регіоні надійного зовнішньоекономічного потенціалу, під яким розуміють можливість активної участі в світо господарських зв'язках, що також створює передумови для підвищення кон-

курентоздатності трудового потенціалу регіону.

Водночас в Україні спостерігається поглиблення диференціації економічних регіонів до переліку яких входять і ті, що розташовані на прикордонних територіях – Волинська, Житомирська Тернопільська Чернівецька області.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати наукового дослідження можна зробити висновок про гостру необхідність проведення Урядом України заходів щодо більш широкого використання передумов підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів серед яких основними вважаємо такі:

здійснення активної державної регіональної політики заснованої на принципах регіональної політики країн ЄС;

інноваційна спрямованість соціально-економічного розвитку регіонів;

децентралізація державного управління зі збільшенням повноважень місцевих органів самоврядування;

реалізація стратегії державної кадрової політики;

глибока регіональна диференціація;

глобалізація міжнародних відносин та інтернаціоналізація виробництва.

В умовах глобалізації, процес якої є досить складним і пронизує всі сфери людської життєдіяльності, велике значення набуває вирішення проблеми відставання у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Розвиток телекомунікаційних технологій водночас відкриває нові можливості у сфері зайнятості робочої сили на міжнародному ринку праці та створює необхідність постійного навчання особистості впродовж всього трудового життя.

Позиції та заходи Уряду повинні бути направлені на забезпечення доступності навчання: пільгове державне кредитування з відстрочкою виплати до часу працевлаштування громадянина після закінчення навчання, можливості дистанційного навчання без відриву від виробництва, підвищення керованості впровадження якісних телекомунікаційних мереж та комп'ютеризації, підготовка ІТ-спеціалістів.

Визначені Урядом України національні пріоритети гуманітарного розвитку країни, що зорієнтовані на формування сучасної конкурентоспроможної нації будуть дієвими лише за умови створення відповідних ефективних механізмів в іншому випадку концепція так і залишиться нереалізованим замислом державних урядовців.

Література

1. Указ Президента України «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012 – 2020 роки» від 1 лютого 2012 р. № 45/2012 – Режим доступу : <http://document.ua/pro-strategiyu-derzhavnoyi-kadrovoyi-politiki-na-2012-2020-r-doc85938.html>

2. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004-2015рр. «Шляхом європейської інтеграції» – К.: – 366 с.

3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Відомості Верховної Ради. – 2009. – № 30. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog>.

4. *Гришнова О. А.* Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Гришнова. – К.: Т-во Знання, КОО, 2001. – 254с.

5. *Євсєєва О. О.* Інноваційна спрямованість соціально-економічного розвитку України / Євсєєва О.О. // Економічний простір. – 2012. – №62. – С.85-93.

6. *Колеснікова-Стейнруд О.* Конкурентоспроможність України та шляхи її підвищення / О. Колеснікова-Стейнруд, Л.Дудка. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_15_2/dudka.pdf.

7. *Новікова О. Ф.* Підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу України за умов розвитку міжнародних відносин і глобалізаційних процесів / О. Ф. Новікова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №5, Т.1. – С. 211–213.

8. *Семикіна М. В.* Конкурентоспроможність у сфері праці: сутність та методологія визначення / М. В. Семикіна // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – 2009. – Вип. 15: Економічні науки. – С. 11-20.

9. *Тивончук О. І.* Аналіз формування системи стимулювання інноваційної діяльності підприємств / О. І. Тивончук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 234–238.

10. *Хожило І. І.* Розвиток кадрового потенціалу в державному секторі економіки та соціогуманітарній сфері як основа підвищення стандартів життя громадян України / І. І. Хожило, О.В. Антонова // Вісник Академії митної служби України. Серія «Державне управління» / Академія митної служби України. – Акад. митної служби України, 2010. – № 1(2) – С. 91-95.

References

1. *Evseeva, O. O.* (2012). Innovative orientation socio-economic development of Ukraine. *Economic Space*, 62, 85-93.

2. *Grishnova, E. A.* (2001). Human capital: formation in education and training. Kyiv: T-vo Knowledge, KOO, 254.

3. *Hozhylo, I. I. & Antonova, O.V.* (2010). The development of human resources in the public sector and the socio-humanitarian sphere as a basis for improving the living standards of citizens of Ukraine. *Journal of the Academy of Customs Service of Ukraine. A series of "Public Administration"*, 1(2), 91-95.

4. *Kolesnikova-Steinrud, O. V. & Dudka, L. D.* (2011). Konkurentospromozhnist Ukrainy ta shliakhy yii pidvyshchennia. Vernadsky National Library of Ukraine. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_15_2/dudka.pdf/.

5. *Novikova, A. F.* (2009). Improving the competitiveness of the labor potential of Ukraine in conditions of international relations and globalization. *Bulletin Khmelnytsky National University*, 1, 211-213.

6. On the strategy of personnel policy for 2012-2020 years [Decree of President of Ukraine]. (2012). №45/2012. Retrieved from: <http://document.ua/pro-strategiyu-derzhavnoyi-kadrovoyi-politiki-na-2012-2020-r-doc85938.html/>.

7. *Semykina, M. V.* (2009) Competitiveness at work: the nature and methodology. *Proceedings Kirovograd National Technical University. Economics*, 15, 11-20.

8. Supreme Council. Strategy of economic and social development of Ukraine for 2004-2015 years: European Integration. (2004). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/signal/strateg.pdf/>.

9. Supreme Council. The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the conditions of globalization challenges.

(2009). Retrieved from <http://kno.rada.gov.ua/komosviti>.

10. Tyvonchuk, E. I. (2009). Analysis of the formation of the system of innovation activity of enterprises. News Natsionalnogo universitetu "Lviv politehnika", 647, 234-238.

Заблодская И. В., Большенко С. Ф.

Предпосылки и необходимость повышения конкурентоспособности трудового потенциала регионов Украины

Повышение конкурентоспособности экономики Украины требует создания условий для формирования в каждом регионе современного производственного комплекса, способного не только обеспечивать внутренние потребности, но и наращивать экспорт конкурентоспособной продукции и услуг. Для решения этой задачи крайне необходимо проведение Правительством Украины мероприятий по повышению конкурентоспособности трудового потенциала регионов и эффективности его использования. В статье определены объективные предпосылки и обоснована необходимость повышения конкурентоспособности трудового потенциала регионов Украины. Разработан комплекс мер по решению актуальной проблемы формирования конкурентоспособного трудового потенциала на региональном уровне, которые учитывают внутренние и внешние факторы, влияющие на этот процесс.

Ключевые слова: конкурентоспособность трудового потенциала, регион, государственное управление, факторы, предпосылки, системный подход.

Zablodska I., Bolshenko S.

Preconditions and necessity for improvement of competitiveness of labour potential of regions of Ukraine

Improving the competitiveness of Ukraine's economy requires arrangement of conditions for formation of a modern industrial complex in each region, which could not only meet local demand, but also increase export of competitive products and services. Meeting this challenge makes it imperative that the Government of Ukraine would implement measures to improve the competitiveness of labour potential of the regions, as well as its effective use. In the following article the objective preconditions and the necessity of improving the competitiveness of labour potential of regions of Ukraine have been defined and substantiated. A range of measures to solve the current problem of the formation of a competitive labour potential at the regional level has been developed, taking into account the internal and external factors that influence this process.

Keywords: competitiveness of labour potential, region, state management, factors, preconditions, systematic approach.

Рецензент: Вартанова О. В. – доктор економічних наук, професор кафедри «Міжнародні економічні відносини» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Reviewer: Vartanova O. – Professor, Ph.D. of Economics, professor of International economic relationships Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

e-mail: elena_vartanova@mail.ru

Стаття подана
8.02.2016 р.

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В РЕГИОНЕ

В статье рассмотрены вопросы развития рынка жилищного строительства в социально-экономической системе региона на примере Удмуртской Республики. Выявлены применяемые в настоящее время способы решения проблемы обеспечения жильем отдельных категорий граждан. В исследовании использовался системный подход, методы структурного анализа, статистические методы. Определены особенности инвестиционной политики в сфере жилищного строительства в условиях социально ориентированной экономики на территории Удмуртской Республики. В соответствии с требованиями федерального законодательства в Удмуртской Республике реализуется программный подход к обеспечению жильем отдельных категорий граждан. Эффективность реализации всех программ обеспечения жильем отдельных категорий граждан зависит и от уровня их финансирования. Каждому из включенных в программы мероприятий соответствует определенная технология бюджетного инвестирования, либо комплекс таких технологий. Эффективная реализация жилищных программ в регионе связаны с уровнем жизни (доходов) населения; качеством исполнения региональных жилищных программ, а также объемами государственных, капитальных вложений и социальных субсидий.

Ключевые слова: жилищное строительство, Удмуртская Республика, государственные инструменты инвестиционной поддержки, обеспечение жильем отдельных категорий граждан.

Постановка проблемы. На современном этапе социально-экономического развития жилищные условия представляют собой наиболее сложный агрегат всего комплекса показателей условий жизни, поскольку в нем тесно переплетаются экономические возможности и социальные приоритеты, личное благосостояние и бюджетные ограничения, индивидуальные предпочтения, а также государственные стратегии. Строительство, в том числе жилищное строительство, ввиду конкретных особенностей – длительного временного периода (от 3-5 лет); ресурсоемкости, причем как материальной, так и финансовой; значительного числа субъектов инвестиционного процесса (инвестор, заказчик, застройщик, подрядчик, субподрядчик, потребитель и др.) – требует непосредственного участия государства [1, 2, 3].

Анализ последних исследований и публикаций. И как показывает опыт жилищного строительства в экономически развитых странах, государственное вмешательство не сводится к административным рычагам, а предполагает финансовую поддержку посредством различных инвестиционных инструментов [4,5]. Участие государства в обеспечении части граждан жильем оправдано тем, что рынок не может обеспечить потребности низкодоходных

групп населения, так как он производит недостаточное количество жилья, поэтому в обществе всегда будут присутствовать группы населения, нуждающиеся в поддержке государства в решении своих жилищных проблем [6,7].

Цель статьи – выявить и содержательно раскрыть особенности формирования и выбора государственных инструментов инвестиционной поддержки жилищного строительства на территории Удмуртской Республики.

Изложение основного материала исследования. На развитие жилищно-строительного комплекса региона существенное влияние оказывают такие факторы, как: экономическое состояние инвестиционно-строительного комплекса региона, объем промышленного производства, диверсификация занятости работоспособного населения, притоки капитала в регион и другие, основной проблемой в сфере жилищного строительства является отсутствие земельных участков, обустроенных коммунальной инфраструктурой, механизмов привлечения частных инвестиционных и кредитных ресурсов в строительство и модернизацию коммунальной инфраструктуры, а также непрозрачные и обременительные для застройщика условия присоединения к системам комму-

нальной инфраструктуры. Решение данных проблем на мезоуровне необходимо для обеспечения существенного увеличения темпов жилищного строительства, удовлетворения платежеспособного спроса населения на жилье, стабилизации цен на рынке жилья [8-11].

Основной тенденцией модернизационно-инновационного этапа экономического развития является нацеленность субъектов хозяйствования в строительстве на осуществление инновационной деятельности с целью повышения их конкурентоспособности [12-15]. Однако в управлении организациями строительного комплекса региона необходимо учитывать специфику региональных факторов развития рынка жилищного строительства, оказывающих воздействие как на формирование модели институционально-факторного потенциала рынка, так и на механизм управления институционально-факторным

потенциалом рынка жилищного строительства в регионе [16-20].

Реализуемая в регионе республиканская целевая программа «Стимулирование развития жилищного строительства в Удмуртской Республике на 2011-2015 годы» утверждена постановлением Правительства Удмуртской Республики от 07.02.2011 года № 17. Государственный заказчик данной программы: Министерство строительства, архитектуры и жилищной политики Удмуртской Республики. Цель этой программы: обеспечение населения Удмуртской Республики доступным и комфортным жильем путем реализации механизмов поддержки и развития жилищного строительства и стимулирования спроса на рынке жилья.

Проанализировав отчеты о выполнении данной программы в 2011-2013 годах, авторами статьи представлены в табл. 1 некоторые целевые индикаторы и показатели эффективности.

Т а б л и ц а 1

Выполнение некоторых целевых индикаторов и показателей эффективности республиканской целевой программы «Стимулирование развития жилищного строительства в Удмуртской Республике на 2011-2015 годы»

№ п/п	Наименование целевого индикатора и показателя эффективности	Ед. измерения	годы		
			2011	2012	2013
1	Объем инвестиций в жилищное строительство на 1000 жителей Удмуртской Республики по годам реализации программы	млн. руб. на 1000 жителей	10,6	11,6	12,2
2	Коэффициент доступности жилья по годам (лет) отношение средней рыночной стоимости стандартной квартиры общей площадью 54 кв. м и среднего годового совокупного денежного дохода семьи, состоящей из трех человек	лет	4	3,8	3,9
3	Доля семей, которым доступно приобретение жилья, соответствующего стандартам обеспечения жильем помещений, с помощью собственных и заемных средств	%	19,3	21,2	23

Источник: разработано авторами

Важную роль в стимулировании спроса на жильё в регионе играет ипотечное кредитование, в том числе разработанная в республике система льготного кредитования.

Так в республике действует Положение о жилищных займах гражданам за счет средств бюджета Удмуртской Республики, утвержденным постановлением Прави-

тельства Удмуртской Республики от 9 апреля 2007 года № 52.

К ним относятся, граждане:

- работающие в бюджетной сфере;
- сельскохозяйственные товаропроизводители;
- ветераны боевых действий;
- участники ликвидации последствий радиационных аварий и катастроф, по-

страдавшие от пожара и стихийных бедствий;

- работники государственных и муниципальных предприятий жилищно-коммунального хозяйства;

- приёмные родители, принявшие на воспитание двух и более детей;

- работники отделений Пенсионного фонда Российской Федерации, Фондов социального и медицинского страхования Российской Федерации;

- работники республиканских общественных организаций инвалидов «Всероссийское общество слепых» и «Всероссийское общество глухих».

Указанные граждане имеют право на получение жилищного займа под 7% годовых, а молодые семьи, молодые специалисты, относящиеся к вышеуказанным категориям граждан, и многодетные семьи - под 5% годовых на срок до 20 лет.

Средства жилищного займа могут быть направлены на строительство, реконструкцию, капитальный ремонт и приобретение жилых помещений, а также на строительство объектов инженерной инфраструктуры.

Молодым семьям, которым предоставлен жилищный заем до 1 января 2012 года, предоставляются социальные выплаты на погашение остатка основного долга по жилищному займу в следующих размерах:

- при рождении (усыновлении) второго ребенка - 25 процентов от суммы основного долга по жилищному займу, подлежащей возврату;

- при рождении (усыновлении) третьего ребенка - 50 процентов от суммы основного долга по жилищному займу, подлежащей возврату.

При предоставлении жилищного займа после 1 января 2012 года молодым семьям при рождении (наличии) третьего ребенка предоставляется социальная выплата в размере до 300 тыс. рублей на погашение основного долга по жилищному займу.

Этот вид поддержки очень востребован. Достаточно сказать, что по состоянию на 01.01.2015 года в очереди на получение

жилищного займа состоит более 10 тыс. граждан, из них 6,5 тыс. молодых семей.

В 2014 году с помощью жилищных займов в Удмуртской Республике улучшили жилищные условия 39 семей на сумму 17,2 млн. рублей, из них 25 молодых семей на сумму 10,1 млн. рублей. Социальные выплаты предоставлены 53 молодым семьям на сумму 6,6 млн. рублей.

В 2015 году в Удмуртской Республике на предоставление жилищных займов гражданам предусмотрено 15,0 млн. рублей.

За 10 месяцев 2015 года жилищные займы предоставлены 57 семьям на общую сумму 21,2 млн. рублей, из них 32 молодым семьям на сумму 9,1 млн. рублей. Социальные выплаты предоставлены 33 молодым семьям на сумму 4,2 млн. рублей.

В 2016 году на указанные цели планируется предусмотреть не менее 25,0 млн. рублей, что позволит 65 семьям улучшить жилищные условия.

В рамках программы «Жильё для молодых семей» продолжается предоставление компенсации процентной ставки по жилищным кредитам, обязательства по которым принимались на срок двадцать и более лет. В текущем году число семей, получающих такую компенсацию, составило 6950 молодых семей. В бюджете Удмуртской Республики на 2015 год на эти цели предусмотрено 450,0 млн. рублей. С начала реализации Программы досрочно погасили ипотечные кредиты 457 молодых семей, из них 106 в 2015 году.

Кроме того, молодым семьям при рождении (усыновлении) третьего ребенка предоставляется социальная выплата в размере 300,0 тыс. рублей на погашение долга по кредиту. За 10 месяцев 2015 года социальные выплаты предоставлены 69 молодым семьям на сумму 20,6 млн. рублей. Всего за период реализации Программы при рождении 3-го ребенка получили выплаты 389 семьи на общую сумму 102,6 млн. рублей.

В 2015 году в Удмуртии стартовал новый проект «Молодежная квартира», который предусматривает субсидирование первоначального взноса в размере 10 % от расчетной стоимости приобретаемой квар-

тиры, но не менее 200 тысяч рублей (в соответствии с постановлением Правительства Удмуртской Республики от 02.03.2015 года № 75 «О предоставлении отдельным категориям граждан мер государственной поддержки в улучшении жилищных условий»).

Принять участие в программе «Молодежная квартира» могут как семьи, ранее вставшие на учет по программе «Жильё для молодых семей», и не получившие кредиты с компенсацией процентной ставки, так и молодые семьи, один из супругов которых является бюджетником, а также семьи, воспитывающие детей - инвалидов, нуждающиеся в улучшении жилищных условий по основаниям Жилищного кодекса. Причём последняя категория имеет преимущество при постановке в очередь. Категории граждан:

1) молодые семьи, состоящие на учете для получения компенсации процентной ставки по жилищным кредитам и займам в соответствии с постановлением Правительства Удмуртской Республики от 01 июня 2009 года № 132 «О предоставлении молодым семьям компенсации процентной ставки по жилищным кредитам и займам и социальных выплат при рождении (усыновлении) детей (наличии детей) за счёт средств бюджета Удмуртской Республики», и не получившие жилищные кредиты (займы) с компенсацией процентной ставки, в случае, если их жилищные условия не были улучшены;

2) молодые семьи, зарегистрированные по месту жительства на территории Удмуртской Республики, в которых возраст каждого из супругов (одинокого родителя) не превышает 35 полных лет, являющиеся работниками организации бюджетной сферы и признанные в качестве нуждающегося в жилом помещении в органе местного самоуправления по месту его постоянного жительства;

3) граждане, зарегистрированные по месту жительства на территории Удмуртской Республики, воспитывающие детей-инвалидов и признанные в качестве нуждающегося в жилом помещении в органе местного самоуправления по месту его постоянного жительства.

При наличии (рождении, усыновлении) третьего ребёнка семьи имеют право на получение социальной выплаты в размере до 300 тыс. рублей на погашение остатка основного долга по кредитному договору (договору займа).

Одним из важных условий участия в программе является заключение строительными организациями договоров участия в долевом строительстве жилых домов с гражданами по стоимости ниже рыночной на 15%. Максимальная цена, установленная для реализации квартир по программе в городе Ижевск составляет не более 41 000 рублей за 1 кв. метр.

В бюджете Удмуртской Республики на реализацию программы в 2015 году предусмотрены средства в объеме 100 млн. рублей, при этом за счёт внебюджетных источников в строительную отрасль может быть привлечено более 900 млн. рублей, что позволит в сложных экономических условиях поддержать строительную отрасль, не допустить спада производства.

Соглашения о строительстве жилья для реализации программы «Молодежная квартира» заключены с 9 застройщиками на общее количество 562 квартиры.

За период реализации программы «Молодежная квартира» с марта 2015 года принято 1900 заявлений на участие в Программе.

Безвозмездные субсидии перечислены в отношении 240 семей на сумму 51,8 млн. рублей.

В 2016 году реализация программы «Молодежная квартира» в УР будет продолжена. На указанные цели планируется не менее 100,0 млн. рублей бюджетных средств, что позволит улучшить жилищные условия не менее чем 450 молодым семьям.

Уместно отметить, что, по мнению застройщиков, профильной комиссии Госсовета УР на данный момент Молодёжная квартира является практически единственным реально действующим видом поддержки жилищного строительства за счёт средств регионального бюджета.

В зоне особого внимания государства была и остается - поддержка в улучшении

жилищных условий социально незащищенных многодетных семей.

В целях исполнения Указов и поручений Президента Российской Федерации по улучшению жилищных условий семей, имеющих трёх и более детей, в 2013 году многодетным семьям были предложены как альтернатива предоставлению земельного участка меры социальной поддержки в форме целевых жилищных займов под 5 процентов годовых с возможностью погашения части долга при рождении детей. В момент заключения договора жилищного займа многодетным семьям предоставляется социальная выплата в размере до 300 тысяч рублей, а в случае рождения (усыновления) детей в течение срока действия договора займа социальная выплата предоставляется в таком же размере (но не более 900 тысяч рублей в общей сумме). Социальная выплата может быть направлена только на погашения оставшейся части займа (постановление Правительства Удмуртской Республики от 12 августа 2013 года № 369 «О мерах по улучшению жилищных условий многодетных семей за счёт средств бюджета Удмуртской Республики»).

Средства целевого жилищного займа могут быть направлены на строительство, реконструкцию и приобретение жилых помещений на первичном и вторичном рынке жилья.

К концу 2015 года в Удмуртии в очереди на получение целевого жилищного займа состоит 1031 многодетная семья. Финансирование программы осуществляется с 2014 года.

В 2014 году целевые жилищные займы получили 26 многодетных семей на общую сумму 17,1 млн. рублей. Социальные выплаты предоставлены 18 многодетным семьям на сумму 5,4 млн. рублей. В 2015 году на указанные цели предусмотрено 35,0 млн. рублей.

С начала 2015 года 33 многодетные семьи улучшили жилищные условия, получив займы на общую сумму 25,0 млн. рублей. Социальные выплаты предоставлены 31 многодетной семье на общую сумму 9,3 млн. рублей.

Кроме того, в 2014 и 2015 годах

предоставлены 7 семьям, в которых одновременно родились трое детей, безвозмездные субсидии для приобретения жилья на сумму – 13,7 млн. рублей, в том числе, в 2015 году трём семьям, на сумму 4,3 млн. рублей (в соответствии с постановлением Правительства Удмуртской Республики от 14 февраля 2011 года № 35 «О безвозмездных субсидиях на приобретение жилых помещений за счёт средств бюджета Удмуртской Республики для многодетных семей, нуждающихся в улучшении жилищных условий, в которых одновременно родились трое и более детей»).

Обеспечение жильём категорий граждан, определенных федеральным законодательством, осуществляется за счет федеральных средств.

К этим категориям относятся:

1. Ветераны Великой Отечественной войны и члены семей погибших (умерших) участников войны;
2. Ветераны боевых действий, инвалиды и семьи, имеющие детей – инвалидов;
3. Граждане, подвергшиеся радиационному воздействию вследствие катастрофы на Чернобыльской АЭС, аварии на производственном объединении "Маяк", и приравненные к ним лица;
4. Вынужденные переселенцы,
5. Граждане, выехавшие из районов Крайнего Севера,
6. Уволенные с военной службы и члены их семей.

Обеспечение жильём ветеранов Великой Отечественной войны в соответствии с Указом Президента РФ от 7 мая 2008 года № 714 «Об обеспечении жильём ветеранов Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов» осуществляется в форме единовременной денежной выплаты на строительство или приобретение жилого помещения.

С момента выхода Указа Президента РФ по настоящее время обеспечено жильём 2749 нуждающихся в улучшении жилищных условий ветеранов и инвалидов ВОВ и членов их семей (приняты 3198 ветерана).

В 2014 году объем средств федерального бюджета, поступивших для обеспечения жильём ветеранов Великой Отечественной войны составил 88,5 млн. рублей). С использованием этих средств 76 человек улучшили жилищные условия.

В 2015 году на указанные цели поступили средства в объеме 82,9 млн. рублей позволяющие обеспечить 69 человек. Отметим, что с апреля 2015 года размер выплаты составляет 1 194 336 рублей, так как среднерыночная стоимость одного квадратного метра жилья по Удмуртии равна 33 176 рублей. (В 1 квартале 2015 года размер выплаты составлял 1 189 584 рубля.)

На 1 ноября 2015 года на учете остаются 108 человек. Это граждане, признанные нуждающимися в улучшении жилищных условий, в конце 2014 года и в текущем году.

В 2016 году в Удмуртской Республике на обеспечение жильем указанной категории граждан предусмотрены средства в сумме 105, 1 млн. рублей, что позволит улучшить жилищные условия еще 88 ветеранам ВОВ.

Напрямую зависит от объемов выделяемых Российской Федерацией средств и обеспечение жильём ветеранов боевых действий, инвалидов и семей, имеющих детей - инвалидов.

В настоящее время ожидают оказания мер поддержки 1303 гражданина, принятых на учет нуждающихся до 1 января 2005 года. Объем средств, поступающих из федерального бюджета, незначителен и очередь продвигается медленно.

Так, в 2014 году мера господдержки была предоставлена 10 гражданам указанной категории на сумму 6,7 млн. рублей

В 2015 году объём средств из федерального бюджета составил 33, 4 млн. руб., что позволит предоставить выплаты 55 гражданам, из них за 10 месяцев 2015 года улучшили жилищные условия 40 граждан.

К началу декабря 2015 года в республике не реализовано 17 свидетельств, выданных ветеранам ВОВ и ветеранам боевых действий и инвалидам.

Продолжается работа по обеспечению жильем отдельных категорий

граждан с использованием механизма предоставления государственных жилищных сертификатов. В 2014 году 44 гражданам предоставлены сертификаты на сумму 63,1 млн. рублей.

На 2015 год для Удмуртской Республики выделено средств из федерального бюджета в сумме 54,5 млн. рублей, что позволило выдать 32 сертификата. За десять месяцев 2015 года улучшены жилищные условия с использованием сертификатов 27 граждан.

На учете в качестве нуждающихся в улучшении жилищных условий состоят еще 141 семья граждан из числа пострадавших от радиационных аварий, вынужденных переселенцев и переселенцев с Крайнего севера.

Для повышения доступности жилья в Удмуртской Республике применяются и новые формы поддержки граждан в улучшении жилищных условий, например в рамках программы «Жильё для российской семьи», основным условием которой является реализация жилья экономического класса по цене, не превышающей 35 тысяч рублей за один квадратный метр, при условии компенсации за построенные инженерные сети до 4 тысяч рублей за один квадратный метр жилья.

В 2016 году планируется участие Удмуртской Республики в конкурсном отборе в реализации подпрограммы «Обеспечение жильём молодых семей» в рамках ФЦП «Жилище», поддержка молодых семей в которой предусмотрена в форме 30-35 процентного субсидирования части стоимости жилья.

24 ноября 2015 года принят закон Удмуртской Республики «О регулировании отношений по предоставлению жилых помещений по договорам найма жилых помещений жилищного фонда социального использования в Удмуртской Республике». Этим законом устанавливается, что нуждающимися в предоставлении жилых помещений жилищного фонда социального использования по договорам найма признаются граждане, признанные нуждающимися в жилых помещениях по основаниям, установленным частью 1 статьи 51

Жилищного Кодекса Российской Федерации в случае, если:

1) доход гражданина и постоянно проживающих совместно с ним членов его семьи и стоимость подлежащего налогообложению их имущества за 12 месяцев, не превышает максимальный размер, установленный органом местного самоуправления;

2) гражданин не признан и не имеет оснований быть признанным малоимущим.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Эффективность реализации всех программ зависит и от уровня их финансирования. Каждому из включенных в программы мероприятий соответствует определенная технология бюджетного инвестирования, либо комплекс таких технологий. При этом все существующие технологии можно классифицировать по степени участия бюджетных средств на: 1) прямые государственные капитальные вложения; 2) долевое участие средств бюджета; 3) Стимулирования спроса и предложения на рынке жилья.

Поэтому можно сделать вывод, что эффективная реализация жилищных программ в регионе связаны с уровнем жизни (доходов) населения; качеством исполнения региональных жилищных программ, а также объемами государственных, капитальных вложений и социальных субсидий.

Литература

1. *Асаул А.Н.* Состояние и перспективы инвестиционно-строительной деятельности в Российской Федерации / А. Н. Асаул // *Экономическое возрождение России.* – 2008. – № 2. – С. 3–9.

2. *Асаул А.Н.* Концептуальный подход к решению проблемы финансирования жилищного строительства в условиях развития глобальных рынков жилья / А. Н. Асаул // *Научные труды Вольного экономического общества России.* – 2005. – № 55. – С. 305–321.

3. *Воронцова Т. В.* Строительный комплекс региона: современное состояние и инновационный потенциал / Т. В. Воронцова, Е. С. Губанова // *Отраслевая экономика.* – 2012. – № 5. – С. 59–70.

4. *Санжина О. П.* Управление строительством в регионе: проблемы и перспективы

развития / О. П. Санжина. – СПб: СПбГАСУ, 2000. – 177 с.

5. *Грахова Е. В.* Развитие принципов формирования интегративного управления в инвестиционно-строительном комплексе / Е. В. Грахова, Ф. Ф. Мирзаянов // *Экономика и предпринимательство.* – 2014. – № 1-3. – С. 377–379.

6. *Алексеева Н. А.* Теория и практика взаимодействия рынков жилья и жилищных услуг / Н. А. Алексеева // *Вестник Удмуртского университета. Серия Экономика и право.* – 2013. – № 2-2. – С. 5–10.

7. *Алексеева Н. А.* Учет социальных факторов экономического роста в новой модели межбюджетных отношений / Н. А. Алексеева // *Человек и труд.* – 2008. – № 4. – С. 60–61.

8. *Алексеева Н. А.* Мезоэкономика как часть экономической теории / Н. А. Алексеева // *Экономические науки.* – 2008. – № 38. – С. 219–221.

9. *Алексеева Н. А.* Некоторые аспекты мезоэкономической теории региона / Н. А. Алексеева // *Регионология.* – 2008. – № 1. – С. 68–72.

10. *Данилевич Я. Б.* Энерго- и ресурсосбережение – условия и факторы экономического возрождения / Я. Б. Данилевич, А. Н. Коваленко // *Экономическое возрождение России.* – 2007. – № 2. – С. 8–16.

11. *Мохначев К. С.* Формирование условий для создания и развития инновационных подсистем в мезоэкономике / К. С. Мохначев // *Национальные интересы: приоритеты и безопасность.* – 2011. – № 27. – С. 48–52.

12. *Денисов Г. А.* Организация инновационной деятельности в строительном комплексе / Г. А. Денисов, М. И. Каменецкий // *Проблемы прогнозирования.* – 2003. – № 3. – С. 50–63.

13. *Асаул А. Н.* Формирование конкурентного преимущества субъектов предпринимательства в строительстве / А.Н. Асаул, Ш. М. Мамедов, Е. И. Рыбнов, Н. В. Чепаченко. – СПб.: АНО «ИПЭВ», 2014. – 240 с.

14. *Суетин С. Н.* Управление портфелем проектов: стратегический уровень проектного управления / С. Н. Суетин, С. А. Титов // *Экономика и предпринимательство.* – 2014. – № 5-2 (46-2). – С. 509–515.

15. *Титов С. А.* Финансовые риски в инновационных проектах / С. А. Титов // *Экономика и предпринимательство.* – 2014. – № 11-4. – С. 465–468.

16. *Асадуллин А. Ф.* Анализ бюджетной обеспеченности районов и городов Удмуртской Республики / А. Ф. Асадуллин, Р. В. Фай-

зуллин // Приволжский научный вестник. – 2013. – № 8-1. – С. 70–78.

17. *Кудашов Е. А.* Программа жилищного строительства: механизм реализации и социальные результаты / Е. А. Кудашов // Жилищное строительство. – 2007. – №9. – С. 2–5.

18. *Грахова Е. В.* Создание, организация и управление в локальных промышленных кластерах / Е. В. Грахова // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 12-9. – С. 1957–1961.

19. *Анненкова Ю. А.* Сравнительный анализ ресурсного обеспечения комплексной и точечной жилой застройки / Ю. А. Анненкова, А. А. Суслопаров, П. Е. Манохин, Е. В. Грахова // Экономика и предпринимательство. – 2014. – № 12-4 (53-4). – С. 267–270.

20. *Якушев Н. М.* К некоторым вопросам оценки состояния строительной отрасли Удмуртской Республики / Н. М. Якушев, Е. В. Грахов, А. А. Лаптев // Проблемы экономики и менеджмента. – 2014. – № 8 (36). – С. 18–24.

References

1. *Asaul, A. N.* (2008). Status and prospects of investment and construction activities in the Russian Federation. *Economic Revival of Russia*, 2, 3–9.

2. *Asaul, A. N.* (2005). Conceptual approach to solving the problem of housing finance in the conditions of global housing markets. *Proceedings of the Free Economic Society of Russia*, 55, 305–321.

3. *Vorontsova, T. V. & Gubanov, E.S.* (2012). The building complex of the region: current status and potential for innovation // *Sectoral Economics*, 5, 59–70.

4. *Sanzhina, O. P.* (2000). Construction management in the region: problems and prospects of development: St. Petersburg, 177.

5. *Grakhova, E. V. & Mirzayanov, F. F.* (2014). Development of the principles of formation of the integrative management in investment and construction complex. *Economics and Entrepreneurship*, 1 h. 3, 377–379.

6. *Alexeeva, N.A.* (2013). Theory and practice of interaction of housing markets and housing services. *Bulletin of Udmurt University. Series Economics and law*, 2-2, 5–10.

7. *Alexeeva, N. A.* (2008). Consideration of social factors of economic growth in the new model of intergovernmental relations. *The Person and work*, 4, 60–61.

8. *Alexeeva, N. A.* (2008). Meso as part of economic theory. *Economic science*, 38, 219–221.

9. *Alexeeva, N. A.* (2008). Some aspects of the meso-economic theory of the region. *Regionology*, 1, 68–72.

10. *Aliyeva J. M.* (2010). Creating the conditions for investment in housing and communal services. *Proceedings of the Grozny State Oil Technical University. Academician M.D. Millionshtchikov*, 10, 130–132.

11. *Danilevich Ya.B. & Kovalenko A.N.* (2007). Energy and resource efficiency - the conditions and factors of economic revival. *Economic Revival of Russia*, 2 (15), 8–16.

12. *Denisov G.A. & Kamenetzkiy M.I.* (2003). The organization of innovation in the construction industry. *Problems of Forecasting*, 3, 50–63.

13. *Asaul, A. N.* (2014). Formation of competitive advantages of businesses in the construction / A. N. Asaul, Sh. M. Mamedov, E. I. Rybnov, N. In. *Серагол. – SPb.: ANO "IPEV"*, 2014. 240 p.

14. *Suetin, S. N. & Titov S. A.* (2014). Project portfolio Management: strategic level project management. *Economics and entrepreneurship*, 5-2 (46-2), 509–515.

15. *Titov, S. A.* (2014). Financial risks in innovative projects. *Economics and entrepreneurship*, 11-4, 465–468.

16. *Asadullin, A. F. & Faizullin, R. V.* (2013). Analysis of the budgetary provision of districts and towns of the Udmurt Republic, *Volga Scientific Bulletin*, 8-1 (24), 70–78.

17. *Kudashov, E. A.* (2007). Housing project: the implementation mechanism and social results. *Housing construction*, 9, 2–5.

18. *Grakhova, E. V.* (2014). The Creation, organization and management in local industrial clusters. *Fundamental research*, 12-9, 1957–1961.

19. *Annenkova Yu. A. & Susloparov A. A. & Manokhin P. E., Grakhova E. V.* (2014). Comparative analysis of resource provision of comprehensive and targeted residential development. *Economics and entrepreneurship*, 12-4 (53-4), 267–270.

20. *Yakushev, N. M. & Grakhova, E. V. & Laptev, A. A.* (2014). Some evaluation of the current state of the construction industry of the Udmurt Republic. *Problems of Economics and management*, 8 (36), 18–24.

Грахов В. П., Мохначьов С. А., Кислякова Ю. Г.

Особливості державної підтримки житлового будівництва в регіоні

У статті розглянуті питання розвитку ринку житлового будівництва в соціально-економічній системі регіону на прикладі Удмуртської Республіки. Виявлено застосовувані в даний час способи вирішення проблеми забезпечення житлом окремих категорій громадян. У дослідженні використовувався системний підхід, методи структурного аналізу, статистичні методи. Визначено особливості інвестиційної політики в сфері житлового будівництва в умовах соціально орієнтованої економіки на території Удмуртської Республіки. Відповідно до вимог федерального законодавства в Удмуртській Республіці реалізується програмний підхід до забезпечення житлом окремих категорій громадян. Ефективність реалізації всіх програм забезпечення житлом окремих категорій громадян залежить і від рівня їх фінансування. Кожному з включених в програми заходів відповідає певна технологія бюджетного інвестування, або комплекс таких технологій. Ефективна реалізація житлових програм в регіоні пов'язані з рівнем життя (доходів) населення; якістю виконання регіональних житлових програм, а також обсягами державних, капітальних вкладень і соціальних субсидій.

Ключові слова: житлове будівництво, Удмуртська Республіка, державні інструменти інвестиційної підтримки, забезпечення житлом окремих категорій громадян.

Grakhov V., Mokhnachev S., Kislyakova Yu.

Special features of state support of housing construction at the region

In the article the questions of development of the market of housing construction in the socio-economic system of region on example of the Udmurt Republic. Identified the currently used ways of solving the problem of providing housing to certain categories of citizens. In the study used a systematic approach, methods of structural analysis, statistical methods. The features of investment policy in the sphere of housing construction in the conditions of socially focused economy in the territory of the Udmurt Republic. In accordance with the requirements of Federal law in the Udmurt Republic is implementing a programmatic approach to providing housing for certain categories of citizens. The effective implementation of all housing programs for certain categories of citizens depends on their level of funding. Each of the programme of activities corresponds to a certain budget technology investment, or a complex of such technologies. Effective implementation of housing programs in the region associated with standard of living (income) of the population; the quality of execution of regional housing programs, as well as amounts public capital investment and social subsidies.

Keywords: housing, Udmurt Republic, state instruments of investment support, provision of housing for separate categories of citizens.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

Статья подана
8.02.2016 г.

УДК 333.338

ИСЛАМОВ Ф. Ф.

ВОСПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЫНКА СТРАХОВЫХ УСЛУГ ПРИВОЛЖСКОГО ФЕДЕРАЛЬНОГО ОКРУГА РОССИИ

В данной статье представлен анализ регионального страхового рынка Приволжского федерального округа России. Страховой рынок требует к себе пристального внимания с учетом специфичности, особенностей и асимметричности развития. Доказано, что особенности развития страхового рынка в регионах определяются спецификой региона и потребностями местного страхового рынка. Целенаправленная активизация роли государства в страховой сфере требует проведения целенаправленной научно обоснованной государственной политики в области страхования, содержание которой должно мотивироваться и должно быть обусловлено новой стратегией развития рынка страхования в РФ. Одним из направлений этой стратегии должно стать безусловное соблюдение принципа суверенитета конечного потребителя страховых услуг, а также формирование необходимых предпосылок для успешной реализации этого принципа, прежде всего, посредством проведения соответствующей региональной политики в сфере страхования.

Ключевые слова: мировой финансовый кризис, потенциал ресурсов, Приволжский федеральный округ; воспроизводственный потенциал; потенциал ресурсов; потенциал результирующих факторов, потенциал достигнутых результатов, индекс страхования.

Постановка проблемы. Модернизация механизмов функционирования регионального страхового рынка связана с повышением роли государства в этой сфере и активным его участием на рынке потребителей страховых услуг. Целенаправленная активизация роли государства в страховой сфере требует проведения целенаправленной научно обоснованной государственной политики в области страхования, содержание которой должно мотивироваться и должно быть обусловлено новой стратегией развития рынка страхования в РФ. Одним из направлений этой стратегии должно стать безусловное соблюдение принципа суверенитета конечного потребителя страховых услуг, а также формирование необходимых предпосылок для успешной реализации этого принципа, прежде всего, посредством проведения соответствующей региональной политики в сфере страхования.

В данном случае речь идет о том, что определение направлений и выявление факторов устойчивого роста регионального страхового рынка предполагает разработку соответствующего адекватного прогностико-аналитического инструментария.

Цель статьи – проанализировать воспроизводственный потенциал рынка страховых услуг Приволжского федерального округа России.

Изложение основного материала исследования. Переход к рыночным отношениям обусловил необходимость выбора и комплексного обоснования приоритетных направлений организации и развития национального страхового рынка в стране. На современном этапе наиболее актуальным стало обеспечение развития страхового рынка в регионах. Его становление характеризуется высоким уровнем асимметричности регионального страхового рынка и связано со сложными проблемами. Между тем устойчивое развитие национального страхового рынка РФ возможно только при условии укрепления местных страховых рынков в регионах, что объективно требует учета специфики экономического развития отдельных регионов, современной организации на местах страховой защиты, внедрения некоторых новых видов и форм страховых услуг, в том числе с учетом международного опыта.

Особенности развития страхового рынка в регионах определяются специфи-

кой региона и потребностями местного страхового рынка.

Функционирование, управление и развитие страховой компании в регионе должно осуществляться на основе учета системы факторов, в том числе учета таких важных как исторические, этнические, природно-климатические и другие факторы. Все это требует разработки региональных принципов страхования и учета особенностей регионов в программах развития страхового рынка на федеральном уровне.

Согласно ряду международных критериев, российский страховой рынок квалифицируется как раздробленный и фрагментированный. Если в российской экономике в целом удельный вес малого и среднего бизнеса явно недостаточен с точки зрения эффективной конкуренции, то страховой бизнес в регионах характеризуется, прежде всего, крайне низкой капитализацией и функционированием в этом секторе мелких по капиталу страховых компаний [3].

Развитие страхового бизнеса, безусловно, будет во многом зависеть от перспектив ее общеэкономической конъюнктуры рынка, в частности, от того, насколько страхование будет опережать (или, наоборот, отставать) по уровню открытости, реформированности и динамики развития смежных отраслей, таких как, банковская деятельность, развитие ПИФов, НПФ и других).

Данные, зафиксированные в таблице 1, свидетельствуют о снижении общего количества функционирующих страховых компаний на рынке России, в первую очередь, в результате их объединения, слияния и поглощения. Главное здесь в том, что происходит снижение общего числа страховых компаний с уставным капиталом 30 - 60 млн. руб., хотя их доля в структуре страхового рынка практически не меняется.

Развитие экономики и повышение жизненного уровня населения способствуют развитию различных видов купли-продажи страховых услуг.

Более значимыми видами страхования остаются такие виды страхования как

страхование жизни, это безрисковый накопительный вид страхования, наиболее развитый в середине 90-х гг. (правда в данный промежуток времени многими компаниями данный вид страхования проводился в форме псевдострахования, так как под видом страхования жизни выдавалась заработная плата в обход налогов). В настоящее время страхование жизни развито слабо и тому есть причины: одной из главных причин, на наш взгляд, является снижение уровня жизни населения, рост средней заработной платы в регионах отстает от роста цен, соответственно уменьшается количество потенциальных страхователей; многие предприятия имеют значительные долги по заработной плате работникам. Более развиты личные виды страхования, в первую очередь, это страхование от несчастных случаев и болезней, а также страхование имущества.

Понятие потенциал означает совокупность средств, ресурсов, возможностей для достижения какой-либо цели которые имеются в регионе. Разработка теории и методов анализа развития регионального страхового рынка требует наличие соответствующего инструментария, позволяющего проанализировать, выявить и оценить потенциал страховых компаний. Для этого автор использует индекс страхового потенциала (рис. 1).

Совокупный потенциал развития страхового рынка в регионе нами определяется уровнем социально-экономического развития региона и ресурсами региона. На основе анализа совокупного потенциала выводим интегральный индекс развития регионального страхового рынка.

Интегральный индекс реализованного потенциала – это совокупный показатель, характеризующий уровень развития страхового рынка в регионе. В работе предлагается научно обоснованная обобщающая система показателей, характеризующих степень развития страхового рынка в отдельном регионе России.

Современное состояние финансов страховых организаций требует поиска новых форм и методов повышения конкурентоспособности страховых компаний и повышения их финансовой устойчивости.

Одним из путей решения этих проблем является эффективное управление финансовым потенциалом страховых организаций позволяющее:

- учитывать сложность объекта управления и взаимосвязь между его элементами и комплексом выполняемых им функций;

- выявлять внутренние резервы страховой организации;
- эффективно использовать финансовый потенциал страховой организации;
- разрабатывать рекомендации по повышению финансовой устойчивости страховой организации.

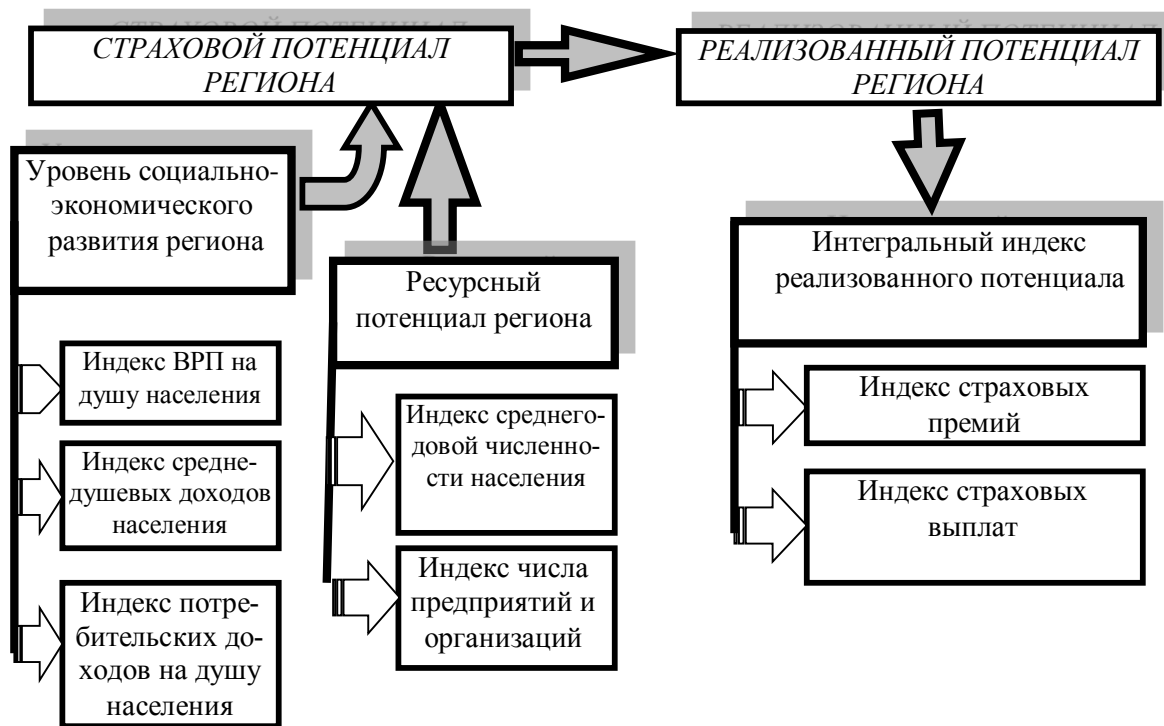

Рис. 1. Система взаимосвязей страхового и реализованного потенциала региона
 Источник: разработано автором

В оценке экономического потенциала региона нами использовались показатели среднедушевых доходов населения с целью выявления возможностей развития страхования, в том числе: страхования имущества физических лиц, личного страхования, накопительных видов страхования. Анализировались показатели валового регионального продукта и в связи с этим возможности повышения такого показателя как уровень проникновения страхования в регионе; количество промышленных предприятий и среднегодовой численности населения как объектов страхования и количество страховых компаний, которые могут проводить страховые операции с этими объектами страхования и другие показатели. Показатели, характеризующие использование ресурсов в регионе, - это количество заключенных договоров, а также объем собранных

страховых премий. В группу потенциала ресурсов нами включены: потенциал промышленных и сельскохозяйственных предприятий, потенциал среднегодовой численности населения, потенциал ВРП на душу населения.

Проанализируем уровень социально-экономического развития страхового рынка в регионе - $I_{сэп}$.

$$I_{сэп} = \sqrt[3]{I_{ВРП} \times I_{ДН} \times I_{ПД}} \quad (1)$$

где $I_{ВРП}$ - индекс валового регионального продукта на душу населения;

$I_{ДН}$ - индекс среднедушевых доходов населения;

$I_{ПД}$ - индекс потребительских доходов на душу населения.

Индекс валового регионального продукта измеряется как отношение валового регионального продукта на душу населения в i -ом регионе на максимальное значение ВРП на душу населения по РФ.

Индекс среднедушевых доходов населения определяется как отношение среднедушевых доходов населения в i -ом регионе на максимальное значение среднедушевых доходов населения по РФ.

Индекс потребительских доходов на душу населения определяется как отношение потребительских доходов на душу населения в i -ом регионе на максимальное значение потребительских доходов на душу населения по РФ.

$$I_{IP} = \sqrt[3]{I_{IP} \times I_{CH} \times I_{CP}}, \quad (2)$$

где I_{IP} – индекс потенциала ресурсов;

I_{IP} – индекс промышленных предприятий;

I_{CH} – индекс среднегодовой численности населения;

I_{CP} – индекс сельскохозяйственных предприятий.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Индекс промышленных предприятий рассчитан как отношение количества промышленных предприятий в i -ом регионе на максимальное значение промышленных предприятий по РФ.

Индекс среднегодовой численности населения по региону рассчитан как отношение численности населения в i -ом регионе на максимальное значение численности населения по РФ.

Индекс сельскохозяйственных предприятий рассчитан как отношение количества сельскохозяйственных предприятий в i -ом регионе на максимальное значение сельскохозяйственных предприятий по РФ.

Показатель реализованного потенциала рассчитан как отношение страховых премий к страховым выплатам. Вычисление и использование индексов дают реальную картину развития страхового рынка в регионе, выявляют неиспользованные ресурсы. Индекс страхового потенциала региона может быть использован страховыми компаниями при проведении анализа

развития компании на страховом рынке региона.

Интегральный индекс реализованного потенциала показывает использование страховщиками потенциала ресурсов для достижения основного результата страхования – максимальное привлечение потенциальных страхователей.

Индекс расчета страхового потенциала региона следует использовать местными страховыми компаниями для повышения эффективности страхового рынка в регионе, в том числе при составлении прогнозных сценариев и планирования развития работы компании на страховом рынке конкретного региона.

Литература

1. Официальный сайт «Страховые новости» Финансовый кризис. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/news> (дата обращения сентябрь 2015 г.).

2. Бакиров А. Ф. Определение тенденций развития страхового рынка Республики Башкортостан на основе структурного анализа / А. Ф. Бакиров, Л. Р. Ханнанова // Страховое дело. – 2010. – №1 – С. 61-64.

3. Официальный сайт Федеральной службы страхового надзора. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fssn.ru/www/site.nsf/webp/news> (дата обращения сентябрь 2015 г.).

4. Официальный сайт «Страховые новости» Динамика развития страхового рынка – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.yandex.ru> (дата обращения сентябрь 2015 г.).

References

1. Official website "Insurance News" financial crisis. From: <http://forinsurer.com/news> (reference date of September 2015).

2. Bakirov, A.F. & Hannanova L.R. (2010). Definition of tendencies development of the insurance market of the Republic of Bashkortostan on the basis of the analysis of structurestion. Insurance business, 1, 61-64.

3. The official website of the Federal Service for Insurance Supervision. From <http://www.fssn.ru/www/site.nsf/webp/news> (reference date of September 2015).

4. The official website for "Insurance News" The dynamics of development of the insurance market. From: <http://www.yandex.ru> (reference date of September 2015).

Ісламов Ф. Ф.

Відтворювальний потенціал ринку страхових послуг Приволзького федерального округу Росії

У даній статті представлений аналіз регіонального страхового ринку Приволзького федерального округу Росії. Страховий ринок вимагає до себе пильної уваги з огляду на специфіку, особливостей і асиметричності розвитку. Доведено, що особливості розвитку страхового ринку в регіонах визначаються специфікою регіону і потребами місцевого страхового ринку. Цілеспрямована активізація ролі держави в страховій сфері вимагає проведення цілеспрямованої науково обгрунтованої державної політики в галузі страхування, зміст якої має мотивуватися і має бути обумовлено новою стратегією розвитку ринку страхування в РФ. Одним з напрямків цієї стратегії має стати безумовне дотримання принципу суверенітету кінцевого споживача страхових послуг, а також формування необхідних передумов для успішної реалізації цього принципу, перш за все, за допомогою проведення відповідної регіональної політики в сфері страхування.

Ключові слова: світова фінансова криз, потенціал ресурсів, Приволзький Федеральний округ; відтворювальний потенціал; потенціал ресурсів; потенціал результатуючих факторів, потенціал досягнутих результатів, індекс страхування.

Islamov F.

Reproductive potential insurance market of the Volga Federal District Russia

This article presents an analysis of the regional insurance market of the Volga Federal District of Russia. Insurance market requires close attention, taking into account the specificity, characteristics and asymmetric development. It is proved that the features of the insurance market in the regions defined by the specifics of the region and the needs of the local insurance market. Targeted activation of the role of government in the insurance sector requires targeted evidence-based public policy in the field of insurance, the contents of which must be motivated and must be due to a new strategy of development of the insurance market in the Russian Federation. One of the directions of this strategy should be the unconditional observance of the principle of the sovereignty of the final consumer of insurance services, as well as the formation of the necessary prerequisites for the successful realization of this principletion, primarily through relevant regional policy in the sphere of insurance.

Keywords: global financial crisis, potential resources, the federal Volga District; reproductive potential; potential resources; The resulting potentialing factors, the potential for progress, security index.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
19.01.2016 г.*

В Університеті економіки і права «КРОК» визначили шляхи впровадження дистанційної освіти в Україні

14–15 березня 2016 р. в Університеті економіки і права «КРОК» відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Особливості впровадження дистанційного навчання в Україні», до роботи в якій були залучені викладачі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, які успішно закінчили курс «Сертифікація викладачів дистанційного навчання «e-Tutor».

Організаторами проведеної конференції окрім Університету економіки та права «КРОК» (м. Київ, Україна) виступили Українська асоціація з розвитку менеджменту та бізнес-освіти (м. Київ, Україна), Університет прикладних наук (м. Цюрих, Швейцарія), Університет Анкари (м. Анкара, Туреччина).

Проведена конференція була присвячена актуальним питанням реалізації дистанційної форми навчання у вищій школі у сучасних умовах. Зокрема,

Ясмін Гульбахар Гювен, проф., д-р, начальник департаменту інформатики, заступник директора центру дистанційного навчання Університету Анкари навела досвід Університету Анкари у впровадженні дистанційного навчання, а саме його: плюси та мінуси, підкресливши рівнозначність форм надання освітніх послуг. Заступник директор департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки України Бойко Г.М. акцентував увагу на нормативно-правова база організації дистанційного навчання, підкресливши необхідність законодавчого закріплення дистанційної форми навчання.

Викладачі Східноукраїнського національного університету прийняли участь також у серії майстер-класів для викладачів дистанційного навчання («e-Tutor»), де, зокрема опанували аспекти візуалізації даних, інфографіки, графічні органайзери для дистанційного навчання та програмні засоби захисту навчальних матеріалів від копіювання, про що свідчать отримані іменні сертифікати.

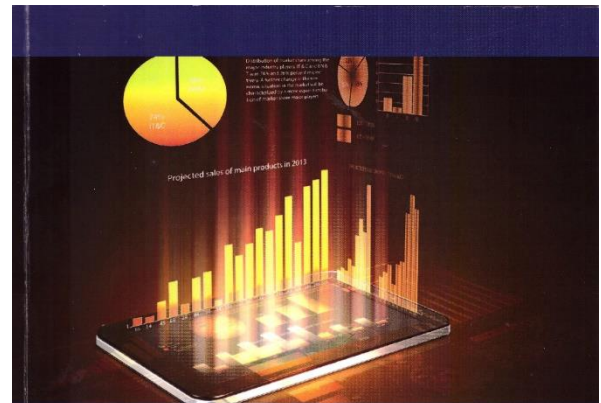
Постулати минулого та перспективи реалізації бюджетно-податкової політики: монографія / [Колектив авторів], за наук. ред. Т. В. Калінеску. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – 232 с.

Монографія підготовлена за результатами засідання Круглого столу з проблем оподаткування та роботи V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Бюджетно-податкова політика України до і після АТО на Донбасі» проведеного кафедрою «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля і містить підходи щодо формування механізму реалізації бюджетно-податкової політики, результати розробки теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо подолання фінансового розбалансування економіки, рішення комплексу питань, пов'язаних з налагодженням результативного діалогу на всіх рівнях державного управління та соціальною відповідальністю перед суспільством.

Монографія буде корисною як для науковців, працівників податкових, фінансових та соціальних служб, фахівців державного управління так і для студентів, аспірантів, які шукають нові підходи до вирішення сучасних проблем, пов'язаних з пошуком заходів щодо забезпечення ефективності бюджетно-податкової політики, що дає можливість комплексно дослідити ефективність соціально-економічного розвитку держави.

Бабалола Ісау Абідун **Аналіз структури капіталу та ефективності господарської діяльності підприємства** : монографія / *і. А. Бабалола*. – Одеса: Наука і техніка, 2015. – 180 с.

Управління структурою капіталу є однією з найбільш важливих і складних проблем, які необхідно вирішити в процесі фінансування, пошуку та надання грошових коштів підприємству. Миттєва реакція на зміну зовнішнього і внутрішнього середовища вимагає суттєвого оновлення багатьох функцій управління з метою підвищення головної ролі економічного аналізу Аналіз спрямований на оцінку, розробку та прогнозування ситуації фінансової діяльності; він включає в себе етапи збору, поділу та переробки агрегованої інформації щодо управління, яка, як очікується, уточнить діагноз і прогноз фінансово-господарської діяльності. Результати дослідження мають високу цінність, спрямовані на підвищення рівня господарської діяльності підприємств та призначені дія акціонерів та інвесторів, кредиторів і, нарешті, науковців, хто побачить нові емпіричні докази у бухгалтерських даних економіки, що розвивається, такої, як Нігерія.

Ісау Абідун Бабалола

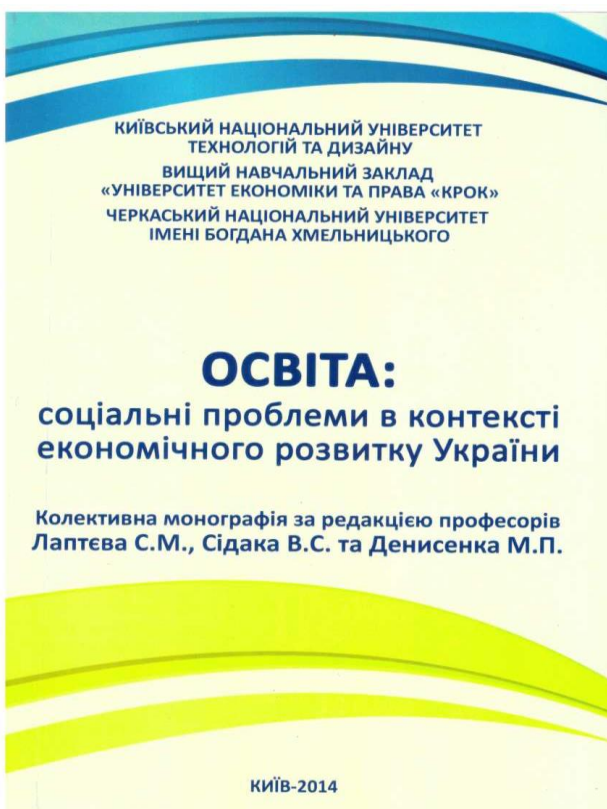
Аналіз структури капіталу та ефективності господарської діяльності підприємства

Соціальні аспекти податкової політики : підручник / *Т. В. Калінеску, І. В. Пономарьова, С. В. Альошкін*. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – 384 с..

Підручник присвячено розгляду проблем податкової політики у соціальному аспекті сучасного громадянського суспільства, тобто соціально-економічного устрою, який затвердився у більшості цивілізованих країн й реально засвідчив свої переваги.

Метою розробки підручника є ознайомлення студентів з основними напрямками формування соціальної функції податкової політики, розкриття її ролі в реалізації соціальної функції держави в умовах ринкової економіки та специфіки прояву в конкретних українських умовах. Головними завданнями підручника є надання системних знань щодо необхідності та сутності основних напрямів розвитку податкової політики в економіці та важливості ролі податкової політики як інструменту реалізації соціально-економічних цілей держави на основі врахування специфіки цілей і завдань, що вирішуються в умовах економіки і передбачають комплекс заходів державного регулювання соціальних процесів, що забезпечують підвищення життєвого рівня населення.

Освіта: соціальні аспекти в контексті економічного розвитку України: монографія / за ред. професорів *Лаптева С.М., Сідака В.С., Денисенка М.П.* – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2014. – 410 с.

Монографія є колективною працею українських науковців, у якій досліджено соціально-психологічні аспекти освіти в контексті економічного розвитку України.

У виданні розкрито основні питання перспектив розвитку вищої освіти в Україні, забезпечення її конкурентоспроможності, використання інноваційного підходу в розвитку освіти і науки, оптимізації фінансування освіти в сучасних умовах, особливостей підготовки фахівців у різних сферах національного господарства та встановлення ролі сучасної освіти в розвитку людського капіталу.

Монографія розрахована на широке коло читачів, керівників вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, деканів, директорів інститутів та інших відокремлених підрозділів, а також викладачів, аспірантів і студентів усіх форм навчання.

Альошкіна Лідія Валеріївна	Аспірант кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: alyoshkinal@ukr.net</i>	Alyoshkina Lidiya	Postgraduate student of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: alyoshkinal@ukr.net</i>
Большенко Светлана Федоровна	Кандидат економічних наук, Доцент кафедри «Економіка та управління» Калінінградського філіала Російського університе- ту кооперації Центральної спіл- ки Російської Федерації Авто- номної некомерційної освітньої організації вищої освіти (м. Калінінград, Росія) <i>e-mail: bolshenko7777@mail.ru</i>	Bol'shenko Svetlana	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Economics and Management Department of Russian University of Cooperation Kaliningrad branch (Kaliningrad, Russia) <i>e-mail: bolshenko7777@mail.ru</i>
Бурлуцька Світлана Владисла- вівна	Кандидат економічних наук; доцент кафедри «Облік та аудит» ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», (м. Слов'янськ, Україна) <i>e-mail: lanavb75@gmail.com</i>	Burlutska Svitlana	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Accounting and Audit SHEE «Department Donbass State Pedagogical University» (Slavyansk, Ukraine) <i>e-mail: lanavb75@gmail.com</i>
Велентейчик Наталія Юріївна	Асистент кафедри «Фінансів та банківської справи» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: nata.velent@gmail.com</i>	Velenteychyk Natalia	Assistant of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: nata.velent@gmail.com</i>
Грахов Валерій Павлович	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Промислове та громадянське будівництво» Іжевського державного технічного університету імені М. Т. Калашникова, (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: pgs@istu.ru</i>	Grakhov Valeriy	Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of Industrial and civil construction Department Izhevsk state tech- nical University named after M.T. Kalashnikov (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: pgs@istu.ru</i>
Заблодська Інна Володими- рівна	Доктор економічних наук, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: zablodin@yandex.ua</i>	Zablodska Inna	Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Director of Luhansk branch of the Institute of Economic and Legal Research, NAS of Ukraine (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: zablodin@yandex.ua</i>

Гльїн Сергій Юрійович	Кандидат економічних наук, Доцент кафедри «Менеджмент» НОУ ВО «Московський технологічний інститут» (м. Москва, Росія) <i>e-mail: mti_kost@yahoo.com</i>	Ilyin Sergiy	Ph.D. of Economic, Associate Professor of Management Department Moscow Institute of Technology " (Moscow, Russia) <i>e-mail: mti_kost@yahoo.com</i>
Ісламов Фларіт Фатіхович	Кандидат економічних наук, доцент Нефтекамського філії Башкiрського державного університету (м. Нефтекамськ, Росія) <i>e-mail: islamov.flarit@yandex.ru</i>	Islamov Flarit	Ph.D. of Economic, Associate Professor of Neftekamsk Branch Bashkirskoho State University (Neftekamsk, Russia) <i>e-mail: islamov.flarit@yandex.ru</i>
Калінеску Тетяна Василівна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Оподаткування і соціальна економіка » Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: t.calinescu@mail.ru</i>	Calinescu Tetyana	Professor, Ph.D. of Economics, Head of Taxation and social econ- omy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: t.calinescu@mail.ru</i>
Кіслякова Юлія Геннадіївна	Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри «Промислове та громадянське будівництво» Іжевського державного технічного університету імені М. Т. Калашникова, (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: pgs@istu.ru</i>	Kislyakova Yulia	Ph.D. of Education, Associate of Industrial and civil construction Department Izhevsk state technical University named M.T. Kalashnikov (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: pgs@istu.ru</i>
Костирко Лідія Андріївна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансів та банківської справи» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>	Kostyrko Lydia	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>
Кочеткова Ірина Олександрівна	Викладач кафедри «Економічна теорія та маркетинг» Вітебського державного технологічного університету (м. Вітебськ, Білорусія) <i>e-mail: irina-kochetkova14@mail.ru</i>	Kochetkova Iryna	Lecturer of Economic theory and marketing Department Vitebsk State Technological University (Vitebsk, Belarus) <i>e-mail: irina-kochetkova14@mail.ru</i>
Кучерова Ганна Юрiївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i>	Kucheroва Ganna	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation Department Classic Private University (Zaporizhzhya, Ukraine) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i>

Ливдар Марта Василівна	Кандидат економічних наук, старший викладач кафедри «Фінанси» Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна) <i>e-mail: m.luvdar@gmail.com</i>	Lyvdar Martha	Ph.D. of Economics, senior lecturer of Finance Department National University “Lviv Polytechnic” (Lviv, Ukraine) <i>e-mail: m.luvdar@gmail.com</i>
Ліхоносова Ганна Сергіївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподатку- вання і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк, Україна) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i>	Likhonosova Ganna	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i>
Лободіна Зоряна Миколаївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» імені С. І. Юрія Тернопільського національно- го економічного університету (м. Тернопіль, Україна) <i>e-mail: zoryanamyk@ukr.net</i>	Lobodina Zoryana	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Finance named after Serhiy Yuriy Department Ternopil National Economic University (Ternopil, Ukraine) <i>e-mail: zoryanamyk@ukr.net</i>
Лопушняк Галина Степанівна	Доктор економічних наук, професор кафедри «Організація і управління» Технологічно-природничого університету імені Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі (м. Бидгощ, Польща) <i>e-mail: halstep@ukr.net</i>	Lopushnyak Halyna	Professor, Ph.D. of Economics, professor of organization and management Department Technologically Natural University in Bydgoszcz (Bydgoszcz, Poland) <i>e-mail: halstep@ukr.net</i>
Мохначев Сергій Анатолійо- вич	Кандидат економічних наук, Завідувач кафедри «Економіка та управління» Східноєвропейського інституту (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: msa_ufmfpa@mail.ru</i>	Mokhnachev Sergiy	Ph.D. of Economics, Head of Economics and Management Department Eastern European instytututu (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: msa_ufmfpa@mail.ru</i>
Нусратуллін Віл Касимович	Доктор економічних наук, Професор Інституту економіки, фінансів та бізнесу Башкірського державного університету (м. Уфа, Росія) <i>e-mail: nvk-ufa@rambler.ru</i>	Nusratullin Wil	Professor, Ph.D. of Economics, professor of Institute Economics, Finance and Business Bashkir State University (Ufa, Russia) <i>e-mail: nvk-ufa@rambler.ru</i>
Нусратуллін Ільмір Вілович	Кандидат економічних наук, Доцент Башкірського інститу- ту соціальних технологій (м. Уфа, Росія) <i>e-mail: nvk-ufa@rambler.ru</i>	Nusratullin Ilmir	Ph.D. of Economics, Associate Professor Bashkir Institute of Social Technologies (Ufa, Russia) <i>e-mail: nvk-ufa@rambler.ru</i>

<p>Однорог Максим Анатолійович</p>	<p>Кандидат економічних наук, завідувачий економічного відділення, Технологіко-економічного коледжу Білоцерківського національного аграрного університету (м. Біла Церква, Україна) <i>e-mail: odnorog_btnau@ukr.net</i></p>	<p>Odnorog Maxim</p>	<p>Ph.D. of Economics, Head of the department of economic, technological and economic college Bilotserkivskiy National Agrarian University (Bila Tserkva, Ukraine) <i>e-mail: odnorog_btnau@ukr.net</i></p>
<p>Павлов Костянтин Вікторович</p>	<p>Доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління; завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i></p>	<p>Pavlov Konstantin</p>	<p>Professor, Ph.D. of Economics, vicerektor for scientific work of the Izhevsk institute of management; Head Economic Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i></p>
<p>Романовська Юлія Анатоліївна</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» Вінницького торгово-економічного інституту Київського національного економічного університету (м. Вінниця, Україна) <i>e-mail: lybjul@mail.ru</i></p>	<p>Romanovska Yuliia</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Finance Department Vinnytsa Institute of Trade and Economics Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsa, Ukraine) <i>e-mail: lybjul@mail.ru</i></p>
<p>Смирнова Ірина Іванівна</p>	<p>Кандидат економічних наук, Доцент кафедри «Економіка підприємства» Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна) <i>e-mail: zaslonovk@mail.ru</i></p>	<p>Smirnova Irina</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Business Economics Department Donbass state engineering Academy (Kramatorsk, Ukraine) <i>e-mail: zaslonovk@mail.ru</i></p>
<p>Сімаков Костянтин Іванович</p>	<p>Кандидат економічних наук, Доцент кафедри «Облік та аудит» Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна) <i>e-mail: zaslonovk@mail.ru</i></p>	<p>Simakov Constantin</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Accounting and Audit Department Donbass state engineering Academy (Kramatorsk, Ukraine) <i>e-mail: zaslonovk@mail.ru</i></p>
<p>Фірсова Світлана Миколаївна</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси і кредит» Іжевського державного технічного університету імені М. Т. Калашнікова (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: firsova_sveta@mail.ru</i></p>	<p>Phirsova Svitlana</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Finance and Credit Department Kalashnikov Izhevsk State Technical University (Izhevsk, Russia) <i>e-mail: firsova_sveta@mail.ru</i></p>

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 1 (21), 2016

Відповідальний за випуск
Літературний редактор

Ю. Ю. Д'яченко
О. В. Тимошенко

Оригінал-макет

Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 29.03.2016 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 16,1. Обл. вид. арк. 17,0
Тираж 300 екз. Вид. № 3051 Замов. № 80

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
http://snu.edu.ua

Надруковано у видавництві СНУ ім. В. Даля
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 2884 від 26.06.2007 р.
93400, м. Северодонецьк, пр. Центральний, 59а,
Телефон / факс (06452) 4-03-42; <http://www.snu.edu.ua>; uni.snu.edu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 8 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Сут № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- **Постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.
- **Формулювання мети статті**.
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- **Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень** у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва кафедри або іншого структурного підрозділу, без абrevіатур), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **супроводжувальна заява** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях;
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (не менш 500 символів кожна), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів трьома мовами** (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E.A., Kulik, J.A., Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarkin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується у найближчому випуску журналу, згідно **розкладу тиражування журналу** (див. таблицю), а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11

Шановні автори, будь ласка, не затримуйте терміни надання матеріалів.
Це стане запорукою якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (06452) 4-03-42.

Відповідальний редактор

кандидат економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (06452) 4-03-42.

Статті подаються поштою за адресою: кафедра «Оподаткування і соціальна економіка»
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
пр. Центральний, 59-А, м. Северодонецьк, Луганська обл., 93400 або надсилаються на *e-mail*:
lihonosova@bk.ru чи info@taxation.lg.ua

www.chasopys.snu.lg.ua ; www.chasopys.jimdo.com;

Сподіваємося на плідну співпрацю!

